

ZGODOVINA

Številka **2** Letnik 26 2018 ISSN 1318-1416

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V ŠOLI

Pozdrav iz Vižmarjev

Tabori na Slovenskem

Zavod
Republike
Slovenije
za šolstvo

Izdajatelj in založnik: Zavod RS za šolstvo

Predstavniki: dr. Vinko Logaj

Uredniški odbor: dr. Gregor Antoličič, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, ZRC SAZU, Bojana Aristovnik, Zgodovinski arhiv Celje, Dragica Babič, Šolski center Celje – Gimnazija Lava, Jana Bec, Osnovna šola Prule Ljubljana mag. Mateja Drnovšek, Osnovna šola Polje Ljubljana, Štefan Harkai ml., Osnovna šola Puconci, Brigita Praznik Lokar, Osnovna šola Danile Kumar Ljubljana, Damjan Snoj, Osnovna šola Presejše, dr. Mojca Šorn, Inštitut za novejšo zgodovino, Srečko Zgaga, Gimnazija Poljane

Odgovorna urednica: dr. Vilma Brodnik

Naslov uredništva: dr. Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo OE Ljubljana, Dunajska 104, 1000 Ljubljana, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50, e-naslov: vilma.brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Simona Vozelj

Jezikovni pregled: Tine Logar

Prevod povzetkov v angleščino:

Prevajanje, Katja Bizjak s. p.

Oblikovanje: Studio Aleja d. o. o.

Računalniški prelom:

Design Demšar d. o. o.

Tisk: Eurograf d. o. o.

Naklada: 450 izvodov

Slika na naslovnici:

Na naslovnici je natisnjena razglednica Pozdrav iz Vižmarjev iz ok. leta 1910. Vižmarje so poznane zaradi največjega tabora leta 1869, ki se ga je udeležilo ok. 30.000 ljudi in zaradi razvite mizarске obrti. (Razglednica je iz zbirke Zmaga Tančiča.)

Naročila: ZRSS – Založba, Poljanska c. 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/300 51 99

Naročnina: Letna naročnina (2 številki): 33,00 EUR za ustanove, 24,75 EUR za fizične osebe; cena posamezne številke v prosti prodaji je 20,00 EUR. V cenah je vključen DDV.

© Zavod RS za šolstvo, 2018

Revija je vpisana v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno številko 578.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

REVIJI NA POT

V letu 2018 mineva 150 let od prvega tabora v Ljutomeru, ki so mu sledili v prihodnjih treh letih še številni drugi na slovenskem etničnem ozemlju, eden pa celo v Kastavu na Hrvaškem. Tabori predstavljajo pomembno prelomnico pri oblikovanju in utrjevanju slovenske narodne zavesti in identitete, zato v pričujoči številki revije objavljamo nove izsledke raziskav taborskega gibanja na Slovenskem izpod peresa raziskovalke dr. Dragice Čeč z Znanstveno-raziskovalnega središča v Kopru.

Mineva pa tudi 100 let od združitve Prekmurcev z matičnim narodom; osvetlitev zgodovinskega dogajanja, ki je vodilo v združevanje, je prispevala mag. Bernarda Roudi z Osnovne šole Kapela.

Enajstega decembra je minilo 100 let od smrti pisatelja Ivana Cankarja, zato je Vlada Republike Slovenije leto 2018 razglasila za Cankarjevo leto, v njem pa so bili organizirani številni kulturni dogodki. Cankarjevo leto obeležujemo tudi v reviji Zgodovina v šoli z didaktičnim člankom o medpredmetnem povezovanju zgodovine in slovenščine z vključevanjem odlomkov iz romana Na klancu, pri čemer profesor zgodovine poskrbi za obravnavo zgodovinskega ozadja dogajanja, profesor slovenščine pa za obravnavo tega simbolističnega romana. Profesorja Mitja Turk in Gabrijela Šturm s Kmetijske šole Grm in biotehniške gimnazije Novo mesto sta pouk načrtovala, izvedla in evalvirala v obliki timskega poučevanja.

Objavljamo še poučno in uporabno raziskavo dr. Staše Ivanec z Osnovne šole Franceta Prešerna iz Ribnice o strategijah dela z učenci z učnimi težavami pri zgodovini s primeri didaktičnih pristopov pri pouku zgodovine. O izkušnjah vključevanja bralnih učnih strategij ter formativnega spremljanja znanja in učenja učencev sta članka prispevala Uroš Cajnko z Osnovne šole Notranjskega odreda iz Cerknice in Jana Bec z Osnovne šole Prule v Ljubljani. Metoda intervjujev s pričami zgodovinskega dogajanja na temo slovenske osamosvojitve je predstavljena v članku Kristine Vrtovec Repič s Šolskega centra Nova Gorica. Revijo pa vsebinsko zaokrožata članka dr. Mojce Šorn s primerjavo pomanjkanja in lakote v Ljubljani med prvo in drugo svetovno vojno ter predstavitev za pouk zgodovine zelo uporabne revije SLO Slovenski zgodovinski magazin. Časi, kraji in ljudje, ki jo je prispeval dr. Boris Golec z Zgodovinskega inštituta Milka Kosa pri ZRC SAZU. Slovenski zgodovinski magazin prinaša z bogatim slikovnim gradivom opremljene pregledne članke iz slovenske zgodovine v različnih zgodovinskih obdobjih izpod peresa priznanih strokovnjakov.

Vabljeni k branju in soustvarjanju revije!

Dr. Vilma Brodnik, odgovorna urednica

IZ RECENZIJ

»Prispevek ne podaja le golih dejstev o taborih – množičnih zborovanjih na Slovenskem v letih 1868–1871, ampak predstavlja tudi ozadje organiziranja teh zborovanj in konkretne odzive Slovencev po njih. Osvetljuje zanimive dogodke okrog taborov, videnja tedanjih udeležencev, hkrati pa izpostavlja vlogo taborov pri prebujanju narodne zavesti med Slovenci, vzpostavljanju političnih struj oz. političnih osebnosti na Slovenskem ter

večanju pomena slovenskega jezika v javnosti in v uradih. Podaja tudi dejstva, kako so zborovanja vplivala na odnos oblasti do njihovih udeležencev in Slovencev nasploh.« (o članku Tabori na Slovenskem in družbene razmere v 60. letih 19. stoletja)

»Članek je izjemno zanimiv in prinaša manj poznano in žal prezrto problematiko Prekmurja v času prve svetovne vojne.« (o članku 100 let od priključitve Prekmurja k matičnemu narodu)

»Podrobno načrtovanje vsebin in organizacijskih oblik. Brez velikih prilagoditev lahko ta projekt izvedemo v naših sredinah.« (o članku Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana Na klancu – timsko poučevanje učiteljev zgodovine in slovenščine)

Pozdrav iz Vilmarjev

VSEBINA

ZGODOVINA V ŠOLI, LETNIK 26 (2018), ŠT. 2 Tabori na Slovenskem

Reviji na pot

IZPOSTAVLJAMO

- Dr. Dragica Čeč: Tabori na Slovenskem in družbene razmere
v 60. letih 19. stoletja 3
- Mag. Bernarda Roudi: Sto let od priključitve Prekmurja k matičnemu narodu 23

IZ DIDAKTIKE ZGODOVINE

- Dr. Staša Ivanec: Strategije dela z učenci z učnimi težavami pri pouku
zgodovine – primeri in predlogi iz pedagoške raziskave 33

IZMENJUJEMO IZKUŠNJE

- Uroš Cajnko: Osamosvojitve Slovenije – samostojno učenje zgodovine 48
- Janja Bec: Vključevanje bralnih učnih strategij in formativnega spremljanja
znanja v obravnavo učnega sklopa Gradbeništvo prvih civilizacij –
nastanek prvih mest 55
- Kristina Vrtovec Repič: Intervju pri pouku zgodovine na srednji tehniški šoli 64
- Gabrijela Šturm, Mitja Turk: Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana
Na klancu – timsko poučevanje učiteljev zgodovine in slovenščine 73

IZ ZGODOVINOPISJA

- Dr. Mojca Šorn: Pomanjkanje in lakota v Ljubljani v času prve in
druge svetovne vojne 86

PREDSTAVLJAMO

- SLO Slovenski zgodovinski magazin. Časi, kraji, ljudje. September 2018/3, št. 19
(dr. Boris Golec) 97

Dr. Dragica Čeč
Znanstveno-raziskovalno središče Koper

TABORI NA SLOVENSKEM IN DRUŽBENE RAZMERE V ŠESTDESETIH LETIH 19. STOLETJA

Dr. Dragica Čeč
Science and Research Center of Koper

RALLIES ON SLOVENIA'S TERRITORY AND SOCIAL SITUATION IN THE 1860S

POVZETEK

Tabori kot množična politična zborovanja so predstavljali prelomnico v političnem delovanju Slovencev. Igrali so tudi pomembno vlogo pri politični uveljavitvi slovenskih politikov po volitvah leta 1867. Na zborovanjih se je širila ideja Zedinjene Slovenije, ki so jo prej poznali ozki krogi politično aktivnih ljudi. S spodbujanjem kolektivnih čustev med tistimi, ki niso znali brati in do katerih niso prišli časopisi in knjige, so na taborih uspeli uveljaviti slovensko identiteto kot sestavni del identitete podeželskega prebivalstva. Navdušili so jih – sicer v omejenem obsegu – za slovenske simbole in barve (zastavo), ki so postali sestavni del dogodkov tudi na podeželju. Za opustitev kolektivnih množičnih zborovanj pa je bila poleg politične usmeritve dunajske vlade pomembna tudi radikalizacija dela podeželskega, deloma pa tudi mestnega prebivalstva, ki se je zapletalo v konflikte in javno nasilje z Nemci. Na Kranjskem pa se od leta 1867 do 1871 ne sme prezreti niti političnega nasilja, ki so ga izvajale zlasti politične oblasti na nižji stopnji.

Ključne besede: tabori, politične razmere, gospodarske razmere, obdobje 1868–1871, politično nasilje

ABSTRACT

Rallies, i.e., mass political meetings presented a turning point in the political practice. They played an important role in the strengthened role of Slovenian politicians after elections in 1867. Such rallies were used for spreading the idea of a united Slovenia, which was formerly only known in small circles of politically active individuals. By encouraging collective emotions among those who could not read and had not received newspapers and books, such rallies helped strengthen Slovenian identity in rural folk. The people – albeit in limited numbers – were enthusiastic about Slovenian symbols and colors (the flag), which became a part of every rural event as well. Collective mass rallies were put to an end due to political orientation of the Vienna government and the radicalization of the rural, partly city folk, which were quite often in conflict with the Germans that even lead to public violence. We should not overlook political violence which was carried out in Carniola between 1867 and 1871 by lower political authorities.

Keywords: rallies, political situation, economic situation, the period between 1868 and 1871, political violence

UVOD

Tabori so bili množična politična zborovanja in so predstavljali prelomnico v političnem delovanju Slovencev. Odražali so tudi pomembno vlogo pri politični uveljavitvi slovenskih politikov po volitvah leta 1867. Na zborovanjih se je širila ideja Zedinjene Slovenije, ki so jo zares poznali le ozki krogi politično aktivnih ljudi. V obdobje treh let, ko so zaradi političnih pritiskov določene dežele bolj kot druge zaznamovali tabori (1868–1871), naj nas pospremijo otroški spomini pozneje znanega slovenskega politika, pravnika in intelektualca Henrika Tume. Henrik Tuma je bil sin Čeha in Slovenke iz okolice Ljubljane, družina pa je živela v glavnem mestu Kranjske, ki naj bi bilo najbolj slovensko med vsemi večjimi mesti. Oče se je imel za Slovana in je aktivno podpiral slovensko politiko. Svoje otroške spomine je sicer pisal kot odrasel politik, zato jih zaznamuje kritičen pristop odraslega intelektualca, ki določene otroške spomine interpretira skozi svoje poklicne izkušnje in nazore, pa tudi pod vplivom svoje politične in osebne naravnosti. V času tabora v Vižmarjih je obiskoval obvezno šolo v Ljubljani. Leto pred tem je iz slovenske odšel v četrti razred nemške osnovne šole, ki se je je spominjal tako kritično: »Učitelj je bil z menoj sploh precej krivičen in mi je dal čutiti, ta sem edini trd Slovenec v šoli.«¹ Kritika odraslega človeka, ki na poseben način vrednoti svoje spomine, se kaže predvsem v ocenjevanju nastopov posameznih politikov: »Tudi tabora v Vižmarjih se spominjam. Bilo je spomladi, v maju, in tabor je motila velika ploha. Bilo je **neznansko** veliko ljudi. Preril sem se prav pod oder. Imel sem sicer komaj enajst let, pa sem bil ves zavzet za politično agitacijo.² Govorili so dr. Bleiweis, dr. Vošnjak, dr. Tonkli, dr. Zarnik, dr. Razlag in dr. Costa.«³

Glavna značilnost taborov kot množičnih političnih shodov je bila, da so nanje vabili tudi ljudi brez volilne pravice, ki jih je bilo več kot tistih z volilno pravico in največ na podeželju, kjer je bilo tudi največ slovensko govorečega prebivalstva. Glavni organizatorji so se zavzemali tako za širjenje kulture množičnih političnih zborovanj kot za pravico do nekega plebiscitu podobnega izražanja mnenj čim večjega števila ljudi. Zagovarjali so namreč idejo, da mora o določenih vprašanjih odločati čim širši krog državljanov. Razlike med posameznimi družbenimi skupinami/stanovi so bile zelo velike in ideja, da imajo tudi ljudje, ki so na družbeni lestvici najnižje, pravico do odločanja o pomembnih vprašanjih, še zdaleč ni bila sprejeta med političnimi elitami. Ker so bile politične pravice v tem času tudi zgodovinsko pogojene, so prvaki slovenske politike zgodovinsko utemeljenost takšnega zelo širokega načina izražanja politične volje in političnih pravic iskali v vaških samoupravah. A so hkrati zagovarjali tudi moderne usmeritve demokracije, kot opozarja J. Vošnjak: »Poslanci so od ljudstva izvoljeni; morajo tedaj ljudstvo zastopati in se vedno tako vesti, kakor ljudstvo želi, ki jih je izvolilo. Zato so tabori tako imenitni in če ravno nimajo pravice postav (to je zakonov) sklepati, imajo vendar velik vpliv na postavodajo (to je zakonodajo). /.../ Čim več ljudi se zbere, tem večjo veljavo imajo sklepi.«⁴

Pred Slovenci so v habsburški monarhiji množična politična zborovanja na prostem prirejali že Čehi in zato so v prvi polovici leta 1868 ideje po organiziranju javno spodbujali kar trije slovenski politiki: predsednik čitalnice v Mariboru Matija Prelog, v Ljubljani Fran Levstik ter ljutomerska čitalnica, ki je zelo razvila slovensko kulturno življenje in ki je že prej prirejala množične kulturne prireditve na prostem. Zaradi velikega političnega pritiska so tabori kot množični politični shodi skoraj povsem zamrli do leta 1892, izjema je bilo Primorje, kjer so pozneje organizirali nekaj množičnih političnih zborovanj, ki jih pogosto ne štejejo med prve tabore.⁵ Ker je po letu 1892 zaradi širjenja volilne pravice in

1 Tuma, Iz mojega, str. 29.

2 Propagando.

3 Tuma, Iz mojega, str. 43, 44.

4 Vošnjak, Slovenski, str. 1–2.

5 Prim.: Taborsko gibanje.

nastanka ideološko različnih strank organiziranje množičnih političnih shodov postalo popularno, so takrat že staroste mladoslovencev kar tekmovali, kdo je imel več zaslug za organizacijo prvih taborov.⁶

POLITIČNE OKOLIŠČINE SREDI 19. STOLETJA

Tabore in njihov pomen lahko razumemo šele, ko poznamo politične, gospodarske, pravne in kulturne okoliščine, v katerih so bili organizirani. Sredi 19. stoletja je bilo ozemlje današnje Republike Slovenije še vedno razdeljeno na več dežel. Vse dežele, v katerih so živeli Slovenci, so bile jezikovno mešane. Ozemeljsko je samo ena od dežel – Kranjska, ki je zajemala osrednji del današnje Slovenije (Notranjsko, Gorenjsko, Dolenjsko) pokrivala ozemlje, ki danes skoraj v celoti pripada Republiki Sloveniji, v njej pa je živela le dobra tretjina vseh slovensko govorečih ljudi. Vse preostale dežele so pokrivalo področje, ki je danes razpeto med Republiko Slovenijo in sosednje države: Istra med Hrvaško, Italijo in Slovenijo; Goriška med Italijo in Slovenijo; Koroška in Štajerska pa med Avstrijo in Slovenijo. Na Štajerskem je živelo 32 % Slovencev, 16 % v Primorju, ki pa se je spet delilo na tri dežele: Goriško z Gradiščansko, Istro in Trst. Na Koroškem jih je živelo 10 %, v dveh županijah, ki sta bili upravni enoti na Ogrskem, pa je živelo še 4 % prebivalstva. S porazom proti Italiji leta 1866 in izgubo Beneške Slovenije se je končala tudi simbolična povezanost vseh Slovencev znotraj iste politične tvorbe, četudi je bil že prej kulturni in izobraževalni položaj Beneških Slovencev slab. Predstavljali pa so 2 % slovenskega prebivalstva. Istega leta je bila habsburška monarhija poražena še v vojni s Prusijo, kar je pokopalo njene politične upe po prevladi v nemškem prostoru. Politični pritiski na Papeško državo so tik pred njenim zlomom in vključitvijo v Italijansko kraljestvo (1870) vodili tudi k odpovedi konkordata, torej pogodbe med habsburško monarhijo in Papeško državo leta 1870,⁷ a so predstavljali samo konec že prej začetega procesa ločitve. S šolskim zakonom pa so Cerkev že leta 1869 izločili iz šolske uprave, saj se je šolska mreža že tako okrepila, da je lahko postala samostojna, preveliko vključevanje Cerkve v šolo pa tudi ni bilo več skladno z liberalnimi zakoni, sprejetimi konec leta 1868. To vprašanje je po letu 1870, še bolj pa po letu 1872 vodilo tudi do večje politične delitve med konservativnimi in liberalnimi politikami, ki pa še ni prihajala v ospredje pri organizaciji taborov. Četudi je glavno pobudo za tabore dala mlajša generacija slovenskih politikov – **mladoslovenci** –, so na njih sodelovale vse generacije slovenskih politikov različnih političnih usmeritev. To je bila po mnenju slovenskih zgodovinarjev tudi zavestna odločitev organizatorjev.

Družba je bila sredi 19. stoletja še vedno ostro razdeljena na posamezne družbene skupine, ki so se ločile tudi v politični organizaciji: plemstvo, meščanstvo (izobraženci: uradniki, učitelji in drugi izobraženci), »tradicionalne« meščane (obrtnike in trgovce ter nov sloj lastnikov tovarn) in kmete. Vojaki in vojaška poveljstva so predstavljali družbeno skupino s svojo organizacijo in strukturo, ki so jo urejali zakoni, ki so veljali samo zanje. Na podeželju so bile ekonomske razlike med posameznimi »kmeti« zelo velike. V deželne zbornice je bila večina poslancev izvoljena na volitvah, nekateri pa so postali poslanci brez volitev na podlagi svoje funkcije (t. i. virilisti), npr. rektorji univerz in škofi.

V dobrih dvajsetih letih se je večinsko prebivalstvo – kmetje – soočilo z različnimi spremembami, ki so zaznamovale njihovo gospodarstvo in tudi aktivnosti v javnem življenju: z **zemljiško odvezo** so v svojo last dobili zemljo, tudi gozdove. A z lastništvom so prišli tudi novi finančni in pravni pritiski: večali so se davki, tako zaradi povečanih potreb države

⁶ Vošnjak v svojih spominih tako povzema kar cele povedi in misli iz propagande, ki so jo ob taborih širili v slovenskem časopisu. Poleg tega pa tudi v posebni brošuri, ki jo je napisal v zagovor tem množičnim shodom leta 1868, ko je bila njihova organizacija posebej ogrožena: »Slovenski tabori! Kadar se spominjam te najkrasnejše dobe naše narodne zgodovine, širi se mi srce od radosti in vselej na novo preživim ure zvišenega narodnega navdušenja, katero je takrat prešinjalo govornike in tudi v prostem narodu vzplamtevalo, da je res v takih trenutkih pripravljen bil vse žrtvovati za svoje narodne pravice. Tu je stala na odrih posvetna in duhovna inteligenca v nerušeni edinosti, združena v bratovski ljubezni, pred odrom pa na tisoče in tisoče mož in tudi žen, ki so vsi napeto poslušali govornike in jim pritrdjevali z glasnimi klici. In ideje, tu izrečene, so se širile od hiše do hiše in dotedaj nezavedno ljudstvo je začelo samo sebe spoznavati in čutiti krivice, ki se mu gode. Stoinstoletna sužnost je bila zamorila v njem vsako samozavest in apatično se je vdajalo svoji usodi. Vso gospodo je dotlej slišalo le nemško govoriti, iz uradov je dobivalo le nemške spise. In zdaj naenkrat je videlo na odru doktorje in profesorje, meščane in tržane, sploh može vsakega stanu, ki so govorili k njemu v njegovem jeziku, le čistejšem in gladkejšem, ne popačenem po nemčizmah. Govorili so mu o splošnih človeških in narodnih pravicah in zdaj je šele prav spoznalo krivice, ki se mu gode.«

⁷ Konkordat so bistveno omejili že s tremi majskimi zakoni leta 1868.

zaradi vojn kot tudi zaradi povečanih potreb dežel (gradnja šol ...). Tako so slovenski politiki menili, da tudi upravni aparat viša davke, ki so bili v ospredju prvega javnega poziva slovenskim intelektualcem in politikom za organizacijo taborov, objavljenega 25. 6. 1868 v Slovenskem gospodarju.⁸

Vsaj bogatejši kmetje so pogosteje odhajali na volitve. Zaradi volilne pravice je velik pomen dobila politična propaganda in še bolj kot prej so spodbujali branje časopisov. Zaradi vedno večjega števila šol se je večalo tudi število pismenih, vsaj bralna pismenost odraslih, četudi se je

stopnja pismenosti prebivalcev občutno povečala šele na prelomu v 20. stoletje, ko je bilo v posameznih okrajih pismenih že več kot 50 % prebivalcev. Obvezno obiskovanje šole, ki so ga zahtevali že od leta 1774 za vse otroke, se več desetletij ni dosledno izvrševalo, saj je primanjkovalo šol in učiteljev. Po slabih stotih letih, sredi 19. stoletja, pa je šola vendarle vedno bolj postajala obveznost vseh deklic in dečkov. S spremenjenim obdavčevanjem po letu 1848 je velika bremena gradnje šol, ki so padla na dežele, prevzelo podeželsko prebivalstvo. Treba je sicer dodati, da so kar nekaj šol zgradili tudi z donacijami bogatih posameznikov. Nekateri slovenski zgodovinarji menijo, da so tabori ljudi ozavestili glede odnosa do slovenskega jezika. V samo devetih letih (1862–1871) je število članov Mohorjeve družbe zraslo s 1.620 na 17.395.

DRŽAVNA POLITIKA V ŠESTDESETIH LETIH

Državna politika in tudi odnos do Slovencev kot politične entitete z majhnim številom glasov v sicer (omejeni) demokratični parlamentarni ureditvi sta bila odvisna od njihovega povezovanja z večjimi narodi. Prav vsi narodi so bili razdeljeni v več dežel. V državnem zboru so imeli največ poslancev med osmimi narodi v monarhiji Nemci – 60 %. Slovanski poslanci (Čehi, Slovaki, Slovenci, Hrvati) pa so predstavljali 34 % poslancev.

Na vzvode političnega povezovanja so v šestdesetih letih vplivale tudi zunanje politične okoliščine. Posebej negotove politične razmere so bile v soseščini. Leto 1867 je bilo leto velike politične zmage, a tudi čas skrbi. Po vojni s Prusijo je habsburška monarhija izgubila Beneško Slovenijo. Politiki so se bali tudi politične, ekonomske in gospodarske moči drugih držav, menili so namreč, da je Prusija tako močna, da lahko spodbudi raz-

Srečen Slovenec, karikatura ponazarja davčne obveznosti.

(Vir: Brenčelj 1883, št. 7, hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.)

Plakat za pivški tabor na Kalcu poleg Zagorja z dne 9. maja 1869.

(Vir: Notranjski muzej Postojna.)

pad habsburške monarhije, ki bi ga lahko »razgrabili«
Nemčija in Italija. Negotove zunanje politične okoliščine
so zato leta 1867 privedle do sporazuma z Madžari ter
delitve habsburške monarhije na dva dela, ogrskega in
avstrijskega, in vzpostavitve novih političnih razmerij med
posameznimi deli monarhije, t. i. dualizma. Ta sporazum
pa ni uredil razmerij med številnimi drugimi narodi
Avstro-Ogrske, kot se je po uvedbi dualizma imenovala
habsburška monarhija. Za dualizem je bilo značilno, da
sta državni »polovici«
imeli skupno zunanjo politiko, vojsko, enoten gospodarski prostor ter vladarja. Vsaka polovica je imela svojo upravo, skupne zadeve sta reševali parlamentarni delegaciji, ki sta zasedali enkrat na Dunaju, drugič v Budimpešti. A zaradi nedorečenosti pogodbe oziroma celo različnih verzij pogodbe v različnih jezikih je vsaka stran nekoliko po svoje razlagala ureditev države.⁹

Sporazum z Madžari je bil odgovor na zaostrene politične razmere, a so ga preostali narodi v monarhiji razumeli kot pogodbo med Nemci in Madžari in kot konec sanj po enakopravnosti vseh preostalih šestih narodov, ki so živeli v monarhiji. Menili so, da so kot narodi postali drugorazredni (Čehi s svojo krono, Italijani, Poljaki, Hrvati) ali pa celo tretjerazredni (Slovenci, Slovaki, vojvodinski Srbi ...). Dualizem (združitev slovanskih narodov) in tako razdelitev monarhije na tri dele je postal logična politična želja in zahteva Slovanov. Predstavljal pa je tudi začetek delitev političnih nazorov med Slovenci, kjer so predvsem mlajši zagovarjali zelo radikalno držo, ki so jo v državnem zboru zavzeli Čehi. Prav zaradi ideje o

povezovanju Slovanov so na nekatere tabore vabili tudi bližnje slovansko prebivalstvo: na tabor v Kalcu (pri Zagorju/Pivki) so prišli prebivalci iz okolice Reke, lokalni uradnik iz Kastava je bil eden od govornikov na taboru na Kalcu. Južna železnica je celo znižala vozovnice za pot iz Zagreba. V Kastavu pa so leta 1870 organizirali svoj tabor, v mejni Ormož so leta 1869 vabili tudi Hrvate, ki so tabor tudi množično obiskali.¹⁰ Na enem od zadnjih taborov in prvem v Istri pa so organizatorji pozvali tudi k organizaciji taborov v hrvaškem delu Istre.

DRUŽBENE, POLITIČNE IN GOSPODARSKE RAZMERE

Za večji del prebivalstva habsburške monarhije je druga polovica 19. stoletja prinesla številne spremembe. V začetku šestdesetih let, 12 let po tem, ko so z **zemljiško odvezo** kmetje dobili **v svojo last vse premoženje**, so bogatejši med njimi, tisti, ki so plačevali dovolj davka državi, prvič stopili na **volišča**, in sicer leta 1861. Veljala je omejena volilna pravica samo za polnoletne moške, ki so plačevali bodisi dovolj davka ali so bili dovolj visoko izobraženi. Ker družba še ni bila enakopravna, so bili glede na svoj družbeni status, ki sta ga določali bodisi velikost premoženja bodisi izobrazba, razdeljeni **v različne skupine volivcev** – t. i. volilne kurije. Volilno pravico je imelo le okoli 6 % prebivalcev, ki

⁹ Cvirn, Razvoj ustavnosti, str. 127.

¹⁰ Prim.: Vošnjak, Slovenski, str. 11, 14, 15.

so imeli avstrijsko državljanstvo. V največji od volilnih skupin – kmečki ali splošni kuriji – so volilni upravičenci po občinah volili t. i. volilne može, enega na 500 prebivalcev. Šele ti pa so izvolili točno določeno število poslancev. Volitve niso bile tajne: vsak je moral priti na volišče ob točno določeni uri in povedati, za koga voli. Preostale tri volilne skupine oziroma volilne kurije so sestavljali: prvo mesta, drugo obrt in trgovina, tretjo pa veleposestniki, ki so volili svoje poslance. Število poslancev v posamezni volilni skupini ni bilo sorazmerno deležu volivcev, ki so ga izvolili. Najmanj poslancev so glede na število volivcev v njej izvolili v kmečki volilni kuriji. Tudi glede načina volitev in možnosti, da v kurijah z manj volivci volijo ženske, so bile volitve odvisne od posamezne kurije. V času taborov so vsaj v veleposestniški kuriji ženske lahko volile ponekod same, drugod pa prek pooblaščenec. Le nekaj let po taborih so v nekaterih deželnih zborih (tudi na Kranjskem) povsem odpravili žensko volilno pravico v posameznih volilnih skupinah. Obenem pa je bilo največ prebivalcev brez volilne pravice ravno med podeželskim prebivalstvom. V preostalih volilnih skupinah so volivci neposredno volili poslance v deželni zbor, mejo volilne pravice sta določali višina plačanega davka ali določena stopnja izobrazbe (uradniki in učitelji ter univerzitetno izobraženi posamezniki). Tako so volili leta 1861, ko so potekale prve volitve v nove deželne zборе, nov avtonomni organ, ki ga je s posebnim zakonom uveljavil cesar Franc Jožef. V tem prvem deželnem zboru so v vseh deželah, kjer je živelo slovensko govoreče prebivalstvo, imeli večino Nemci ali Italijani, tudi na Kranjskem. Največji uspeh so slovenski poslanci doživeli v slovenskih občinah na Goriškem, a niso imeli večine v deželnem zboru. Leta 1867 so potekale druge volitve v deželne zборе, ki so z večino v slovenskih delih dežel pomenile tudi politično utrditev slovenskega naroda ali kot je v politični propagandi zapisal V. Zarnik, eden od slovenskih politikov ob volitvah 1867: »*Te tri dni smo bili bitke na političkem polju – bitke za svoj obstanek, napredek in občo prihodnost.*«¹¹ To pa je bil tudi čas velikih političnih sprememb. Februarja leta 1867 je monarhija poleg deželnih zborov dobila tudi državni zbor kot stalno politično telo, v katerega so svoje predstavnike volili deželni zbori posameznih dežel – kronovin. Vse dežele so torej imele predstavnike v državnem zboru. Takšen posredni način volitev v državni zbor je sicer veljal le kratek čas, pozneje so uvedli neposredne volitve, a za razumevanje političnega pomena taborov je pomembna ureditev, ki je veljala ob koncu šestdesetih let 19. stoletja.

Na drugih volitvah v začetku leta 1867 pa so v deželnem zboru na Kranjskem prvič dobili večino Slovenci. Večino v kranjskem deželnem zboru je po volilnem sistemu dajal en del volivcev – meščani, kar je bilo, če gledamo razmere v Ljubljani, precej drugačno od razmer, ki so bile leta 1861. Prav na volitvah v deželne zборе leta 1867 so večino poslancev v meščanski volilni skupini dobili Slovenci, kar 90 %, skupaj pa so imeli v kranjskem deželnem zboru 69 % poslancev. A to ni vplivalo na zaostrene politične razmere, ki so vladale na Kranjskem. Samo v Istri Slovenci niso nastopili organizirano, poraz pa so doživeli na Koroškem.¹² T. i. kmečka skupina volivcev, ki je zajela 85 % prebivalstva na Kranjskem,¹³ je na volitvah 1867 namenila 85 % glasov slovenskim poslancem, na Štajerskem v slovenskih občinah pa 73 %. Tako so bili izvoljeni vsi slovenski poslanci. Na poznejših volitvah (prvih po razpustu parlamenta in deželnih zborov še med tabori leta 1870) slovenski poslanci niso bili vedno tako uspešni, a za razumevanje taborov so pomembni prav ti volilni rezultati. Ker so deželni zbori volili poslance v državni zbor, je bilo zaradi večjega deleža slovenskih poslancev v deželnih zborih tudi več slovenskih poslancev v državnem zboru. V njem so sedeli predstavniki 16 dežel, ki so zastopali 8 narodov in še večje število političnih strank, ki so zagovarjale različna politična načela.

¹¹ Kmetijske in rokodelske novice, 6. 2. 1867.

¹² Prim.: Melik, Slovenci 1848–1918.

¹³ Volilna skupina mest in trgov, ki je predstavljala 10 % prebivalstva, je volila pol manj poslancev kot kmečka volilna skupina, v katero je spadala večina slovenskega prebivalstva.

V šestdesetih in v začetku sedemdesetih let deželna politika na Kranjskem ni predstavljala središča aktivne slovenske politike, saj je tako kot v drugih delih monarhije prihajalo do menjave generacij. Kranjski politični veljaki so bili predvsem pazljivi, nepodjetni in okoreli, pogosto so jih označevali kot pragmatične. Mlajša politika Miroslav Vilhar in Fran Levstik sta leta 1863 uspela samo pol leta izdajati politični časopis Naprej. Nesrečno je začel izhajati ravno v času, ko so nadzor nad objavami v časopisih prevzela državna tožilstva, ki so morala dobiti obvezni izvod časopisa, preden so tega začeli prodajati. Če se jim je zdela vsebina neprimerna, so lahko del časopisa zasegli. Kako so razlagali sporne vsebine v časopisih, je bilo v zakonu opredeljeno zelo nejasno in prepuščeno razlagi državnih tožilcev. Prepovedana sta bila kritika državnih in občinskih oblasti ter razpihovanje »*razprtij med narodi*«. V primeru časopisa pesnika in skladatelja Miroslava Vilharja ter pisatelja Frana Levstika pa so šli tako daleč, da niso samo prepovedali objave določenih člankov, ampak so oba obsodili na zaporno kazen. Represivni in sodni pritisk je na Kranjskem zagotovo bolj oviral politično delovanje kot na Štajerskem. Zato so novi slovenski časopisi prej

izhajali v Celovcu (nekaj let Einspielerjev Slovenec) in šele leta 1868 je na Štajerskem s finančno podporo Slovencev na Štajerskem začel izhajati časopis Slovenski narod.¹⁴

Miroslav Vilhar (1818–1871), slovenski pisatelj, skladatelj in politik, ki je organiziral tabor na Kalcu.

(Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Zbirka upodobitev znamenitih Slovencev.)

¹⁴ Ko je leta 1867 prenehal izhajati Einspielerjev Slovenec, ker ga tiskar iz strahu pred Nemci ni hotel več tiskati, so mladoslovinci, ki sta jim bila osrednja časopisa Novice in Triglav zaprta, začeli aprila 1868 v Mariboru izdajati svoj politični časopis, Slovenski narod. Njegov glavni urednik je bil Anton Tomšič (1842–1871), po njegovi smrti pa Josip Jurčič (1844–1881).

UZAKONJENJE TEMELJNIH ČLOVEKOVIH PRAVIC JE OMOGOČILO RAZVOJ ELEMENTOV CIVILNE DRUŽBE

Temeljno podlago za razvoj množičnih političnih gibanj je državni zbor na Dunaju vzpostavil decembra leta 1867. Zakone, ki so vpeljevali ustavno monarhijo in ki so vsaj teoretično omejevali moč vladarja, pogosto imenujemo tudi liberalni zakoni. Z njimi so bile namreč uzakonjene **osnovne človekove pravice**, ki jih je vseboval t. i. zakon o temeljnih pravicah državljanov. Konec leta 1867 so bile tako v ta temeljni zakon o človekovih

pravicah zapisane pravice o enakosti pred zakonom in pri zasedanju javnih služb, osebni svobodi (torej odprava vsakršne podložnosti), nedotakljivosti premoženja, zaščiti zasebnosti pisem, svobodi govora, verski svobodi, svobodi raziskovanja in poučevanja ter svobodi pri izbiri poklica ter pravica do zbiranja in oblikovanja peticij.

A proces, ki je privedel do današnjega razumevanja teh pravic, je bil dolg. Šlo je za zakon, ki je v desetletjih, ki so sledila, le počasi spreminjal drugo zakonodajo, ki je v marsičem bistveno omejevala načela, zapisana v njem. Še bolj pa so zakon omejevali kulturni predsodki. Omejevali pa so ga tudi neposredna dejanja in prakse oblasti na različnih ravneh. Pravice so v največjem obsegu uživali moški državljani monarhije, najprej tisti, ki so bili rojeni v monarhiji ali so v njej dovolj dolgo delali, ki so imeli poleg tega tudi najvišji družbeni status ali so pripadali etnični/narodni večini, ki je imela večino v voljenih organih in upravi.¹⁵ A vendarle je bil zapis teh pravic v poseben zakon začetek dolgega procesa, ki je trajal več desetletij. V tem procesu so se v njem zapisana načela vedno bolj uveljavljala za vedno širši krog moških in nekoliko tudi žensk. So se pa ženske začele uveljavljati v javnem življenju, ki jim je bilo dotlej precej bolj onemogočeno kot moškim, saj so bile, ko so se poročile, podrejene volji in zahtevam moža, ki je moral skladno z zakonodajo poskrbeti za njihovo preživetje. Zlasti so ženske postale aktivne v različnih (predvsem dobredelnih) društvih, četudi jim je bilo po zakonu iz leta 1867 izrecno prepovedano članstvo v političnih društvih.

Kot kažejo dogodki okoli taborov in njihove organizacije, so različni predstavniki oblasti izkoriščali celo vrsto drugih zakonov, s katerimi so omejevali osnovna načela tega zakona. In ravno ob vprašanju taborov so želeli različni upravni organi del zakonodaje s konca leta 1867 predstaviti kot grožnjo enotnosti države, njeni ureditvi in obstoju. Tako je, recimo, nemška stranka, ki je zagovarjala ustavo, na Kranjskem uspela kljub zahtevam kranjskega deželnega zbora s številnimi argumenti, tudi z argumentom, da je v gimnaziji premalo ur nemščine, da bi se jo dijaki lahko naučili, zavrniti zakon o enakopravnosti slovenščine in nemščine v šolah, ki so jo v kranjskem deželnem zboru predlagali sredi leta 1868. V nemških, še posebno politično radikalnih, časopisih, so v prvih letih po uvedbi teh zakonov vedno znova pisali članke o tem, kako imajo uradniki veliko težav, ko dobivajo dopise v slovenščini, saj ne razumejo jezika, ker slovenski jezik ni enoten. Kritike so med vrsticami opozarjale na glavno kritiko proti uveljaviti zakonodaje o enakopravnosti jezikov s praktičnimi primeri: da torej ne obstaja dovolj razvit slovenski knjižni jezik, ki bi bil uporaben v pravnih obravnavah in sodbah, upravi, torej na vseh potrdilih in dopisih ter v vojski.¹⁶ Tako je po incidentih sredi leta 1869 še vedno menil tudi kranjski deželni predsednik, Nemeč baron Sigmund Conrad von Eybesfeld, ki so ga na Kranjskem pozneje najbolj krivili za nemire in spore, ki so zaradi neenakopravne obravnave političnih incidentov nastali leta 1869 in 1870. A to ni ogrozilo njegove poznejše uspešne kariere na Dunaju. Prav zato so bile interpelacije v zvezi z enakopravnostjo slovenskega jezika, dane v treh deželnih zborih septembra 1869, tako pomembne. Prav tako so se Nemci trudili dokazati nesposobnost lokalnega prebivalstva, da bi lahko opravljalo vse funkcije, ki so jih imele nove občine.

Med zakoni, ki so omejevali določila liberalnih zakonov, izdanih konec leta 1867, je bil med drugim tudi zakon o cenzuri, ki je prek posebnega nadzora omejeval teme in načine, kako so o določenih temah, seveda naprej političnih, poročali časopisi. Zakon o cenzuri je bil tako nejasen, da je v sodnih procesih omogočal različne obravnave dejanj.

A prav zaradi izdaje liberalnih zakonov leta 1867 del političnih zgodovinarjev meni, da je bila Avstro-Ogrska s svojo zakonodajo tista, ki je omogočila razvoj t. i. civilne družbe,

¹⁵ Prim.: Cvirn, Razvoj ustavnosti, str. 122 in 123.

¹⁶ Matić, Nemci, str. 94–97.

ki naj bi jo v 19. stoletju sestavljali: tisk, prostovoljna društva, politična gibanja in politične stranke. Slovenski politiki so med sredstva za doseg svojih političnih ciljev poleg naštetih elementov javnega življenja prištevali še tabore. Avstro-Ogrska je po sprejetju te zakonodaje postajala relativno moderna ustavna monarhija. Njen razvoj demokracije je bil primerljiv z večino evropskih držav.¹⁷

JAVNA MNOŽIČNA POLITIČNA ZBOROVANJA

Vabilo na tabor v Vižmarjih dne 17. maja 1869.

(Vir: Arhiv Republike Slovenije, fond SI AS 16, Deželno predsedstvo za Kranjsko, spis št. 669/1869.)

Množične politične shode so torej omogočili »liberalni« zakoni leta 1867, ki so med drugim pravico do zborovanj obravnavali kot temeljno pravico (ali kot del človekovih pravic). To naj bi omogočalo pritisk na državo in njen birokratski aparat »od spodaj«. Tabori so glede na odziv nemške stranke zlasti na Kranjskem dokazali, da so ti množični dogodki v širši javnosti vzbudili ponos, da so pripadniki neke širše skupnosti, ki govori isti jezik. Tako so ovrgli eno od najpogostejših kritik nemške strani, da je slovensko govorečih prebivalcev premalo, da so politično apatični in da ne razumejo političnih razmer in zahtev. Nemška stran je slovenskim kmetom kljub liberalnim usmeritvam, ki jih je deklarativno zastopala, odrekala zmožnost političnega delovanja. Glavni očitek je slonel na »tradicionalnih« stereotipnih predstavah o kmečkem prebivalstvu, ki je neizobraženo – »preprosto«, necivilizirano in tako primerno za raznovrstne manipulacije in

poenostavljanje stvari. Takšno razumevanje in takšno javno mnenje na podeželju pa bi lahko ogrozila monarhijo in njen obstoj.

Prav zaradi hudega pritiska nemške stranke v centru, kjer so delovali tudi glavni slovenski politiki, je Kranjska začela prirejati tabore šele 1869. Medtem ko so bili na Štajerskem, najprej v Ljutomeru in Žalcu, tabori organizirani že leta 1868, so na Koroškem leta 1868 prepovedali njihov prvi tabor, pri čemer so oblasti izkoristile neposrečeno izbiro datuma, saj je zakon prepovedal množične politične dogodke v času zasedanja deželnega zbora. A tudi prvi štajerski tabor je deželna oblast na Štajerskem prepovedala, dovolil ga je šele notranji minister na Dunaju, ki je zagovarjal liberalna stališča. Med letoma 1868 in 1871 je bilo organiziranih 18 taborov.¹⁸ Največ jih je bilo v Primorju (torej na Goriškem, v Istri in Trstu) 6¹⁹, na Štajerskem 5, 4 na Kranjskem in 3 na Koroškem. O tem, kako močni so bili politični pritiski na lokalni ravni, ne priča samo dejstvo, da je tabor takrat še v podeželski okolici Ljubljane organiziralo politično društvo, ampak tudi neposredna kritika Vošnjaka v brošuri o taborih za »preprosto« (torej neizobraženo) prebivalstvo v letu 1868 oziroma o tretjem taboru: »/ ... / zdaj pa, dragi bralec, me spremljaj po železnici skozi celo Kranjsko, kjer je bilo leto 1868 nekoliko neugodno, da niso sklicali nobenega tabora, čez otožni Kras, mimo slovenskega Trsta do južne meje Slovenije v prelepe goriške kraje.«²⁰ Le en tabor so organizirale deželne oblasti, to je bil tabor v Vižmarjih, spomladi leta 1869 (23. 5. 1869), na katerem je bilo do 30.000 ljudi. Ocene so sicer približne in tudi nekoliko pretirane, saj nihče ni zares štel udeležencev. Vodje slovenske politične stranke Društva Slovenija so kmalu po tem tako množičnem taboru obtožili, da so krivi za izredne razmere. Trdili so, da kmete ščuvajo in podkupujejo, da prihaja do incidentov, zaradi katerih se ljubljanski

¹⁷ Prim.: Cvimr, Dunajski.

¹⁸ Pozneje pa je v Primorju tržaško politično društvo Edinost, ki je tudi izdajalo svoj časopis, organiziralo še tabore v Dolini pri Trstu (1878), Brezovici pri Materji (1883) in v Lindaru (1884) v hrvaškem delu Istre. Leta 1878 je bil organiziran tudi tabor na Goriškem v Kobaridu.

¹⁹ Leta 1869: spomladi v Biljani v Goriških Brdih (25. 4.), v Sevnici (2. 5.), na Kalcu na Notranjskem (9. 5.), v Vižmarjih (17. 5.) in poleti še v Ormožu (8. 8.). Leta 1870 so bili tabori na Goriškem v Tolminu, Sežani, na Kranjskem v Cerknici in Vipavi. Na Štajerskem je bil samo še en: pri Kapeli pod Radgono, na Koroškem pa v Bistrici pri Pliberku in v Žopračah blizu Rožeka. Leta 1871 sta bila tabora še v Kastavu v hrvaški Istri in v Buhljah pri Grabštajnu na Koroškem. Po taboru v Istri je bil koprski okrajni glavar izrazito proti organiziranju še kakega tabora v Istri (Kramar, Prvi tabor, str. 60).

²⁰ Vošnjak, Slovenski, str. 8.

meščani bojijo za svoje premoženje in življenje, celo tako, da se bojijo, kaj jim bodo storili njihovi uslužbenci, zlasti dekletke, ki so jih imeli zaposlene za gospodinjsko pomoč v njihovih družinah. Incidenti so se zgodili samo teden dni po največjem taboru v Vižmarjih (23. 5. 1869). Tako množičen dogodek bi dal organizaciji taborov nov zalet, a so ga zaradi incidenta – pretepa na Jančah – po slabem tednu dni popolnoma razvrednotili. Nemška stran se je trudila razmere na Kranjskem prikazati kot izredne. Sprva jim je to tudi uspelo, saj so v Ljubljano takoj poslali vojaške okrepitve. Del vojske pa je celo menil, da je na Kranjskem prišlo do kmečkega upora, ene od najhujših oblik nevarnosti, ki je pretila obstoju monarhije in cesarja. Zato so incidenti sprva razjezili tudi slovenske politike.

Kaj se je zgodilo prvo nedeljo po taboru v Vižmarjih? Na izlet na Janče in nato na veselico v restavraciji v Vevčah se je odpravilo nemško športno društvo Turnverein, ki je zastopalo nemško kulturo in nemške politične interese. Med izletniki, tudi tistimi, ki so bili vpleteni v pretep na Jančah, sta bila dva od najbolj vplivnih predstavnikov nemške ustavoverne stranke na Kranjskem, Karel Dežman in ravnatelj trgovske šole Marn. Na Jančah so postavili nemško zastavo. A ko so izletniki to počeli oziroma »uživali v razgledu«, je prišla skupina slovenskih kmetov in začela pretep. Ukradla je zastavo in jo skrila, v pretepu pa je bil huje poškodovan ravno eden od najbolj vplivnih nemških politikov, ravnatelj Marn. Nemški izletniki so takoj poklicali vojaško pomoč, ki je aretirala domnevne pretepače, izletniki pa so druženje nadaljevali v gostilni v Vevčah. Tam je prišlo do incidenta med orožniki, umrl pa je tudi eden od kmetov, sicer nekdanji vojak. Ta se je po slovenski različici opisa dogodkov z rokami hotel ubraniti bodala na puški, a so ga ubili. Glavni povod za takšno obnašanje kmetov, ki so izletnike zmerjali z nemškutarji, je bil po mnenju lokalnih oblasti in nato tudi sodnega procesa tabor v Vižmarjih. Četudi so pozneje slovenski politiki takšne radikalne oblike izražanja nacionalnih čustev, kot je bil pretep na Jančah, zavračali, so obenem zelo kritizirali neenakopravno policijsko, sodno in javno obravnavanje storilcev pa tudi slovenskih društev nasploh. Kritizirali so tudi hud politični pritisk, ki so ga izvajali in ki so ga Slovenci razumeli kot krivičnega. Nepredvidljivi in lahko vodljivi kmeti so med meščani predstavljali tak strah, da so bila upravičena vsa brezglava politična dejanja. Med najbolj absurdne ukrepe, ki jih je spodbujal in utemeljeval ta neracionalni strah, zagotovo spada tudi varovanje tovarne v Vevčah z vojsko, do določene mere pa tudi nekajmesečna nastanitev madžarske vojske v vaseh okoli Janč in Vevč, ki je lokalnemu prebivalstvu pobrala večino zaloga hrane. Prav s pomočjo tega kolektivnega strahu so ljubljanski Nemci sprožili niz sej dunajske vlade, ki je sprva odobrila ukrepe, kot da bi šlo za najhujše izredne razmere, ki neposredno ogrožajo obstoj države.²¹

Zaradi poznejše omilitve stopnje resnosti političnih razmer ni povsem jasno, koliko so se tega ukaza o prepovedi taborov držali. A tržaški deželni namestnik je vseeno prepovedal tabor na Fernetičih (ob današnji slovenski meji pri Sežani).

Kranjski tabori so bili organizirani, z izjemo Vižmarij, na Notranjskem, in sicer v Cerknici, kar dva pa v isti upravni enoti, v postojnskem okrajnem glavarstvu: na Kalcu in v Vipavi. Pri taborih na Kranjskem, razen v Vižmarjih, ni nepomembno, da je bil okrajni

Spomenik taboru v Vižmarjih.

(Foto: dr. Vilma Brodnik.)

²¹ Prim.: Malle, Tabori, Stergar, Slovenci in vojska.

glavar, torej tisti predstavnik političnih oblasti, ki je podal mnenje o taboru, ravno Anton Globočnik, ki je s svojim delom kot okrajni glavar sam podpiral del zahtev taborov: tudi jezikovne zahteve in pogozdovanje Krasa. A tudi organizacija prvega tabora na Notranjskem spomladi leta 1869 je bila po spominih Miroslava Vilharja negotova. Ne na Gorenjskem (z izjemo Vižmarij) ne na Dolenjskem ni bilo organiziranega nobenega tabora. Zaradi konfliktov in pritiskov nemških politikov so najvišje oblasti (notranji minister) že podale predlog, da bi tabore povsem prepovedali. A je bil to leto organiziran samo še en tabor na Štajerskem, in sicer v Ormožu. Vsi okrožni glavarji v okolici Ljubljane (ki so bili bolj na strani nemške stranke) so bili v svojih uradnih poročilih prepričani, da je lokalno prebivalstvo po taboru v Vižmarjih zelo nepredvidljivo in da lahko pride do političnih izgrediv. Pomirili so se šele v začetku leta 1870, ko so bile okoli 20 kmetov iz okolice

Janč zaradi pretepa s turnarji na Jančah izrečene zelo hude kazni. Tako je leta 1870 poznejši kamniški okrajni glavar menil, da se je javnemu miru nevarna gorečnost kmečkih množic pomirila šele po obsodbi kmetov za pretep na Jančah in v Vevčah. Kar 19 kmetov so bile izrečene kazni poostrelega zavora, ki niso bile krajše od nekaj mesecev, večina pa jih je bila daljša od enega leta. Še šest ljudi so obsodili na nekaj dni ječe, kranjski deželni zbor pa je v svoji prošnji cesarju omenjal celo 60 obsojencev, a so morale biti kazni preostalih zelo kratke. Zaradi manjkajočih podatkov za zdaj vemo, da so po dobrega pol leta prestajanja pomilostili samo pet obsojencev z daljšimi zapornimi kaznimi, četudi je kranjski deželni zbor prosil za oprostitev vseh. Skoraj deset obsojencev je torej v zaporu preživelo več kot leto. Četudi je v kazenskoopravni teoriji ideja, da je treba množice disciplinirati s hudimi kaznimi, počasi izgubljala svoj primat, je bila med lokalnimi uradniki in tudi sodniki na Kranjskem zelo zakoreninjena.

Šaljivo naznanilo Turnarjem, pod katerega je podpisan Predtekalec.

(Vir: Brenclj 1869, št. 19, URN:NBN:SI:doc-51Y4594A. Dostopno na: <http://www.dlib.si>, dostop: 15. 11. 2018.)

Kljub zastoju zaradi zaostrenih političnih razmer od konca maja 1869 je bilo največ taborov (9) organiziranih prav predzadnje leto (1870), med njimi tudi edini na Hrvaškem, v Kastavu. To je bilo tudi leto novih volitev v deželne zборе, saj so bili državni in deželni zbori predčasno razpuščeni. Na Štajerskem pa se sicer že leta 1869 niso poigrali z idejo ukinjanja taborov, saj sta novoustanovljeni nemški politični stranki na Štajerskem od pozne pomladi do zgodnje jeseni organizirali 3 množične politične manifestacije (v Celju, Slovenski Bistrici in v okolici Maribora (Radvanje)). Ker so se leta 1869 zaradi dogodkov v okolici Ljubljane in zelo zaostrenih političnih razmer zelo bali izgrediv, se je celjski okrožni glavar z urednikom Slovenskega naroda dogovoril, da slovenske kmete uradno pozove, da se ne udeležijo ustavnega dne v Celju.²²

Tabor kot organiziran politični dogodek je imel jasno organizacijo in strukturo. Izmed uglednih gostov ali domačinov so navzoči izbrali predsednika. Govori so trajali nekaj ur, z vmesnimi odmori. Udeleženci so z dvigom rok glasovali za resolucije. Med odmori so poskrbeli za zabavo in teatralnost dogodka: peli so pevski zbori, po sprejemu so pokali možnarji. Zabava je lahko trajala do jutra. Na enem od poznejših taborov iz leta 1878 na Goriškem (danes Posočju) je skladatelj iz Beneške Slovenije, Podreka, napisal posebno pesem, ki so jo peli med dogodkom, Slovenskim mladenkam, ki jo je uglasbil Hrabroslav Volarič. Pomembne goste, kot so bili, recimo, člani društva Sokol, so na tabore posebej

vabili in posebej slovesno sprejeli. Na taboru na Kalcu pri Knežaku (pri Pivki) je ljubljanske člane Sokola sprejela hči enega od pomembnih lokalnih politikov in jim podarila »krasen venec kraških rož«, ter spominske medalje tabora.²³ Četudi so časopisi zelo približno poročali o številu udeležencev, je bil tabor v Vižmarjih daleč največji od vseh. V Vižmarje, ki so bile od središča tedanje Ljubljane oddaljene ok. sedem kilometrov, so se Ljubljančani podali z vozovi, vmes pa so jih v tedanjih Ljubljani bližnjih vaseh Šiška, Dravlje, Šentvid²⁴ sprejemali z glasbo, nagovori in deklamacijami, zastavami in klici ter drugimi zabavnimi vložki. Udeleženci, zlasti meščani, ki so si lahko privoščili ta strošek, so se tega in nekaterih drugih taborov udeležili tudi zato, ker jim je železnica nudila posebno znižane vstopnice. Na nekoliko bolj oddaljenih železniških postajah so lahko udeleženci najeli tudi voz. Prav k množični udeležbi v Vižmarjih je zagotovo prispevala okoliščina, da je bil kraj dogodka tako blizu železniške postaje, da je bilo mogoče do njega pešačiti, četudi pol ure. Za zabavo na taborih so poskrbeli tudi z jedačo in pijačo ter petjem. Ker so bili vsaj v Ljubljani Sokoli zelo priljubljeni, so ob nekaterih taborih posebej poudarili, da jim je žal, da jih ni bilo.²⁵ Tako pa je dogajanje opisal H. Tuma: »Najbolj je kričal dr. Zarnik. Bilo se je po širokih prsih in udarjal po mizi. Vsa vsebina njegovega govora je bila: Mi smo Slovenci in hočemo imeti svoje pravice! Ljudstvo ga je zaradi tega najbolj razumelo in je kričalo v urnebesnem navdušenju. Govornike sem ohranil dobro v spominu, poznal sem jih že iz deželnega zbora, ki je zasedal v takratni Reduti.²⁶ Dr. Costa je govoril hitro in jecljaje, dr. Bleiweis počasi in previdno, dr. Toman je pustil vtis s svojim stasom in dolgo črno brado, a najbolj je vplival na moj razum dr. Razlag, ki je govoril mirno in stvarno. Zdelo se mi je, da le on govori res slovensko.«²⁷ Kot je opozoril že Tuma, so bile govorniške sposobnosti posameznih politikov zelo čislane. Zlasti priljubljeni so bili »po svoji ljudski, živi besedi« mladi pravnik dr. Valentin Zarnik, ki je bil na prvem taboru, na katerem je sodeloval, star šele malo več kot trideset let, ter duhovnik in jezikoslovec v Cirkulanah v Halozah, Božidar Raič in Radoslav Razlag. Vsi izvrstni govorniki so v naslednjih desetletjih postali pomembni in vedno znova izvoljeni politiki. Na Goriškem je bil v deželni zbor izvoljen pogost govornik na taborih na Primorskem, odvetnik Karel Lavrič (govornik na sedmih taborih), ki je briški tabor v svojem govoru na njem označil kot posebej pomemben (seveda zaradi jezikovnih meja). Prav zato so bili trije poznejši tabori tržaškega političnega društva Edinost tudi namenjeni popularizaciji politikov, ki so se potegovali za položaje v občinskih odborih ali deželnem zboru.

Obenem pa so popularni govorniki v množici vzbudili posebna čustva, ki jim je svoje dodala tudi sama množičnost dogodkov. Udeležence je do določene mere navdala s ponosom. Četudi so lokalni politiki o dogodkih pisali redkeje, je še marca leta 1870 eden od politikov z Notranjske v časopis staroslovencev Kmetijske in rokodelske novice, ki je bil po načinu pisanja člankov politično manj radikalen, novico o potresu na Pivškem zaključil s političnim zapisom. To je bilo še v času, ko se ni vedelo, koliko taborov bodo lahko organizirali leta 1870: »Naj ob tej priliki tudi še omenim, da se tukaj ljudstvo še jako živo spominja lanskega Pivškega tabora. Mnogokrat čujemo tedaj iz ust preprostega kmetiča o bivšem taboru pripovedovati, kako so ta ali oni gospod na taboru »pridigovali« in kako resnične so bile besede, ki so jih govorili.«²⁸ Po drugi strani pa so iz ljubljanske gimnazije, kot so tudi pozneje pisali v političnih člankih, odpustili nekaj sicer uspešnih dijakov, ker so nosili prepovedane »politične znake« – posebne kovinske obeske, t. i. taborske svetinjice ali vižmarske svetinjice, ki so jih prepovedali le nekaj dni po incidentu na Jančah in manj kot mesec dni po taboru. Še najbolj so bile sicer podobne medaljam.²⁹ Prav zaradi teh dogodkov so preganjali tudi vse, ki so na javnih shodih vzklikali gesla, ki so bila napisana na svetinjicah: »Živila Slovenija, zedinimo se, ne vdajmo se.«

²³ Kmetijske in rokodelske novice, 12. 5. 1869.

²⁴ Danes so ti kraji del mesta Ljubljane.

²⁵ Ljubljanski Sokol se je udeležil prvega tabora v Ljutomeru in drugega v Žalcu, bil je vabljen na tabor v Ormožu in Sevnico.

²⁶ Stavba v Ljubljani, kjer so prej prirejali plese.

²⁷ Tuma, Iz mojega, str. 44.

²⁸ Kmetijske in rokodelske novice, 9. 3. 1870.

²⁹ Npr.: Slovenski narod, 5. 11. 1870.

POLITIČNE ZAHTEVE TABOROV

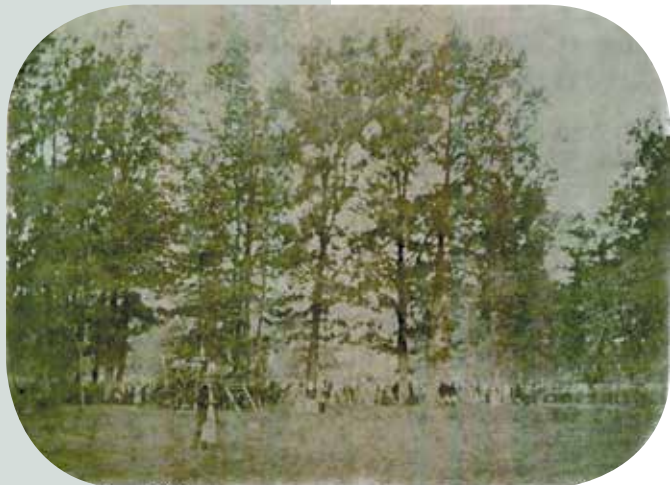
Resolucije, ki so jih sprejeli na prvem taboru v Ljutomeru, so bile precej podobne resolucijam drugih taborov:

»Tukaj zbrani slovenski narod soglasno izreka, da v § 19 državnih osnovnih postav ne najde poročstva za ohranitev in gojitev svoje narodnosti, dokler ne bode: 1. Slovenski jezik na Slovenskem izključno uradni jezik in dokler se ne bo v ta namen na Slovenskem nemudoma določil rok, in sicer pol leta, do katerega morajo vsi uradniki znati slovenščino v besedi in pismu. 2. Dokler ne bo cerkvena vlada na Slovenskem uradovala v slovenskem jeziku in se ne bodo v bogoslovnih predmetih, kateri se do zdaj nemško predavajo, odslej slovensko razlagali. 3. Dokler ne bodo ljudske šole čisto slovenske in v slednjih učni jezik slovenski (nemščina ostane učni predmet). 4. Dokler se ne združijo Slovenci v Zedinjeno Slovenijo z narodno upravo. 5. Dokler se ne bodo iz deželnega zaklada štajerskega v razmerju števila Slovencev in njihovih prineskov napravili in vzdrževali slovenski zavodi, na primer slovenske realke, gospodarske šole. 6. Dokler ne bodo dodane temu § izvršilne postave in dejansko vpeljane in dokler se ne bo posameznim deželam dala večja samoupravna oblast.«³⁰

Zahteve taborov je treba razdeliti v več sklopov. Najbolj radikalna in hkrati ena od osrednjih zahtev taborov je bila zagotovo zahteva po **Zedinjeni Sloveniji**. Četudi sama ideja ni bila nova in je bila produkt meščanskih revolucij leta 1848, so jo zaradi političnih pritiskov obujali zelo previdno in redko v času obnove parlamentarizma po letu 1861. Naj navedemo le en primer. Zaradi domnevno spornih člankov v novem političnem časopisu Naprej, ki je izhajal samo nekaj mesecev leta 1863, sta si tudi zaradi idej po združevanju Slovencev oziroma članka o »mednarodnih mejah« zaporno kazni kot politična zapornika prislužila Fran Levstik, ki je bil pozneje oproščen, in Miroslav Vilhar. Tabori so torej pokazali veliko politično enotnost pri zahtevi po oblikovanju t. i. »Zedinjene Slovenije«, torej nove upravne enote, ki bi združila tiste dele obstoječih dežel, kjer so živeli slovensko govoreči prebivalci z lastno upravo in parlamentom. Ta zahteva taborov je bila do določene mere zelo ostra in s stališča državne politike zelo težko sprejemljiva.

Za nadaljnjo usodo slovensko govorečega prebivalstva, ki se je že oblikovalo v narod, je toliko bolj pomembna zahteva po enakopravnosti slovenskega jezika z drugimi jeziki in njegovi uporabi v uradnih, cerkvenih zadevah, na sodišču in v izobraževanju. Za šole in vse javne urade ter cerkev – če upoštevamo lokalne razmere v Ljubljani ali na Štajerskem leta 1868 in 1869 – je še pomembnejša zahteva, da službe v javnih uradih prevzamejo slovensko govoreči uradniki. Enako je veljalo za jezik v cerkvi (kar so posebej poudarjali na Štajerskem in v Primorju).

Zahteva po enakopravnosti jezika ni bila tako samoumevna niti v deželah z večinskim slovenskim prebivalstvom. Kranjski deželni predsednik Sigmund Conrad von Eybesfeld je v svojem obsežnem poročilu dunajski vladi po ekscesih na Jančah potrdil, da je Nemcev na Kranjskem malo. A v istem poročilu je tudi menil, da slovenščina ni na takšni ravni, da bi jo lahko vpeljali kot jezik v sodstvu in drugod v pravu ter v uradih. Na

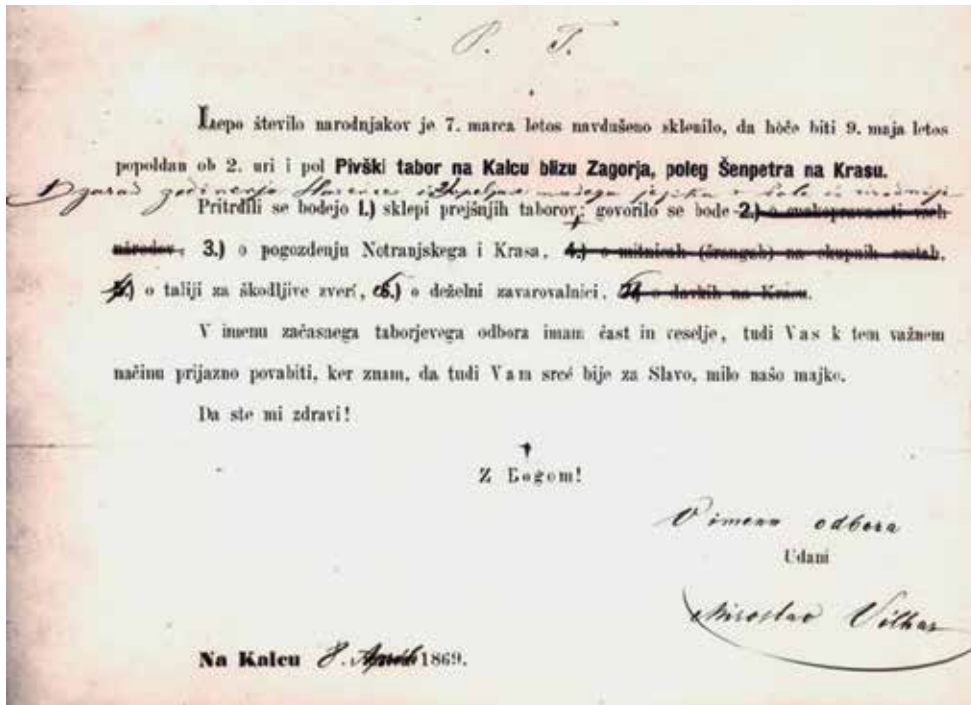
Prvi slovenski tabor v Ljutomeru dne 9. avgusta 1868.

(Vir: Splošna knjižnica Ljutomer, OE Muzej.)

Spominska značka prvega slovenskega tabora v Ljutomeru (prednja stran), 1868. Hranijo jo potomci organizatorja in taborita iz Ljutomera.

(Foto: S. Pavličič.)

Vabilo na tabor v Kalcu s podpisom predsednika odbora Miroslava Vilharja. Na vabilu sta prvi točki – zahtevi po Zedinjeni Sloveniji in enakopravnosti jezikov – zapisani kot »kot na drugih taborih«, potem pa je Vilhar z roko pripisal, kateri sta ti dve zahtevi.

(Vir: Preslikava originala, ki jo hrani Notranjski muzej Postojna.)

Kranjskem je v tem času potekala razprava kulturnega vrednotenja jezika med slovensko inteligenco ter drugimi predstavniki meščanstva in plemstva. Nemška stran je seveda v celoti zavračala uporabo slovenskega jezika v upravi, vojski in izobraževanju. Šlo je za vprašanje, ali bo nemščina ostala jezik elit ali pa bodo tudi elite sprejele slovenščino kot enakovreden jezik. Še posebej je bilo to pomembno zato, ker je bila nemščina jezik vseh višjih šol ter prvi pogoj za službovanje v višjih uradih ali za pridobitev ugledne uradniške ali vojaške službe v monarhiji. O pomenu jezika in o tem, kako je le-ta povezan z določeno družbeno skupino pa tudi z družbenim ugledom in sploh »uspešnim« življenjem, je Henrik Tuma zapisal: »Oče je bil naroden in se je s ponosom priznaval za Slovana, mati pa ni imela nobenega smisla za narodnost. Smatrala je, da so Slovenci sojeni na nižje službe, kakor ne ostanejo kmetje, katerih zaostalost je čutila, in je držala z olikanci, ki so bili Nemci ali nemškurji. Pravila mi je, da ne bo nikdar nič iz mene, če se bom za Slovence potegoval. Ko so začeli rabiti ime Slovenec namesto Kranjec, ga je izgovarjala »Srovenec«, ker je menila, da je tudi slovenska inteligenca surova.«³¹ Takšnega odnosa do slovenskega jezika so se dotaknili mnogi govorniki na taborih. Vseeno pa je v letih 1868/1869 prišlo do zavrnitve zakona o enakopravnosti jezikov na Kranjskem. A razmere so se vseeno nekoliko spremenile. Tako že leta 1870 v Slovenskem narodu najdemo naslednjo ponudbo za službo takrat še občinskega tajnika: »Podpisani si je v raznih običajih svojega življenja mnogostranskih praktičnih vednosti v pisarniških zadevah pridobil /.../ in pristavlja, da je zadnji dve leti v slovenščini posloval.«³²

Obenem pa so na taborih naslavljali tudi nekatere posebej pereče teme lokalnega kmečkega prebivalstva. Ena glavnih zahtev, ki so jo zahtevali prav na vseh taborih, je bila tudi zahteva po zmernejših davkih. V 18 letih (1850–1868) so se dvignili kar za 20 %.³³ Ta zahteva taborov pa je postala tudi glavna tema nasprotnikov množičnih zborovanj, ki so jo takoj izkoristili za to, da so dejanja posameznih podeželskih skupnosti predstavljali kot upore. Najpogostejša zahteva taborov – znižanje davkov – je predstavljala konkreten problem, ki je sicer zadeval vse družbene skupine, a kmete še posebej. Zahtevo po znosnejših davkih so (npr. pred prvim taborom v Ljutomeru) organizatorji taborov postavili sprva v

³¹ Tuma, Iz mojega, str. 20–21.

³² Slovenski narod, 30. 4. 1870. Anton Kunšič, občinski tajnik.

³³ Od leta 1850 se je zaradi novih »doklad«, torej izrednih prispevkov, breme davkov zvišalo z nekdanj 16 % ocenjene vrednosti pridelkov, ki so jih pridelali kmetje na svoji zemlji (t. i. donosa), na 21,33 %. 18 let pozneje (1868) je bila celotna vrednost davkov že 26,66 %. Trajalo je še naslednjih 14 let (1882), da so te davke znižali, a so vseeno ostali višji kot leta 1850, torej takoj po zemljiški odvezi. Poleg tega je bila zemljiška odveza organizirana tako, da je moral kmet odkupiti svojo zemljo, tako da je kar nekaj let poleg plačila davkov plačeval tudi zemljiško odvezo.

Plakat tabora v Šempasu dne 18. oktobra 1868.

(Vir: Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:img-SFJRJUSL>, dostop: 17. 12. 2018.)

ospredje, potem pa so jo zaradi kritik nemške strani precej prikrili. Tipičen primer takšne previdne drže je predstavitev problema davkov v politično-propagandni knjižici Josipa Vošnjaka v napetem letu 1869: »Davki so zato tako visoki, ker ima država in dežela toliko obilnih plačil na vse strani. Dokler se ne znižajo ta plačila, se tudi davki ne morejo zmanjšati.«³⁴ Zahtevo so na poznejših taborih preoblikovali tako, da so zahtevali vsaj prepoved nadaljnjega zviševanja davkov. Nemški kritiki so se namreč bali, da bi jo udeleženci razumeli narobe, čeprav so bili davki veliko breme podeželskega prebivalstva. Drugi problem, povezan z davki, pa je bil tudi, da je na podeželju primanjkovalo gotovine, torej denarja, s katerim bi bili kmetje sposobni plačati davek.

Ponekod, recimo v Goriških Brdih, so na taborih zahtevali spremembe upravne ureditve, da bi povezali občine s slovensko govorečim prebivalstvom, pozneje pa so peticijo obravnavali tudi v goriškem deželnem zboru. Tabori so sicer imeli precej radikalne zahteve, ki so predvidevale tudi drugačno organizacijo občin v narodnostno zelo mešani deželi. Avtonomni organi, kot so bile leta 1862 ustanovljene občine, so imeli tudi pravico do zagotavljanja javne varnosti in izdaje dovoljenj za javne dogodke. Bili so tisti, ki so določen dogodek dovolili ali prepovedali, in hkrati tisti, ki so nadzorovali izvajanje svojih prepovedi.

To pomeni, da so bili prvi, ki so v lokalno okolje poklicali dodatno vojaško pomoč za nadzorovanje javne varnosti. Na drugi strani pa so se v njih v naslednjih desetletjih – po tem, ko niso bili več organizirani tabori – začeli kaliti politiki.³⁵ Nekajkrat so na taborih zahtevali celo univerzo, nekajkrat pa visoko pravno šolo. Po različnih pokrajinah so zahtevali tudi različne vrste šol: kmetijske, meščanske, gospodarske. Zahtevali so ustanovitev slovenskega gospodarskega društva, slovenske zavarovalnice in drugih finančnih zavodov, ki bi podpirali kmetijstvo in obrt, regulacijo rek, gradnjo mostov, železniških prog. Glede na potrebe regij so zahtevali strokovne šole in gospodarska društva, ki bi nudila pomoč pri določenem gospodarskem razvoju, slovenske zavarovalnice in bančne zavode,³⁶ ponekod pa regulacijo rek, presihajočih jezer ali pogozdovanje Krasa. Opozarjali so tudi na druge probleme, kot je bil npr. problem škode, ki so jo povzročale divje zveri. Tabor v Žalcu jeseni 1868 je izpostavil precej radikalno zahtevo po pouku v slovenščini celo v srednjih šolah. Seveda je bila ta ideja povezana z zahtevo po srednjem poklicnem šolstvu gozdarstva, kmetijstva (sadjarstva, sviloprejtva, vinarstva in poljedelstva) tako na Goriškem kot na Kranjskem in Štajerskem. Med radikalnejše ideje spadajo zagotovo tudi zahteve, da se morajo uradniki na območjih s slovenskim jezikom zelo hitro naučiti slovenskega jezika; ponekod so tudi zahtevali, da se jih zamenja.

³⁴ Vošnjak, Slovenski, str. 5 in 6.

³⁵ Čuček, Svoji, str. 61.

³⁶ Prva slovenska posojilnica je bila ustanovljena 1872.

STANOVSKA UREDITEV IN IDEJE O OSNOVNIH ČLOVEKOVIH PRAVICAH

Politični konflikti med Nemci in Slovenci so privedli tudi do vse ostrejših delitev med posameznimi družbenimi skupinami, ki so bile daleč od idej splošne (moške) volilne pravice, ki se je v teh letih uveljavljala v Franciji in Italiji in ki so jo poznali in javno politično zagovarjali mladoslovenci. Ti so namreč zagovarjali idejo, da bi plebiscit moral biti izraz volje ljudstva v »narodnih zadevah«.³⁷ Kulturne razlike med meščani in podeželskim prebivalstvom so bile največje v okolici večjih mest (Ljubljana, Gorica pa tudi Celje in Maribor). Taborov niso mogli organizirati v večjih mestnih središčih: ko je bil leta 1868 organiziran tretji tabor v Šempasu, so prepovedali, da bi udeleženci, kljub pravici do zborovanj, organizirali povorko z zastavami skozi Gorico.³⁸

Za razumevanje družbe, v kateri so bile meje med različnimi družbenimi skupinami še vedno velike in pogosto nepremostljive, so bile tudi ideje **o najširšem kolektivnem izražanju političnega mnenja** do določene mere radikalne. Še volilni sistem je bil za plačnike davkov s podeželja drugačen kot za tiste, ki so davek plačevali v mestu oziroma so imeli volilno pravico po drugih kriterijih. In izvolili so manj poslancev. Na teh kolektivnih zborovanjih naj bi se zabrisale meje med različnimi družbenimi skupinami. Poudarjali so namreč enakopravnost vseh družbenih skupin, tudi tistih na podeželju, ki so bile zaradi svojega socialnega položaja najbolj odrinjene: viničarje – torej prebivalce vinskih goric, ki so imeli še manj zemlje kot kmetje – ter gornike. Prav brisanje mej med posameznimi družbenimi skupinami je bilo tudi del politične propagande, ki so jo postavljali v ospredje tako v časopisnih vabilih kot v osrednjem političnem besedilu o taborih, v Vošnjakovih politični brošuri o taborih iz leta 1869.

Kulturni predsodki med različnimi družbenimi skupinami so bili še veliki. Okrajna glavarstva so v svojih poročilih vedno znova poudarjala, da udeleženci govornikov niso razumeli in da so svoja politična mnenja na glas iz množice izražali bodisi »prišleki« iz drugih dežel bodisi duhovniki, zlasti če je šlo za liberalno usmerjene³⁹ uradnike.⁴⁰ Da torej »kmetje« niso razumeli ničesar. Poleg tega so meščani gledali na kmete z določenim prezirom,⁴¹ po drugi strani pa je tudi podeželsko prebivalstvo meščane sprejemalo z zelo različnimi odzivi. Po incidentih na Ježici 1868, Jančah in v Vevčah po taboru v Vižmarjih leta 1869 so v nemških časopisih samo povzemali trditve o neumnih in neciviliziranih slovenskih kmetih, ki brezumno ogrožajo življenja in premoženje meščanov.

Če je po taborih tudi »neuko« slovensko prebivalstvo od prestrašenih uradnikov začelo zahtevati potrdila o plačilu davka v slovenskem jeziku, je seveda to med uradniki sprožilo precejšnje proteste, dogodke pa so označevali kot upiranje oblasti in zakonom. A vendarle je širše sloje prebivalstva različnih generacij na podeželju pa tudi dijake ravno množično navdušenje na taborih, ki so bili del t. i. uprizarjanja narodnosti, spodbudilo k sprejemanju slovenske identitete. Navdušeni pa so bili tudi nad slovenskimi simboli in barvami (zastavo), ki so postali sestavni del dogodkov tudi na podeželju. S posebnim ponosom ali pa z namenom odkritega političnega protesta pa so moški na verižicah ur nosili spominske medalje posameznega tabora. Za nošenje prepovedanih političnih znakov, za kar je bila razglašena medalja vižmarskega tabora, pa so lahko bile izrečene visoke denarne kazni. Nekateri od teh sodb so nato razveljavili na višji sodni instanci.⁴² Nekateri pa so bili navdušeni tudi nad radikalnimi oblikami soočenja z drugače mislečimi, ki so bile sicer precej podobne časopisni retoriki, to je nad incidenti in pretepi. Te so

37 »Od več strani se je želja izrekla, naj bi se tudi Slovenci zbrali v veliki množini pod milim nebom, kakor v starih časih po stari slovenski navadi, in bi javno izrekli svoje želje in svoje zahteve. Taki zbori ali tabori so namreč den denešnji dovoljeni po postavi in kdo bode tajil, da nimajo Slovenci dosti želj pri srcu, ki bi jih radi očitno pred svetom izrekli, da se ustavni organi in glavna vlada lehko na nje ozira in jih uresniči. Vzemimo tukaj v misel le naše preobilne davke, ki se odkar so zemljišča prosta, vedno množijo. Vsakdo zna, da tako naprej iti nemore.« (Slovenski gospodar, 25. 6. 1868, prvi javni poziv k organizaciji taborov)

38 Vošnjak, Slovenski, str. 9.

39 Duhovščina je bila med uradniki, ki so bili sicer lojalni cesarju z geslom za Cesarja in Boga, a se je zaradi zmanjševanja svojega vpliva zapletala v spore s predstavniki te stopnje oblasti.

40 Prim. npr. poročilo koprškega okrajnega glavarja leta 1871 (Kramar, Prvi tabor, str. 60–61).

41 Takole je kranjski deželni zbor utemeljil svojo prošnjo za pomilostitev zaprtih zaradi pretepa v Jančah: »Ako se v ozir vzame, da so obsojenci skoraj vsi priprosti, v hribih živeči, od omikanega sveta odločeni, na nizki stopinji izobraženja stoječi poljedelci, kateri niso bili v stanu tehtnost pojmov narodnosti in vere pravo presoditi; ako se nadalje premisli, da so obsojenci skoraj večidel oženjeni in očetje mnogobrojnih družin, celo 8 otrok.« (Slovenski narod, 1. 9. 1870)

42 Tega ponosa ne najdemo samo v politični propagandi slovenskih politikov v slovenskih časopisih, ampak tudi v neposrednih dejanjih posameznikov tako v mestih kot na podeželju, kar kažejo posamezni primeri.

slovenski politiki posebej grajali, čeprav so se včasih sklicevali na stereotipno »nagnjenost Kranjcev« (torej Slovencev in Nemcev) do obračunavanja s pestmi.

Ženske, ki niso imele volilne pravice, so tudi na taborih nastopale v svoji glavni javni vlogi t. i. narodne žene. Njihova vloga je bila točno določena: na taborih so v kulturnem programu sodelovale kot recitatorke in igralkе, skrbele so za okraševanje prireditvenih prostorov, udeležencem pa so tudi pripenjale »nacionalne svetinje« – taborske znake.⁴³ Poročilo okrajnega glavarja iz Kopra, ki je bil posebej nenaklonjen taboru Kodermaza, je na primer poudarjalo tudi, da je bilo na enem od zadnjih taborov v Kubedu, vsaj polovica žensk. V nekaterih poročilih posebej opozarjajo, da so ženske prišle na zборе tudi v imenu svojih odsotnih mož. Slovenski časopisi so posebej zapisali, da so v akcijah političnega nasilja, s katerimi so svoje slovenstvo izkazovali na podeželju, sodelovali tako fantje kot dekleta. Tudi pri aretaciji osumljencev niso delali izjem. V incidentu na Jančah naj bi po rekonstrukciji slovenskih časopisov sodelovale tudi ženske, ki naj bi celo ukradle društveno zastavo in tako turnarje še huje ponižale, a tega v sodnem procesu niso potrdili.

Karikatura Turnarjev, ki bežijo.

(Vir: Brenčelj 1869, št. 19,
URN:NBN:SI:doc-51Y4594A.
Dostopno na: <http://www.dlib.si>,
dostop: 15. 11. 2018.)

MNOŽIČNO IZRAŽANJE POLITIČNIH MNENJ IN VKLJUČITEV V OBSTOJEČI SISTEM

Politične ideje so se morale z množičnih javnih političnih zborovanj prenesti tudi na druge politične ravni, kot je opozarjal v svoji brošuri Vošnjak. Leta 1868 so o Zedinjeni Sloveniji in jezikovni enakopravnosti razpravljali v štajerskem deželnem zboru. Le nekaj dni po taboru v Žalcu so slovenski poslanci in hkrati eni od utemeljiteljev taborov zahtevali Zedinjeno Slovenijo v štajerskem deželnem zboru in nekaj dni pozneje vložili še **interpelacijo, naj se končno uresniči zahtevo po enakopravnosti slovenskega jezika v šolah in uradih**. Poslanec štajerskega deželnega zbora Mihael Herman je na zasedanju izrekel tudi besede: »Zastonj sedimo tu, v tem deželnem zboru ne bomo slovenski poslanci nikdar nič dosegli ... Tega zla ne bomo prej odpravili, dokler se Slovenci ne ločijo od vas in se ne združijo vsi v eno celoto.« Četudi so zgodovinarji do države kranjskih in goriških slovenskih poslancev kritični, je bilo na Štajerskem drugače. Tam je interpelacija, ki sta jo jeseni 1868 vložila Mihael Herman in Josip Vošnjak in je od štajerske vlade zahtevala uresničitev enakopravnosti slovenskega jezika, podprlo pa jo je več kot 100 spodnještajerskih občin,

⁴³ Prim. Slovenski narod, 12. 8. 1869.

V gostilni „pri Avstriji.“

Slovana. Krčmarica, zdaj bi že bilo enkrat čas, da bi tudi midva kaj dobila. Drug bo do kmalu že vsi siti.

Karikatura ponazarja odnos oblasti do narodnih zahtev Slovencev in Slovanov habsburške monarhije sploh.

(Vir: Brencej 1880, št. 11 in 12, URN:NBN:Sl:doc-GS81E4TC. Dostopno na: <http://www.dlib.si>, dostop: 15. 11. 2018.)

spodbudila **največje deklaracijsko gibanje** po letu 1848. Nadaljevalo se je z pritiskom glede najbolj radikalne politične zahteve: zahteve po Zedinjeni Sloveniji. **Slovenski poslanci** iz različnih dežel so se sicer na **skupnem sestanku septembra 1869 v Ljubljani** dogovorili, da vložijo v svoje deželne zборе peticije za **Zedinjeno Slovenijo**. Štajerski poslanci so to naredili najprej, a je peticijo vladni komisar označil kot neustavno. Sledili so jim goriški poslanci, a kaj ko sta peticijo podpisala samo dva od slovenskih poslancev. Kranjski deželni zbor, ki je edini imel slovensko večino, pa je namesto peticije o Zedinjeni Sloveniji vložil le peticijo o večji avtonomiji posamezne dežele, ideje Zedinjene Slovenije pa ni omenil niti z besedo. Tudi zahteva tabora v Goriških Brdih – da bi se meje sodnih in upravnih okrajev določile glede na to, kje živijo pripadniki določenega naroda –, ki je bila vložena v goriški deželni zbor, ni dobila podpore vseh slovenskih poslancev.⁴⁴

SKLEP

Avstro-Ogrska je po sprejetju nove zakonodaje postajala relativno moderna ustavna monarhija. Njen razvoj demokracije je bil primerljiv z večino evropskih držav. Konec šestdesetih let je v slovenskem političnem razvoju zelo pomemben: volitve leta 1867 in tabori v obdobju 1868–1871 so bili izraz organiziranega in množičnega slovenskega političnega gibanja. Politično aktivnost so sodobniki takrat enačili z narodno aktivnostjo. Tabori so tako znova in širše kot kadar koli prej utrdili idejo Zedinjene Slovenije, saj so med slovenskim podeželskim prebivalstvom utrdili zahtevo po njej. Slovensko narodno gibanje so oživili in »*politično razgibali*« ter razširili v različne družbene skupine, tudi tisto, ki do tedaj ni veljala za del političnega telesa – kmete. Tabori so tako posebej zagovarjali radikalno idejo Zedinjene Slovenije, vključno z upravnim preoblikovanjem dežel, med njimi tudi tistih, katerih meje so bile že več stoletij enake. Še posebej pomembna pa je

⁴⁴ Marušič, Ne vdajmo, str. 8.

bila zahteva v duhu temeljnih človekovih pravic, sprejetih leto pred tem, da bi se slovenščina uporabljala v šolah (izobraževanju), uradih in na javnih mestih. Slovenščina je tako postajala jezik, ki so ga v svojem vsakdanu uporabljali tako meščani kot tudi intelektualci.

S spodbujanjem kolektivnih čustev med tistimi, ki niso znali brati, so tabori uspeli uveljaviti slovensko identiteto kot sestavni del identitete podeželskega prebivalstva. Način je bil več kot primeren, saj so bila praznovanja, sejmi in prošenja že stoletja del kulturnih praks, do katerih so bile oblasti vedno kritične. Del prebivalstva na podeželju pa tudi učence in študente kot prihodnje izobražence so ravno na taborih navdušili za slovensko identiteto, slovenske simbole in barve (zastavo), ki so postali sestavni del dogodkov tudi na podeželju. Odnos oblasti do izkazovanja slovenskih narodnih simbolov in s tem identitete pa predstavljamo še z dogajanjem na Igu pri Ljubljani, kjer so leta 1869 želeli ljubljanske meščane sprejeti s slovensko zastavo, zato so po vasi zbirali denar za njeno izdelavo. Na zastavo so pripeli tudi trak z napisom, ki je spominjal na tabor v Vižmarjih. Najprej so želeli, da bi prišli na Studenec/Ig Sokoli, a tem ljubljanske oblasti celo poletje 1869 niso dovolile organizirati kakršnega koli dogodka na prostem. Ko so zastavo izdelali, pa so jo želeli pokazati vsem in so z njo korakali v sprevodu. Zaradi kršenja zakona o političnih dogodkih in incidenta, ki je sledil, ko so pregnali orožnike, pa so si prislužili daljše zaporne kazni. Orožnike je tja poslal okrožni glavar, ker je vedel, da Sokolom niso izdali dovoljenja za organizacijo izleta, in ker je rigorozno preganjal kršenje zakona. V vas je za kratek čas prišla tudi vojska, da bi zagotovila red. Nekateri udeleženci dogodka so s posebnim ponosom ali pa zato, da bi izkazali odkrit politični protest, na verižicah nosili tudi spominske medalje z raznih taborov. Zaton kolektivnih množičnih zborovanj sta povzročili politika dunajske vlade pa tudi radikalizacija dela podeželskega in tudi mestnega prebivalstva, ki se je zapletalo v javne konflikte z nasprotniki. Več incidentov pa so izzvali tudi okrožni uradniki in orožniki.⁴⁵

Čeprav gre za zelo individualne spomine, pa za konec dodajmo stavek iz ene zadnjih knjig uglednega zgodovinarja Branka Marušiča, ki se je tematike taborov kot študent zgodovine lotil tudi zato, ker mu je babica večkrat s ponosom pripovedovala, kako je njen oče, njegov pradedek, nosil zastavo na tretjem taboru in prvem taboru na Goriškem v Šempasu.

VIRI IN LITERATURA

Brencelj
Kmetijske in rokodelske novice
Slovenski gospodar
Slovenski narod

Cvirn, J. (1992). Nemški tabori na Slovenskem (1869). Zgodovinski časopis, 46, št. 2, str. 175–185.

Cvirn, J. (2015). Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete in Celje: Zgodovinsko društvo Celje.

Cvirn, J. (2006). Razvoj ustavnosti in parlamentarizma v Habsburški monarhiji. Dunajski državni zbor in Slovenci (1848–1918). Ljubljana: Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta.

Čuček, F. (2016). Svoji k svojim. Na poti k dokončni nacionalni razmejitvi na Spodnjem Štajerskem v 19. stoletju. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.

⁴⁵ V Slovenskem narodu so takole kritizirali ravnanje kranjskih oblasti: »Še do zdaj neutešene razkačenosti kranjsko slovenskega ljudstva je kriva sama čudovita uradna breztaktnost, ktera ljudstvu ne da ne časa ne pokoja, da bi se pomirilo. Postali smo otročja igrača v rokah razkačenih nemškutarjev in samovladnih uradnikov, kateri o nas tako poročajo dunajskim ministrom, da ministri potem cesarju pripovedujejo, kot da se je v kranjski deželi vnel očiten upor (punt), kar je vse grda laž«. Slovenski narod, 20. 7. 1869.

- Kramar, J. (1970). Prvi tabor v Istri. Koper: Komisija za zgodovino pri pripravljalnem odboru za proslavo 100-letnice tabora v Kubedu in Pokrajinski muzej Koper.
- Malle, A. (1987). Tabori na Koroškem. V: Zgodovinski časopis, letnik 41, št. 4, str. 605–609.
- Marušič, B. (2016). Doktor Karel Lavrič (1818–1876) in njegova doba. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Marušič, B. idr. (1969). Ne vdajmo se! Ob stoletnici briškega tabora 1869–1969. Dobrovo v Brdih: Pripravljalni odbor za proslavo stoletnice tabora v Brdih.
- Matić, D. (2002). Nemci v Ljubljani 1861–1918. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- Melik, V. (2002). Slovenci 1848–1918. Maribor: Litera.
- Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883. Ljubljana: Nova revija, 2001.
- Stergar, R. (2004). Slovenci in vojska, 1867–1914. Slovenski odnos do vojaških vprašanj od uvedbe dualizma do začetka 1. svetovne vojne 1914. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete.
- Štih, P., Simoniti, V., Vodopivec, P. (2016). Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja. Ljubljana: Modrijan.
- Taborsko gibanje na Slovenskem. Ljubljana, Ljutomer, 1981.
- Tuma, H. (1997). Iz mojega življenja. Ljubljana: Založba Tuma.
- Vošnjak, J. (1906). Spomini. Drugi zvezek. Ljubljana: Slovenska Matica.
- Vošnjak, J. (1869). Slovenski tabori: za prosto slovensko ljudstvo. Maribor: Slovensko politično društvo.

Mag. Bernarda Roudi
Osnovna šola Kapela

STO LET OD PRIKLJUČITVE PREKMURJA K MATIČNEMU NARODU

Mag. Bernarda Roudi
The Kapela Primary School

A HUNDRED YEARS SINCE PREKMURJE ANNEXATION TO MOTHERLAND

POVZETEK

Prekmurški Slovenci ob koncu prve svetovne vojne, novembra 1918, nikakor niso bili pripravljeni na priključitev k matičnemu narodu. Pokrajino je od leta 1917 naprej zajelo deklaracijsko gibanje za avtonomijo znotraj Avstro-Ogrske, gibanje za ohranjanje slovenstva pa je bilo prisotno vse od protireformacije naprej, ko so temelje prekmurškemu jeziku postavili prekmurski protestantski pisci: Ferenc Temlin, Mihail Sever ter Števan Küzmič. Za uporabo prekmurščine so si prizadevali tudi katoliški duhovniki, med njimi predvsem Mikloš Küzmič, Franc Ivanocy in Jožef Klekl, ki si je z uredništvom Novin prislužil naziv narodni buditelj prekmurških Slovencev. Prizadevanja za združitev prekmurških Slovencev so bila prisotna že ob revoluciji 1848, ko sta tako avtor programa Zedinjene Slovenije Matija Majar Ziljski kot tudi štajerski Slovenec Oroslav Caf zahtevala vključitev prekmurških Slovencev v skupno državo. Prekmurški Slovenci so bili tudi med udeleženci prvega slovenskega tabora avgusta 1868 v Ljutomeru. Od oktobra do decembra 1918 so v pokrajini potekali trije shodi v podporo priključitvi k matičnemu narodu, vojaško zasedbo pokrajine pa so Maistrovim borcem preprečile slovenska narodna vlada v Ljubljani ter srbska vrhovna komanda in francoska vojaška misija, ki sta bili vezani na beograjsko premirje z dne 13. novembra 1918. Prekmurje je dobilo meje leta 1919 in 1920. Saintgermanska mirovna pogodba je 10. septembra 1919 do-

ABSTRACT

At the end of WWI in November 1918, the Slovenes in the Prekmurje region were opposed joining their motherland. Since 1917, the region was overflowed with declaration movement for autonomy within the Austro-Hungarian Empire, while movement for the preservation of Slovenian nation had been present ever since Counter-Reformation, when the foundation of Prekmurje language was set by Prekmurje protestant writers: Ferenc Temlin, Mihail Sever and Števan Küzmič. Catholic priests, especially Mikloš Küzmič, Franc Ivanocy and Jožef Klekl, who as the editor of Novine newspaper gained the title of the person who raised national identity awareness in Prekmurje Slovenes, strived to establish the use of the Prekmurje language. The strivings for the annexation of Prekmurje Slovenes were present as early as in the 1848 revolution, when the author of the United Slovenia program, Matija Majar Ziljski, and the Styrian Slovene Oroslav Caf demanded the annexation of the Prekmurje region to the Slovene territory. The Prekmurje Slovenes were among the participants of the first Slovene rally in August 1868 in Ljutomer. From October to December 1918, three rallies in the support of annexation to motherland held place, and while Maister wanted to occupy the region with his military, he was not allowed to proceed with his plans by Slovene national government in Ljubljana, Serbian supreme command and French military mission which

ločila mejo z Republiko Avstrijo po reki Kučnici, meja z Republiko Madžarsko pa je bila zaradi socialistične revolucije v tej državi podpisana šele 4. junija 1920. Zasluge za priključitev Prekmurja k matici ima najprej ameriški izvedenec major Douglas W. Johnson, ki je maja 1919 v Parizu dal predlog, da naj meja poteka severno od Mure. Predlog je bil dan na dnevni red Vrhovnega sveta dne 9. julija 1919 in pariška mirovna konferenca je odločila, da meja poteka po razvodnici med Rabo in Muro. S tem je devet pretežno slovenskih vasi skupaj z Monoštrom (Szenegotthárd) pripadlo Madžarski, Prekmurje pa Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vest o razmejitvi na razvodnici med Muro in Rabo je med člane jugoslovanske delegacije prispela 4. avgusta, v Beograd pa 6. avgusta, že 12. avgusta 1919 pa je redna vojska Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev pod poveljstvom generala Krste Smiljanića vkorakala v Prekmurje. Dne 17. avgusta 1919 je bila oblast predana civilnemu komisarju, kar Prekmurci danes praznujejo kot praznik priključitve k matici. Razmejevanje med Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je trajalo od leta 1921 do leta 1924, ko so na območju k. o. Trdkova postavili tromejni kamen. Grb Republike Slovenije je bil nameščen leta 1993.

Ključne besede: prekmurski jezik, priključitev Prekmurja, Porabje, Trianonska mirovna pogodba, tromeja

had to obey the Beograd ceasefire treaty of 13 November 1918. Prekmurje gained its borders in 1919 and 1920. On 10 September the peace treaty of St. Germain determined the border with Austria on the Kučnica river, while the border with Hungary was not signed until 4 July 1920 due to socialist revolution in the country. American expert, Major Douglas W. Johnson, is foremost credited for the annexation of Prekmurje to its motherland. In May 1919 he suggested in Paris that the border be northern from the river Mur. The suggestion was included in the agenda of the Supreme Council on 9 July 1919 and the Paris Peace Treaty determined that the border is to be set between the rivers Mur and Raba. With that, nine predominantly Slovene villages including Monošter (Szenegotthárd) fell under Hungary, while Prekmurje was now a part of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes. The news about the border between Mur and Raba reached the Yugoslav delegation on 4 August, and the city of Beograd on 6 August, and so on 12 August the regular army of the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes under the command of General Krsta Smiljanić marched into Prekmurje. The authority was handed over to the civil commissioner on 17 August, which is the day on which the people of Prekmurje nowadays celebrate their holiday of annexation to motherland. The setting of the border between Hungary and the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenes lasted from 1921 to 1924, when a tripoint border stone was erected in the village of Trdkova. The coat-of-arms of the Republic of Slovenia was imbedded in 1993.

Keywords: Prekmurje language, Prekmurje annexation, Porabje region, the Treaty of Trianon, tripoint

UVOD

Prispevek govori o dogodkih v Prekmurju v prelomnih letih 1918–1920 in je posvečen 100. obletnici združitve Prekmurcev z matičnim narodom. Nastal je z namenom, da se osvetlijo dogodki, ki so zaznamovali Prekmurce ob koncu prve svetovne vojne, prizadevanja Maistrovih borcev za priključitev Prekmurja in tako združitve Prekmurcev z matičnim narodom. Prekmurci so čas prve svetovne vojne v letih 1914–1918 preživljali v pomanjkanju in v strahu za svoje sinove, ki so se kot ogrski vojaki borili predvsem na vzhodni fronti proti carski Rusiji, na Balkanu in z odprtjem soške fronte tudi na tem bojišču. Število žrtev med njimi znaša več kot 2000 in nanje spominja 11 spominskih obeležij v pokrajini. V letih 1917–1918 so Prekmurci podpisovali majniško deklaracijo in se kot posamezniki prostovoljci pridružili Maistrovim borcem. Prizadevanja za združitve

Prekmurja so bila prisotna že v času revolucionarnih dogodkov leta 1848 ter v času taborskega gibanja, ko se je prvega slovenskega tabora v Ljutomeru udeležila tudi številna delegacija Prekmurcev. V prelomnih letih 1918–1919 je bilo glavno žarišče priključitve v Beltincih.

PRIZADEVANJA ZA PRIKLJUČITEV PREKMURJA K MATIČNEMU NARODU

Ob razpadu Avstro-Ogrske oktobra 1918 prekmurški Slovenci nikakor niso bili pripravljeni na priključitev k matici. Poglavitni vzrok za to je bil dolgotrajni madžarski nacionalizem, katerega nosilci so bili poleg madžarskega plemstva tudi meščani s svojo ideologijo o integriteti ozemlja krone svetega Štefana. Dodatno je k temu prispevala še madžarska zakonodaja, ki je že s kazenskim zakonom iz leta 1878 preganjala vsako delovanje, ki bi kakor koli nasprotovalo madžarizaciji.¹ Šole so bile v pokrajini brez izjeme pomadžarjene s t. i. Apponyijevim šolskim zakonom iz leta 1907, ki je zahteval, da so morale biti vse vrste šol izključno madžarske. Ker pa so otroci obiskovali šole le do dopolnjenega 12. leta starosti in še to le v času od novembra do aprila, šolski zakon ni dosegel zelenega učinka. Ker večina prebivalcev ni obvladala madžarščine, je bil jezik pri verskih obredih tako pri katoliških kot evangeličanskih izključno slovenski.

Temelje prekmurskemu slovenskemu narečju so med evangeličanskimi duhovniki postavili Ferenc Temlin,² Mihail Sever ter Števan Küzmič, ki je izdal *Abecednik in Katekizem* v prekmurskem jeziku. Za uporabo prekmurščine so si prizadevali tudi katoliški duhovniki, med njimi predvsem Mikloš Küzmič, ki je leta 1780 izdal molitvenik *Knjiga molitvena z dvojnimi pridavakom na hasek slovenskega naroda*.³ Küzmičev molitvenik je bil med verniki v uporabi vse do leta 1931, ko je bil izdan še zadnjič. Poleg Mikloša Küzmiča, ima med katoliškimi duhovniki zasluge za ohranitev prekmurščine tudi tišinski duhovnik in narodni buditelj Franc Ivanocy, ki je konec 19. stoletja za potrebe osnovnega šolstva izdal prevod Gerelyjeve *Male biblie z kejpami ali Zgodbe zveličanja za malo dečico* (za I.–II. razred, Sombotel, 1897, 2. nat. 1898; za III.–V. razred 1898) ter med ljudstvom širil nabožne knjige Mohorjeve družbe. Ivanocy je svoje delo nadaljeval v sodelovanju z Jožefom Kleklom,⁴ ki si je s svojimi prizadevanji za ohranitev domače besede med prebivalci ter z uredništvom *Novin* prislužil naziv narodni buditelj prekmurskih Slovencev. Posamezni pisci so si prizadevali približati prekmursko narečno besedo slovenskemu knjižnemu jeziku, predvsem *Novine* pa so se mu približale tudi z uveljavitvijo gajice. Tako je tisk v domačem prekmurskem jeziku bistveno pripomogel k temu, da prekmurški Slovenci niso podlegli pritisku madžarizacije. Imenovali so se Slovenci in so odklanjali ime Vendi, ki so jim ga vsiljevali Madžari.

Prizadevanja za združitev prekmurskih Slovencev so bila prisotna že ob revoluciji 1848, ko sta tako avtor programa Zedinjene Slovenije Matija Majar Ziljski kot tudi štajerski Slovenec Oroslav Caf zahtevala vključitev prekmurskih Slovencev.⁵ Tudi kartograf Peter Kozler je na svojem zemljevidu Prekmurje označil kot slovensko jezikovno ozemlje. Prekmurce so k narodni in jezikovni skupini Slovencev prištevali tudi številni pisatelji in znanstveniki, kot so: Franc Miklošič, Stanislav Škrabec, Josip Jurčič, Fran Levstik, Božidar Raič, prof. dr. Matija Slavič ter zgodovinar dr. Fran Kovačič.⁶ Prekmurški Slovenci so svoje prizadevanje za združitev v zedinjeno Slovenijo izražali že pred več kot 150 leti, ko so se udeležili prvega slovenskega tabora avgusta leta 1868 v Ljutomeru. Takrat je bila z

1 Ude, L. (1979). Boj za severno slovensko mejo 1918–1919 v Prekmurju. Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno mejo. Maribor: Založba Obzorja, str. 112. (dalje Ude, 1979).

2 Franc Temlin je začetnik prekmurske književnosti, leta 1715 je v Halleju izdal priredbo Lutrovega Malega katekizma z naslovom *Mali Katechismus, touje tou krátki návuk vöre kerschanszke dávno nigda ...*

3 Ude, 1979, str. 114.

4 Prav tam.

5 Ude, 1979, str. 115.

6 Tako Kovačič kot Slavič sta bila leta 1919 člana etnografske sekcije jugoslovanske delegacije na pariški mirovni konferenci, kjer sta utemeljevala zahteve jugoslovanske delegacije po priključitvi prekmurskih Slovencev.

levega brega Mure najštevilčnejša delegacija iz beltinske župnije in tudi v prelomnih letih 1918–1919 so bili Beltinci glavno žarišče pobud za priključitev k matici.

Dne 20. oktobra 1918 je v Murski Soboti prišlo do zborovanja, kjer so udeleženci shoda protestirali proti Madžarski in zahtevali združitev z matico. Soboškemu shodu sta nato sledila še shoda v Ljutomeru 3. novembra in v Radgoni 26. decembra. Prekmurci so na vseh shodih izjemno številčno zahtevali združitev Prekmurcev z novo jugoslovansko državo. Edina vojaška zasedba Prekmurja pa se je zgodila pod vodstvom Jožefa Godine, Maistrovega borca z Bistrice, ki je s prostovoljci iz treh Bistic v božičnih dneh leta 1918 poskušal vojaško zasesti pokrajino.⁷ Med številnimi prostovoljci so bili tudi Ivan Jerič, Miško Kuhar in Mihael Erjavec. Generalu Maistru so vojaško zasedbo Prekmurja preprečevali: slovenska narodna vlada v Ljubljani, srbska vrhovna komanda, ki je bila vezana na beograjsko premirje z dne 13. novembra 1918, in francoska vojaška misija, ki se je čutila vezana na prej omenjeno beograjsko premirje.⁸

PREKMURJE DOBI MEJE LETA 1919 IN 1920

Z izrazom Prekmurje označujemo teritorialno zaokroženo pokrajino med Muro in Rabo, ki je šele od leta 1919 spadala v okvir najprej Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev, nato v okvir Kraljevine Jugoslavije, Socialistične federativne republike Jugoslavije in od leta 1991 Republike Slovenije. Meje s sosednjima državama – z Republiko Avstrijo in Republiko Madžarsko – so bile določene po prvi svetovni vojni.

Porabje je teritorialno zaključeno območje vaških naselij: Andovci, Števanovci, Verica, Ritkarovci, Slovenska ves, Gornji in Dolnji Senik ter mesta Monošter ob reki Rabi, ki je po prvi svetovni vojni z določilom Trianonske mirovne pogodbe ostalo na Madžarskem.

Saintgermainska mirovna pogodba je 10. septembra 1919 določila mejo z Republiko Avstrijo po reki Kučnici vse od tromeje med Avstrijo, Madžarsko in takratno Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev na območju katastrskih občin Suhi Mlin, Gornji Senik in Trdkova. Meja z Republiko Madžarsko je bila zaradi socialistične revolucije v tej državi podpisana šele 4. junija 1920. Tako je s Trianonsko mirovno pogodbo Madžarska izgubila 70 % ozemlja bivše ogrske polovice prejšnje monarhije in 7,5 milijona prebivalcev.⁹ Del Trianonske mirovne pogodbe zadeva tako tudi teritorialno razdelitev med Madžarsko in Kraljevino SHS. Premirje med Ogrsko kot poraženim delom tedaj že razpadle Avstro-Ogrske in antantnimi silami je bilo sklenjeno 7. novembra 1918, podpisano pa 13. novembra v Beogradu.¹⁰ Demarkacijska črta je določila, da ozemlje med Rabo in Muro pripade Ogrski. Ker pa so na tem ozemlju živeli Slovenci, je delegacija Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Parizu zahtevala, da se to ozemlje osvobodi ogrske nadoblasti. Zastopniki velesil so delegacijo prvič zaslišali 18. februarja 1919. Kmalu zatem pa je madžarska vlada odstopila in oblast je 21. marca 1919 prevzela proletarska revolucionarna vlada Bele Kuna.¹¹ Sovjetska oblast, ki jo je Lenin postavil na Madžarskem s 70.000 vojaki Rdeče armade iz Rusije, je bila v nasprotju z interesi antante, zato so pogajanja za to ozemlje zastala. Dogovori so se nadaljevali šele maja in 20. maja 1919 je ameriški izvedenec major Douglas W. Johnson v Parizu dal predlog, da naj meja poteka severno od Mure. Predlog je bil dan na dnevni red Vrhovnega sveta dne 9. julija 1919 in pariška mirovna konferenca je odločila, da meja poteka po razvodnici med Rabo in Muro. S tem je devet pretežno slovenskih vasi skupaj z Monoštrom (Szenogthárd) pripadlo Madžarski. Zad-

⁷ Ude, 1979, str. 115.

⁸ Prav tam, str. 116.

⁹ Ružič, A. Čepinci – zapiranje mejnega prehoda. Dostopno na: https://www.google.si/search?q=potek+sen%C5%B2Eermenske+meje+v+prekmurju&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gws_rd=cr&dc=0&ei=01JSWuj_BMTVwQK-tw5r4Bg, dostop: 28. 5. 2016, (dalje, Ružič, 2016).

¹⁰ Ružič, 2016.

¹¹ Bela Kun je bil madžarski politik, ustanovitelj Komunistične partije Madžarske, v madžarski sovjetski republiki 1919 je bil ljudski komisar za zunanje zadeve. V stalinističnih čistkah je bil obsojen na smrt in ustreljen leta 1939.

v Prekmurje. Prišli so iz smeri Maribora (poveljnik je bil polkovnik Vladimir Uzorinac), ljubljanski vojaški oddelki so prišli prek Ljutomera, tistim iz zagrebške smeri, ki so prišli prek Murskega Središča in Kobilja, pa so priskočile na pomoč prekmurska, hrvaška in primorska prostovoljska legija. Dne 13. avgusta 1919 so jugoslovanske čete svojo nalogo opravile: zasedle so ozemlje, ki ga je določil Vrhovni svet v Parizu. Upiral se jim ni nihče. Slovensko in madžarsko prebivalstvo (po prvi uradni jugoslovanski statistiki iz leta 1921 je bilo v Prekmurju 74.432 Slovencev in 14.413 Madžarov)¹³ je prihod jugoslovanske vojske povsod mirno sprejelo, ob nekaterih obmurskih krajih celo slovesno in gostoljubno.

Miroslav Kokolj v knjigi *Prekmurški Slovenci od narodne osvoboditve do nacistične okupacije 1919–1941*, izdani v Murski Soboti leta 1984, piše: »Dne 1. avgusta 1919, ko je v Budimpešti odstopila sovjetska vlada, je Vrhovni svet mirovne konference v Parizu končno sklepal o Prekmurju; zavrnil je predlog jugoslovanske delegacije, ki je zahtevala mejo ob Rabi, pooblastil pa je Kraljevino SHS, da zasede Prekmurje do črte, ki so jo določili že 9. julija 1919, to je do razvodnice med Muro in Rabo... Dne 12. avgusta 1919 je redna vojska Kraljevine SHS pod poveljstvom generala Krste Smiljaniča vkorakala v Prekmurje. Od Radgone so prišle čete, poslana iz Maribora pod poveljstvom podpolkovnika Vladimira Uzorinca. ... Ker zasedeno Prekmurje še ni imelo dokončnih meja, je začasno ostalo pod vojaško upravo. Tej je bil kot civilni komisar dodeljen dotedanji mariborski okrajni glavar dr. Srečko Lajnšič, ki se je že 12. avgusta popoldne pripeljal v Sobotu iz Maribora z antantno misijo. V začetku je uradoval v Radgoni. Eden njegovih prvih aktov je bil razglas, s katerim je Prekmurcem naznanil zasedbo njihove krajine z jugoslovansko vojsko kot izvršitev odločbe mirovne konference.«¹⁴

Slovesno je bilo 17. avgusta 1919 v Beltincih po maši pred cerkvijo, kjer je bila velika ljudska proslava osvoboditve, združena z izročitvijo Prekmurja civilni oblasti. Univerzitetni profesor dr. Matija Slavič, izvedenec za Prekmurje na mirovni konferenci v Parizu leta 1919, je v knjigi *Prekmurje*, izdani v Ljubljani leta 1921, med drugim zapisal: »Po sklepu vrhovnega sveta v Parizu z dne 1. avgust 1919 so jugoslovanske čete vkorakale v Prekmurje dne 12. avgusta t. i. odpora ni bilo veliko. ... Prekmursko prebivalstvo je posebno v Murski Soboti, v Dolnji Lendavi, v Beltincih, v Srednji in Gornji Bistrici sprejelo rešitelje izredno slovesno in gostoljubno. V nedeljo, dne 17. avgusta 1919, se je vršil po zahvalni službi božji v Beltincih pred cerkvijo velik ljudski tabor, na katerem je govoril med drugim tudi narodni voditelj prekmurskih Slovencev, Jožef Klekl st., ki je navduševal Prekmurce »za vero in ljubav do materinega jezika«. Tisočera množica mu je klicala: »Obečamo, obečamo!«¹⁵

Po dolgotrajnem zavlačevanju so ogrski delegati 4. junija 1920 Trianonsko mirovno pogodbo s protestom podpisali in meja z Madžarsko je bila določena. Mirovna pogodba, njen 27. člen, je določila mejo med Ogrsko ter Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, in sicer 10 km južno od Monoštra po črti, ki je delila porečje Rabe in Mure, od tod proti jugu od kote 295, približno 16 km severovzhodno od Murske Sobote, po črti vzhodno od krajev Veliki Dolenci, Hodoš, Krplivnik, Domanjševci in Središče, vendar zahodno od Kotormanya in Somorovcev (Somoróc) po črti vzhodno od Kobilja, Žitkovcev (Zsitkoc), Kamovcev (Kámaháza), Genterovcev (Gönterháza), Mostja (Hidvég), Čentibe (Csente), Pinc (Pince), toda zahodno od krajev Lendvajakabfa, Bödeháza, Gaborjánháza, Dedes, Lendvaújfalu in od tod dalje po toku Ledave in Mure ter po nekdanji hrvaški meji.¹⁶

Četrty del te pogodbe govori o zaščiti manjšin. Ogrska se je v pogodbi morala obvezati, da bo glede življenja svoje prebivalstvo vsestransko zaščitila ne glede na rojstvo, narodnost, jezik, raso ali vero. Nikjer ne bo omejena uporaba katerega koli jezika kakor tudi ne tis-

Dr. Matija Slavič, pogajalec Kraljevine SHS na mirovni konferenci.

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Matija_Slavi%C4%8D#/media/File:Matija_Slavi%C4%8D.jpg, dostop 18. 12. 2018.)

¹³ Prav tam.

¹⁴ Kokolj, M. (1984). *Prekmurški Slovenci od narodne osvoboditve do nacistične okupacije 1941–1945*. Murska Sobotu: Pomurska založba, str. 19.

¹⁵ Slavič, M., (1999). *Naše Prekmurje, zbrane razprave in članki*, Murska Sobotu: Pomurska založba, str. 44.

¹⁶ Ružič, 2016.

Potek meje.

(Avtor: dr. Anton Polšak.)

kana beseda. V osnovnih šolah si bodo otroci nemadžarske narodnosti lahko pridobili osnovno izobrazbo v domačem jeziku. Vse to pa ne bo omejevalo ogrske vlade, da ne bi uvedla madžarskega uradnega jezika tudi na dvojezičnem območju. Dejanske razmere so bile v naslednjih letih drugačne. Dne 15. novembra 1920 je madžarski parlament v Budimpešti ratificiral Trianonsko mirovno pogodbo. Čeprav trianonska meja še ni bila zakoličena in je o njej še dolgo tekla pravda, je ratifikacija precej pripomogla k ustalitvi razmer. Ljudstvo je vse bolj zaupalo novi upravi, čeprav je bila iredenta močna še leta. A meja je ostala. In z njo vsi problemi, ki so zarezali v življenje ljudi ob njej.

Katoliški duhovnik Jožef Klekl je leta 1920 javno zastopal program prekmurske avtonomije zaradi gospodarskih, jezikovnih, verskih in drugih posebnosti. Neznani avtor je v

uvodniku Kleklovih Novin zapisal: »Nikdar ne pozabimo svojega programa, šteri šče siromaka delavca, kmeta podpirati, ne pa velike kapitaliste, verižnike. Nikdar ne odstopimo od svoje zahteve, štera šče vsem veroizpovedim, katoličanom ino evangeličanom zasigurati versko slobodo i nikdar za pravo ne spoznamo tisto sokolsko vzgojo štera trga vero iz srca dece. Avtonomijo ... Prekmurske županije, s posebnimi predpravnicami, enakopravnost, našega domačega jezika, dokeč ne postane zglajeni književni jezik.¹⁷ Zahteve je odklonil beograjski parlament.

Razmejevanje med Madžarsko in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev je trajalo od leta 1921 do leta 1924, ko so postavili tromejni kamen. Vsaka stran piramide nosi grbene od mejnih držav, obrnjen v smeri te države, ter letnico določitve državne meje (10. 9. 1919 in 4. 6. 1920). Tako je na avstrijski strani letnica sa-intgermainske konference, na madžarski trianonske, na slovenski obeh.

Tromejnik je 31. maja 1924 na sedanjo mesto postavila mednarodna razmejitevna komisija. S Trianonsko mirovno pogodbo 4. junija 1920 je bilo Prekmurje dokončno vključeno v jugoslovansko državo. Slovenski grb je bil nameščen leta 1993. Tromejnik stoji severno od vasi Trdkova.

Nepredušno so prekmursko-madžarsko mejo od tromejnika v Trdkovi do Lendavskega kota zaprli v času Informbiroja leta 1948, ko je Stalin obtožil Tita zaradi sodelovanja z Zahodom in je Jugoslaviji grozila intervencija sil Varšavskega pakta. Do tega sicer ni prišlo, toda meja je ostala še naprej zaprta. Kazalo je, da se bo z demokratičnimi spremembami na Madžarskem leta 1956 meja začela odpirati, toda Sovjetska zveza tega ni dovolila. Sovjetska vojska je madžarsko protisovjetsko revolucijo krvavo zadušila in Madžarska je postala s Sovjetom podložno vlado Jánoša Kádárja¹⁸ poslušni satelit Sovjetske zveze. Tako je bilo vse do leta 1990, ko je Sovjetska zveza zaradi nevzdržne diktature, siromaštva in popolnega razkroja državne ekonomije, po glasnosti in znameniti perestrojki, razpadla in se je začel razkrajati komunizem.

Muzej »železne zavese« v Števanovcih (Apátistvánfalva) je edinstven v Evropi, živi pričevalec obdobja hladne vojne, vsekakor vreden ogleda – v spomin in opomin. Osnovni namen železne zavese je bil preprečiti beg ljudi iz komunističnega tabora v razviti, svobodnejši svet. Po petnajstih letih, ko je demokratična madžarska oblast dala odstraniti »železno zaveso« in jo danes zaraščajo trave in grmičevje, je ta mrtvi pas še viden, toda narava ne pozna meja. Danes ta pas zarašča grmičevje in gozdno drevje in na njem se ustvarja edinstven habitat različnega rastja, ki je dobilo že institucionalno formo z imenom Evropska zelena vez, ki je dolga 6800 km in poteka skozi 23 evropskih držav ter je najdaljši sistem habitatov v Evropi. V Sloveniji poteka po meji z Italijo, Avstrijo in Madžarsko v dolžini 650 km. Ljudje na tem območju hranijo v spominu številne zgodbe, ki so zaznamovale tako njih kot način življenja v teh krajih.

Tromejni kamen iz leta 1924.
(Fotografija: Bernarda Roudi, osebni arhiv)

Muzej železne zavese v Števanovcih.

(Fotografija: Bernarda Roudi, osebni arhiv)

¹⁷ Mayer, L., Molnár, A. idr. (2008). Viri za zgodovino Prekmurja. Slovenski prevod: Magda Berden. Szombathely: Arhiv županije Vas; Zalaegerszeg: Arhiv županije Zala, str. 328.

¹⁸ János Kádár je bil madžarski komunistični politik, aktiven leta 1956, ko je zatrl madžarsko revolucijo.

V letu 2019 bomo obeležili 100. obletnico priključitve Prekmurja k matičnemu narodu. Od leta 2006 praznujemo 17. avgust – dan priključitve Prekmurja kot državni praznik. V Črenšovcih sta postavljena spomenika Jožefu Kleklu, narodnemu buditelju, in Josipu Godini, Maistrovemu borcu. Spominsko obeležje Ivanu Jeriču, Maistrovemu borcu in domoljubu, stoji v njegovem rodnem Dokležovju, kjer vsako leto junija potekajo Jeričevi dnevi. Prav gotovo bi si spominsko obeležje za zasluge priključitve Prekmurja na mirovni konferenci zaslužil tudi dr. Matija Slavič. Upajmo, da se bo to zgodilo v prihodnjem slavnostnem letu, ko bo osrednja slovesnost v Beltincih.

SKLEP

Preučevanje prve svetovne vojne ter priključitve Prekmurja k matičnemu narodu leta 1919 je bilo v 20. stoletju po krivem odrinjeno na rob. Tudi v 21. stoletju opažam, da tako vloga Prekmurcev v prvi svetovni vojni kot tudi njihova prizadevanja za združitev k matičnemu narodu v učbenikih nista dobila ne prostora in ne pomena, kot bi si ga ta tema zaslužila. Ob 100. obletnici začetka prve svetovne vojne je Pomurski muzej Murska Sobota pripravil razstavo, kjer so z novimi raziskavami ugotovili, da je Prekmurje kot teritorialna pokrajina (statistično gledano) med evropskimi pokrajinami med tistimi, ki so **žrtvovale** najvišji delež padlih vojakov glede na število vseh prebivalcev. Tudi prizadevanja Prekmurcev za priključitev ali tudi združitev s Slovenci čez Muro tako v literaturi niso dobila ustreznega prostora. Ob pripravah na pomembno obletnico se žal bolj kot pomen tega dogodka za nadaljnji razvoj pokrajine postavlja vprašanje, ali je šlo za združitev ali pa za priključitev. Prekmurski jezik je že v času reformacije in protireformacije postal knjižni, žal pa danes številne besede izginjajo. Izginja ali opušča se tudi porabski jezik in vprašanje časa je, kdaj bo slovenščina v Porabju za vedno utihnila.

Pričujoči zapis je nastal tudi z namenom, da se po 100 letih poklonimo spominu na zavedne rojake, kot so bili katoliška duhovnika Jožef Klekl in Ivan Jerič, ki sta si prizadevala za

Mali triglav – Andovci, Orfalu, simbol slovenstva v Porabju. (Fotografija: Bernarda Roudi, osebni arhiv.)

združitev Prekmurja z matičnim narodom, ter dr. Matija Slavič, ki je kot pogajalec Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev na mirovni konferenci zagovarjal stališče Slovencev. Prav tako je zapis nastal z namenom, da ne pozabimo porabskih Slovencev in Porabja, kjer danes še živijo Slovenci, ki še govorijo slovensko. Če ne bo prizadevanja Slovencev v Republiki Sloveniji po ohranjanju slovenstva čez mejo, se postavlja vprašanje, koliko časa bomo »domanjo slovensko rejč« v Porabju še lahko slišali.

VIRI

Matična knjiga mobiliziranih vojakov v evangeličanski župniji Puconci 1914–1919.
Novine, Pobožen, družbeni, pismeni list za vogrske Slovence, 1914–1920.

LITERATURA

- Benczik, G. idr. (2008). Viri za zgodovino Prekmurja. Zbirka dokumentov, 2. zvezek, 1850–1921. Szombathely: Arhiv županije Vas; Zalaegerszeg: Arhiv županije Zala.
- Bojevniki. Spomini vojakov prve svetovne vojne. Ljubljana: Založba Karantanija, 2014.
- Jerič, I. (2000). Moji spomini, Murska Sobota: Zavod sv. Miklavža.
- Just, F. (2009). Porabje. Murska Sobota: Franc Franc.
- Kokolj, M. (1984). Prekmurški Slovenci od nacionalne osvoboditve do fašistične okupacije, 1919–1941. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Krenn, Mark idr. (2014). Zgodovina pomurske policije in orožništva. Murska Sobota: PVD Sever za Pomurje: PU 2014 (Murska Sobota).
- Mayer, L., Molnár, A. idr. (2008). Viri za zgodovino Prekmurja. Slovenski prevod: Magda Berden. Szombathely: Arhiv županije Vas; Zalaegerszeg: Arhiv županije Zala.
- Nečak, D., Repe, B. (2005). Prelom: 1914–1918. Svet in Slovenci v 1. svetovni vojni. Ljubljana: Založba Sophia.
- Pomurje 1914–1920. Zbornik radova. Čakovec: Pomurski muzej, 2011.
- Roudi, B. (2010). V Prekmurju po letu 1945. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- Ružič, A. Čepinci – zapiranje mejnega prehoda. Dostopno na: https://www.google.si/search?q=potek+sen%C5%BEermenske+meje+v+prekmurju&ie=utf-8&oe=utf-8&client=firefox-b-ab&gws_rd=cr&dcr=0&ei=01JSWuj_BMTVwQKtw5r4Bg, dostop: 28. maj 2016.
- Slavič, M. (1999). Naše Prekmurje, zbrane razprave in članki. Murska Sobota: Pomurska založba.
- Štepec, M. (2010). Slovenci + prva svetovna vojna 1914–1918. Ljubljana: Muzej novejšje zgodovine Slovenije.
- Švajncer, J. J. (1988). Svetovna vojna 1914–1918. Slovenci v avstro-ogrski armadi. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor.
- Ude, L. (1979). Boj za severno slovensko mejo 1918–1919 v Prekmurju. Spominski zbornik ob 60-letnici bojev za severno mejo. Maribor: Založba Obzorja.

Dr. Staša Ivanec

Osnovna šola dr. Franceta Prešerna Ribnica

STRATEGIJE DELA Z UČENCI Z UČNIMI TEŽAVAMI PRI POUKU ZGODOVINE – PRIMERI IN PREDLOGI IZ PEDAGOŠKE RAZISKAVE

Dr. Staša Ivanec

The Primary School of Dr. France Prešeren Ribnica

STRATEGIES FOR WORKING WITH STUDENTS WITH LEARNING DIFFICULTIES AT HISTORY LESSONS – EXAMPLES AND SUGGESTIONS FROM PEDAGOGICAL RESEARCH

POVZETEK

Prispevek temelji na empirični raziskavi, izvedeni za namene doktorske disertacije. V raziskavi so sodelovali učitelji zgodovine in drugi strokovni delavci (šolski svetovalni delavci, učitelji individualne in skupinske pomoči ter učitelji za dodatno strokovno pomoč). Za namene prispevka so bili odgovori iz anket in intervjujev ponovno pregledani in dodatno grupirani v vsebinske sklope. Pridobljena spoznanja nakazujejo številna prizadevanja učiteljev zgodovine in drugih strokovnih delavcev za pomoč učencem z učnimi težavami ter tudi interdisciplinarno sodelovanje med njimi. S tem so bili oblikovani pričujoči primeri dobre prakse in predlogi za kakovostnejšo pedagoško delo z učenci z učnimi težavami pri pouku zgodovine. Ti nam sporočajo, da se pomoč učencem z učnimi težavami začne že pri pripravi na pouk zgodovine, izvaja pa se tudi neposredno v primeru konkretno opaženih težav.

Ključne besede: osnovna šola, učne težave, didaktika, metodika pouka, zgodovina

ABSTRACT

The article is based on an empirical research carried out for the purpose of doctoral dissertation. History teachers and other professionals (school counselors, teachers for individual and group help, and teachers for additional professional help) took part in the research. For the purpose of this article, their answers in questionnaires and interviews were re-read and organized in content-based groups. Acquired knowledge shows that teachers and other professionals provide much help to students with learning difficulties, and that they also cooperate at interdisciplinary level. Thus, good practice examples and suggestions for more qualitative pedagogical work with students with learning difficulties at history lessons have been created. The given examples inform us that such help starts during the very preparations for history lessons, and is later on provided by teachers, in case they notice specific problems.

Keywords: primary school, learning difficulties, didactics, teaching methodology, history

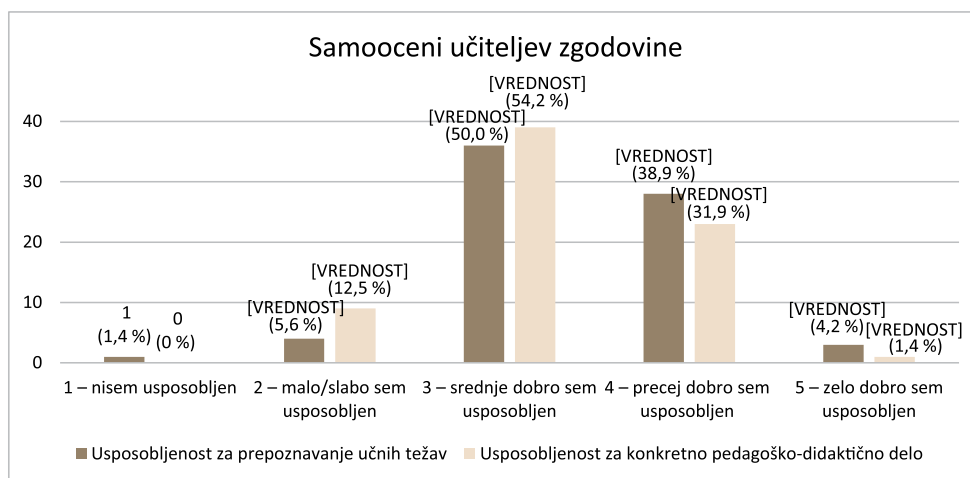
UVOD

Sodobni čas je slovenskim osnovnim šolam in učiteljem prinesel nove izzive in zahteve. Učitelji zgodovine bi morali biti usposobljeni ne le za posredovanje zgodovinskih znanj, temveč tudi za delo z učenci z učnimi težavami, vedoč, kako jim približati pouk zgodovine. V Sloveniji pomoč učencem z učnimi težavami temelji na konceptu vključevanja, celostnem pristopu in kontinuumu pomoči, interdisciplinarnosti in drugih pedagoških načelih.¹ Z empirično raziskavo, izvedeno na nacionalnem nivoju,² je bila opravljena analiza stanja izbranega pedagoškega polja. Znotraj te so bila pridobljena tudi spoznanja iz prakse, kako razvijati kakovostnejše pedagoško-didaktično delo z učenci z učnimi težavami v osnovni šoli pri predmetu zgodovina. Pričujoči prispevek se osredotoča predvsem na slednji vidik.

USPOSABLJENOST UČITELJEV ZGODOVINE ZA PREPOZNAVANJE UČNIH TEŽAV IN KONKRETNO PEDAGOŠKO DELO Z UČENCI Z UČNIMI TEŽAVAMI

Empirična raziskava je bila izvedena v dveh delih: od 1. 6. do 15. 7. 2014 je potekala anketa, v obdobju januar–februar 2015 pa intervjuji. V anketi je sodelovalo 73, v intervjujih pa 7 učiteljev zgodovine. Vzporedno so bili izvedeni tudi anketa in intervjuji z drugimi strokovnimi delavci: šolskimi svetovalnimi delavci in učitelji individualne skupinske pomoči oz. učitelji dodatne strokovne pomoči. Anketni vzorec drugih strokovnih delavcev predstavlja 153 oseb, v intervjujih pa je sodelovalo 7 drugih strokovnih delavcev. Vzorca intervjujev sta neslučajnostna. Pri predstavitvi rezultatov je uporabljena moška slovnična oblika, ki v skladu s tradicijo in slovenskimi pravopisnimi pravili upošteva oba spola.

Iz ankete za učitelje zgodovine naj naprej izpostavim izhodiščni vprašanji: »V kolikšni meri ocenjujete svojo usposobljenost za prepoznavanje učnih težav?« ter »V kolikšni meri ocenjujete svojo usposobljenost za konkretno pedagoško-didaktično delo z učenci z učnimi težavami?« Na vprašanje je odgovorilo 72 oseb. Pri tem so izbirali med petimi odgovori:

Graf 1: Prikaz samoocene učiteljev zgodovine o usposobljenosti za prepoznavanje učnih težav in samoocene o usposobljenosti za konkretno pedagoško-didaktično delo z učenci z učnimi težavami.

¹ Magajna, L. idr. (2008). Koncept dela Učne težave v osnovni šoli. Program osnovnošolskega izobraževanja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

² Ivanec, S. (2015). Vloga in usposobljenost učiteljev za prepoznavanje in odpravljanje učnih težav pri pouku zgodovine v osnovni šoli. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, str. 207–353 (Empirična raziskava), str. 394–424 (Priloge).

Učiteljica ob učencu z učnimi težavami.

(Vir: Shutterstock.)

1 – nisem usposobljen, 2 – malo oz. slabo sem usposobljen, 3 – srednje dobro sem usposobljen, 4 – precej dobro sem usposobljen, 5 – zelo dobro sem usposobljen. Pri prvi spremenljivki so bile ugotovljene naslednje statistične vrednosti: $\bar{x} = 3,39$, $SD = 0,72$, $n = 72$. Pri drugi spremenljivki smo prejeli naslednje statistične vrednosti: $\bar{x} = 3,22$, $SD = 0,68$. Praviloma je anketiranec, ki je izbral višjo oceno o usposobljenosti za prepoznavanje učnih težav, izbral tudi višjo oceno usposobljenosti za konkretno pedagoško-didaktično delo z učenci z učnimi težavami ($2\hat{I} = 47,608$, $g = 12$, $\alpha = 0,000$; $C_c = 0,706$).

POGOSTOST PREPOZNAVANJA UČNIH TEŽAV

Kot ključno izpostavljam anketno vprašanje o pogostosti prepoznavanja učnih težav. Učitelji zgodovine so bili vprašani, kako pogosto pri pouku zgodovine prepoznavajo učence s specifičnimi, splošnimi učnimi težavami in težavami pri posameznih zgodovinskih spretnostih in veščinah. Drugi strokovni delavci (DSD) so ocenjevali le pogostost specifičnih in splošnih učnih težav v šolskem letu 2013/2014. Obe skupini anketirancev sta pri odgovarjanju izbirali med ocenami od 1 do 5, pri čemer je ocena 1 pomenila »nikoli«, 2 – »včasih«, 3 – »srednje«, 4 – »pogosto«, 5 – »vedno«. Njihove odgovore prikazujemo tabelarično. Podatki so rangirani glede na aritmetično sredino.

Tabela 1: Pogostost prepoznavanja specifičnih učnih težav (odgovori učiteljev zgodovine in drugih strokovnih delavcev).

Specifične učne težave (SUT)	Učitelji zgodovine				Drugi strokovni delavci			
	n	\bar{x}	SD	rang	n	\bar{x}	SD	rang
Disortografija oz. pravopisne težave	72	3,29	1,03	1	152	3,62	0,80	2
Disgrafija oz. SUT pri pisanju	73	3,29	1,02	2	153	3,50	0,80	4
Specifični primanjkljaji na področju jezika	70	3,24	1,07	3	153	3,42	0,80	5
Disleksija oz. legastenija (bralne težave)	73	3,23	1,03	4	153	3,67	0,92	1
Specifične matematične učne težave	73	2,49	1,07	5	153	3,51	0,87	3
Dispraksija oz. SUT pri načrtovanju in izvajanju praktičnih dejavnosti in gibanju ³	73	2,48	1,07	6	153	2,70	0,97	6

³ Za dispraksijo se uporablja tudi izraz »razvojna motnja koordinacije«. Vir: Potočnik, M. (2018). Razvojna motnja koordinacije – dispraksija. Dostopno na: <https://zastarse.si/zdravje/bolezni/razvojna-motnja-koordinacije-dispraksija/>, dostop: 31. 5. 2018.

Tabela 2: Pogostost prepoznavanja splošnih učnih težav (odgovori učiteljev zgodovine in drugih strokovnih delavcev).

Splošne učne težave zaradi ...	Učitelji zgodovine				Drugi strokovni delavci			
	n	\bar{x}	SD	rang	n	\bar{x}	SD	rang
Pomanjkljive učne motivacije	73	3,58	0,71	1	153	3,95	0,70	1
Motnje pozornosti s hiperaktivnostjo	73	3,38	0,97	2	153	3,35	1,0	4
Motnje pozornosti brez hiperaktivnosti	72	3,13	0,79	3	153	3,54	0,85	3
Splošno upočasnjenega razvoja in počasnejšega usvajanja znanj	72	3,01	0,93	4	153	3,12	0,97	5
Slabše razvitih samoregulacijskih spretnosti pri učenju	72	2,97	0,92	5	153	3,65	0,85	2
Drugojezičnosti oz. večjezičnosti in socialno-kulturne drugačnosti	73	2,92	1,30	6	153	2,61	1,14	7
Eksistenčne socialno-ekonomske oviranosti in ogroženosti (revščine)	72	2,72	0,97	7	153	2,67	1,04	6
Anksioznosti in/ali depresivnosti (čustveno pogojene učne težave)	73	2,53	0,85	8	152	2,56	0,92	8

Deklica s povečevalnim steklom.

(Vir: Shutterstock.)

Tabela 3: Odgovori učiteljev zgodovine o pogostosti prepoznavanja učnih težav pri zgodovinskih spretnostih in veščinah.

Učne težave pri posameznih zgodovinskih spretnostih in veščinah	Učitelji zgodovine			
	n	\bar{x}	SD	rang
Razlikovanje vzrokov in posledic zgodovinskega dogajanja	73	3,71	0,86	1
Iskanje in razumevanje bistva sporočila v zgodovinskih besedilih	73	3,68	0,88	2
Delo z zgodovinskimi viri (iskanje virov in kritično presojanje, razumevanje sporočila)	73	3,66	0,90	3
Oblikovanje samostojnih zaključkov, mnenj in stališč	73	3,66	0,90	4
Časovna zgodovinska predstavljenost	73	3,64	0,81	5
Prostorska zgodovinska predstavljenost	73	3,64	0,81	6
Delo z zgodovinskimi zemljevidi (branje tematskih zemljevidov ...)	73	3,51	0,91	7
Pridobivanje in zbiranje novih informacij o določenem zgodovinskem dogodku ali pojavu iz različnih virov (slike ...)	73	3,47	0,82	8
Pomnjenje letnic in zgodovinskih dogodkov	73	3,37	0,79	9
Razumevanje bistva zgodovinskega sporočila pri učiteljevi razlagi	72	3,32	0,90	10
Opisovanje zgodovinskih dogodkov in pojmov z ustrezno rabo osnovne zgodovinske terminologije	73	3,32	0,96	11
Predstavitve znanja na različne načine (ustno, pisno, grafično, ilustrativno, z IT ...)	73	3,18	1,00	12
Uporaba IKT za zgodovinsko raziskovanje	72	3,13	0,95	13
Opisovanje slikovnega gradiva	72	3,03	1,03	14
Delo v muzejih in knjižnicah (iskanje in zbiranje novih informacij iz različnih virov)	73	2,92	1,08	15

Zgornji podatki potrjujejo, da učitelji zgodovine prepoznajo učne težave. Predstavljeni anketni rezultati so služili tudi kot podlaga za intervjuje. Intervjuvane učitelje zgodovine sem med drugim vprašala, kako pomagajo učencem pri premagovanju bralno-napisovalnih težav, motivacijskih težav in pri razlikovanju vzrokov in posledic. V doktorski disertaciji so empirični rezultati predstavljeni po načelih kvantitativne analize, po načelih kvalitativne analize in posamezni podatki v prilogi le kot zbir podatkov. Skladno za namene pričujočega članka sem opravila ponovni pregled podatkov in dodatno grupirala sorodne odgovore. Na podlagi tega so se še izraziteje pokazali primeri dobre prakse za delo z učenci z učnimi težavami, kot jih navajamo v nadaljevanju članka.

POMOČ UČENCEM Z BRALNO-NAPISOVALNIMI TEŽAVAMI

Iz intervjujev z učitelji zgodovine je razvidno, da se pomoč učencem z bralno-napisovalnimi (BN) težavami oblikuje že pri pripravi na učno uro zgodovine, izvaja pa se tudi na podlagi neposrednih učiteljevih opažanj o učenčevem delu pri pouku zgodovine. Razvijanje bralno-napisovalnih zmožnosti je sicer pomembno pri posameznem učencu kot tudi pri delu s celotnim oddelkom.

Splošni pedagoški-didaktični pristopi pomoči učencem z bralno-napisovalnimi težavami:

- Prilagajanje učnega procesa učencem z BN težavami (npr. tempo učnega procesa, upoštevanje različnih standardov znanja).
- Preproste, razumljive razlage učne snovi in omogočanje učnih pogovorov.
- Ustrezno oblikovanje tabelske slike.
- Uporaba različnih didaktičnih zgodovinskih virov (slikovno gradivo, zemljevidi, pisni viri, biografije, materialni viri ...).
- Vnaprejšnja priprava izročkov (npr. bistvena vprašanja o snovi).
- Upoštevanje prilagoditev pri ocenjevanju znanja.
- Sodelovanje s starši (npr. pogovor o učenčevem zapisovanju).

Konkretna pomoč pri premagovanju bralno-napisovalnih težav:

- Sprotno opazovanje učenčevega dela.
- Branje zgodovinskih besedil z namenom razvijanja tehnike in razumevanja oz. nava-
janjem na bralnoučne strategije (povzemanje, iskanje bistva, miselni vzorci ...).
- Kontrola učenčevega zapisovanja (pri nareku učne snovi, prepisu tabelske slike, reše-
vanju pisnih nalog ali pri domači nalogi) ter povratna informacija učencu, kaj naj pri
zapisu izboljša.
- Učenci z BN težavami lahko ustvarijo krajše zapise učne snovi.
- Prepis učne snovi od sošolcev.
- Omogočanje fotokopij šolskih zapisov ali učiteljevih prosojnic.
- Dopuščanje nekaterih specifičnih BN in jezikovnih težav pri pisnem oz. ustnem spo-
ročanju.

POMOČ UČENCEM PRI PREMAGOVANJU MOTIVACIJSKIH TEŽAV

Tudi premagovanje motivacijskih težav predstavljamo po načelu od splošnega h konkret-
nemu. Nekateri učenci potrebujejo več spodbude za učenje.

Splošni pedagoško-didaktični pristopi:

- Motiviranje učencev v vseh etapah učnega procesa, toda pomembna je že uvodna mo-
tivacija (npr. didaktične igre, motivacijski pogovori).
- Vključevanje različnih učnih oblik in metod oz. dejavnosti ter avdiovizualnih in drugih
učnih sredstev (videoposnetki, filmi, materialni zgodovinski viri, glasba, risanje, prikaz
plesov ...).
- Prizadevanje za zanimiv pouk oz. vnos raznolikosti, zanimivosti, presenečenj in hu-
morja v pouk zgodovine.
- Iskanje učenčevih pozitivnih oz. močnih področij ter upoštevanje učenčevih interesov
in izkušenj.
- Pogovor, pohvala, spodbuda in postavljanje določenih zahtev učencem.
- Sledenje navodilom strokovne službe o delu s posameznim učencem z učnimi težavami.

Primeri raznolikih učnih oblik in didaktičnih nalog:

- Zgodbe, življenjepisi in aktualizacije pouka zgodovine.
- Diferenciacija učnih nalog in vprašanj ter domačih nalog (prilagojena količina, možna
uporaba računalnika).

- Vključevanje divergentnih vprašanj in nalog.
- Učenci spremljajo novice po svetu.
- Učenci pripravijo predstavitev, plakat.
- Didaktične igre (sem uvrščamo tudi igre izdelovanja različnih maket).
- Skupinska učna oblika.

Spodbuda učencev za učenje:

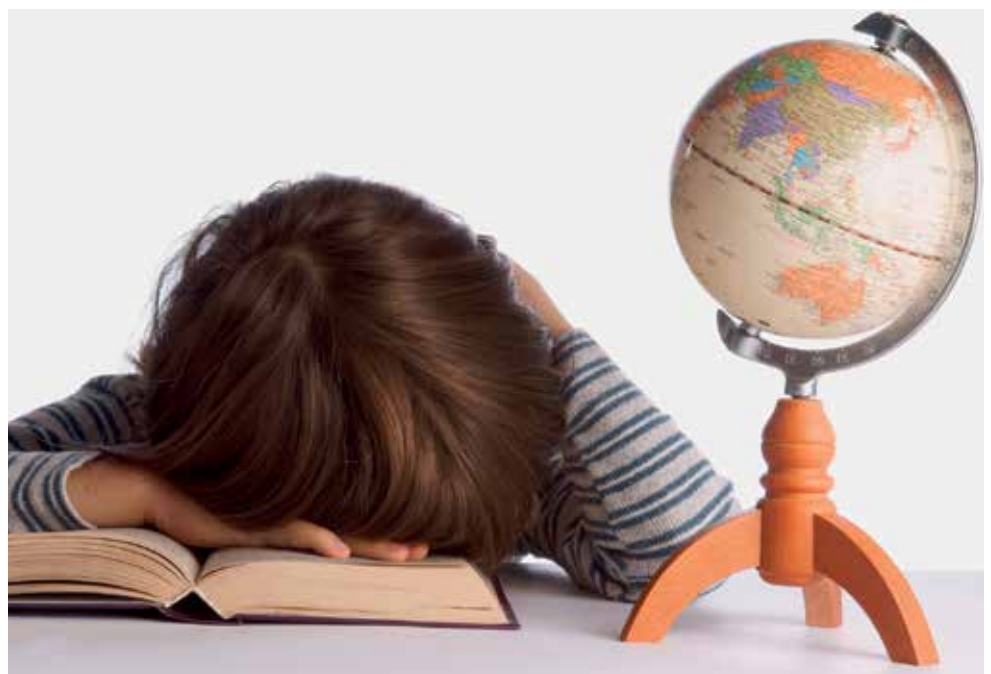
- K zbranosti in delavnosti.
- K samostojnemu raziskovanju (npr. iskanje zanimivih podatkov).
- K vztrajnosti.
- Poudarjanje vrednosti znanja.

POMOČ UČENCEM PRI RAZLIKOVANJU VZROKOV IN POSLEDIC ZGODOVINSKEGA DOGAJANJA

Pri razlikovanju vzrokov in posledic zgodovinskega dogajanja navajamo najprej pojasnila o pomenu ustrezne razlage in predstavitve učne snovi. Zatem so prikazana učiteljeva prizadevanja na splošni pedagoško-didaktični ravni in pogoji za uspešno učno delo učencev.

Ustrezna razlaga in predstavitve učne snovi:

- Jasna in plastična razlaga, podajanje bistvenih podatkov, posamezne dogodke se lahko večkrat obrazloži, razlaga naj bo primerna starosti učencev.
- Kronološki potek: obravnava vzroka pred posledicami, razlikovanje trajanja procesov in dogodkov.
- Konkretizacija in aktualizacija zgodovine s primeri iz vsakdanjega ali iz šolskega življenja.
- Posredovanje ustrezne količine podatkov.
- Uporaba različnih avdiovizualnih in drugih učnih sredstev (atlas, zemljevidi, filmi, slikovno gradivo).

(Vir: Shutterstock.)

Učiteljevo delo:

- Upoštevanje učenčevega stila zaznavanja.
- Vzpostavitev varnega okolja – učenci se ne smejo bati, da bi se jim kdo posmehoval.
- Sprotno preverjanje učenčevega razumevanja.
- Postavljanje ustreznih vprašanj učencem.
- Vključevanje divergentnih vprašanj.
- Učencem je treba znati prisluhniti.
- Vnos humorja.

Delo učencev:

- Učencu je treba dati možnost in čas, da govori/pripoveduje in tako predstavi svoje razmišljanje o dogodku, ter možnost in čas, da sprašuje (učni pogovori).
- Učenec naj se najprej nauči poteka dogodkov.
- Učenec naj dogodka razloži sošolcem.
- Primerjava slikovnega gradiva (slikovno gradivo je učencem lahko v pomoč pri razumevanju in razlaganju izbranih učnih segmentov).
- V veliki meri je učenčevo razumevanje vzrokov in posledic odvisno od njegovih interesov, zato je dobro upoštevati in spodbujati/zbuditi njegove interese.
- Učencem ponuditi možnost individualnih učnih pogovorov (učitelj-učenec).

Iz navedenih prilagoditev lahko potrdimo, da je bila pri intervjuvanih učiteljih zgodovine opazna pozitivna pedagoška naravnost do učencev z učnimi težavami. Poleg vseh zgoraj navedenih učnih težav so intervjuvani učitelji zgodovine opozorili še na vedenjske težave, razvojne težave mladostnikov, nemoč staršev, vsebinski obseg predmeta zgodovine in osnovnošolskega programa ter učenčeve težave pri medpredmetnem povezovanju znanja. Pri anketi je sedem učiteljev zgodovine potrdilo prisotnost drugih težav s številčnimi ocenami: ocena 2 ($f = 2$), ocena 3 ($f = 3$) in ocena 4 ($f = 2$), vendar so le trije podali dodatno obrazložitev težav, s katerimi se soočajo. Te so: opravljanje domačih nalog v smislu anketiranja, intervjujev ipd., učenčeva neiznajdljivost, učenčeve težave pri poistovetenju z zgodovinsko osebo.

Anketiranci so bili tudi zaproseni, da pomislijo vsaj na enega učenca oz. učenko, ki ga/jo poučujejo v tekočem šolskem letu, ter napišejo, katere učne težave se pri njem/njej pojavljajo in katere konkretne prilagoditve pouka zgodovine izvajajo. Na to vprašanje se je odzvalo 35 učiteljev zgodovine. Pri nekaterih odgovorih so bile sicer nakazane samo učne težave oz. posebne vzgojno-izobraževalne potrebe⁴ (na primer disleksija in okvare vida, motnje pozornosti s hiperaktivnostjo ...) ali le opisi prilagoditev (individualizirana razlaga učne snovi, pomoč s strani sošolcev, pomoč spremljevalcev, sodelovanje z drugimi strokovnimi delavci, prilagoditve na področju preverjanja in ocenjevanja znanja). Prejeli smo tudi odgovor, iz katerega je razvidno, da pri delu z učenci z raznolikimi učnimi težavami odigra pomembno vlogo drugi strokovni delavec (pri učenju učnih strategij in premagovanju konkretnih učnih težav). Izmed odgovorov, ki so pojasnili tako učne težave kot tudi prilagoditve zanje, pa izpostavljamo naslednje specifične:

- **pri BN-težavah:** priklic strokovnih terminov s pomočjo asociacij, prilagojeno krajše besedilo, več časa za odgovor, uporaba časovnega traku;
- **pri BN- in motivacijskih težavah:** krajša besedila, dodatno slikovno gradivo, kratki filmi, igra vlog, e-gradivo;
- **pri BN-težavah in dispraksiji:** prilagojen delovni list (zapis ključnih besed, dopolnitev miselnega vzorca);

⁴ Po Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1) se med otroke, mladoletnike in tudi polnoletne s posebnimi potrebami uvrščajo »otroci z motnjami v duševnem razvoju, slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvare vidne funkcije, gluhi in naglušni otroci, otroci z govorno-jezikovnimi motnjami, gibalno ovirani otroci, dolgotrajno bolni otroci, otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja, otroci z avtiističnimi motnjami ter otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami, ki potrebujejo prilagojeno izvajanje programov vzgoje in izobraževanja z dodatno strokovno pomočjo ali prilagojene programe vzgoje in izobraževanja oziroma posebne programe vzgoje in izobraževanja« (ZUOPP-1, 2011, 2. člen).

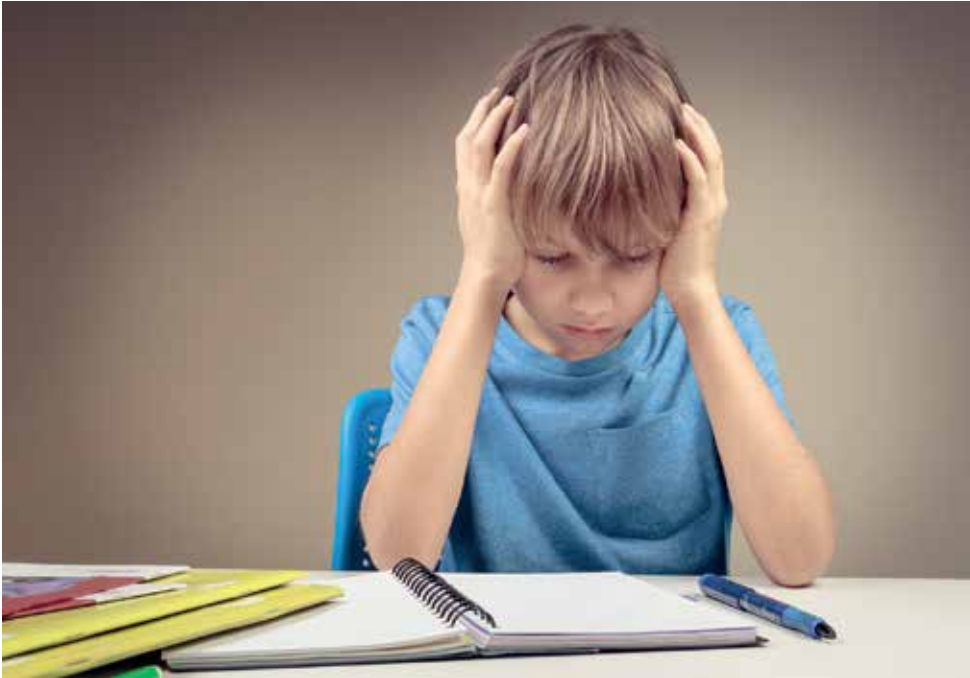
- **pri težji zapornitvi podatkov in počasnejšem pisanju:** pisanje testov pri šolski svetovni službi in dogovorjeno ustno ocenjevanje znanja;
- **pri slepoti:** veliko tipnega gradiva, ustrezen izbor učnih vsebin, samo ustno preverjanje znanja;
- **pri govornih motnjah:** poudarek na pisni komunikaciji, več pisnega preverjanja znanja, podaljšan čas ustnega ocenjevanja znanja;
- **pri splošnih učnih težavah:** prilagojen sedežni red – učenec sedi spredaj, s sošolcem, ki mu zaupa in pomaga, pri razlagi so vključeni videoposnetki, slikovno-grafično gradivo, zemljevidi, pri pisnem ocenjevanju znanja je bistveni del testnega vprašanja poudarjen;
- **pri težavah s koncentracijo:** prilagojen sedežni red – učenec sedi v bližini učitelja, učitelj učenca redno vključuje v razlago in pogovor o učni snovi, ga nadzira in spodbuja (tudi opominjanje, 'bujenje');
- **pri čustvenih oz. psihičnih težavah:** dogovor učitelj-starši o učenčevem učenju, npr. učitelj zgodovine posreduje vprašanja, starši pomagajo učencu pri oblikovanju in zapisu povzetkov, po katerih se uči;
- **pomoč učencu priseljencu:** učitelj zgodovine sprašuje napovedano, sprašuje lažja vprašanja in učenca vodi do odgovora, prilagojeni kriteriji pri pisnem ocenjevanju znanja;
- **pri težji časovni zgodovinski predstavljalivosti:** dodatni grafični pripomočki, risanje časovnega traku, dodatni zemljevidi, interaktivne animacije;
- **pri časovni in prostorski zgodovinski predstavljalivosti in težavah z zapornitvijo:** učiteljevo prizadevanje za popestritev pouka zgodovine s primeri in slikovnim gradivom, oblikovanje tabelskega zapisa v celih povedih, uporaba časovnice.

Preostale prilagoditve so podobne že prikazanim odgovorom intervjuvanih učiteljev zgodovine kot tudi nadaljnjim predlogom drugih strokovnih delavcev.

PREDLOGI DRUGIH STROKOVNIH DELAVCEV ZA DELO Z UČENCI Z UČNIMI TEŽAVAMI PRI POUKU ZGODOVINE

Na podlagi spoznanj iz ankete in intervjujev lahko delovanje drugih strokovnih delavcev pojasnimo na petih temeljih: neposredno delo z učencem z učnimi težavami, sodelovanje z učitelji in drugimi strokovnimi delavci, sodelovanje s starši, sodelovanje z zunanjimi strokovnjaki in sodelovanje z vodstvom šole. Pri **premagovanju motivacijskih učnih težav** lahko razberemo naslednja njihova prizadevanja:

- Sodelovanje z razrednikom, učitelji in s starši ter neposredno delo z učencem z učnimi težavami.
- Dvigovanje učenčeve motivacije s pogovorom:
 - Osmisliti obiskovanje pouka, učenje, šolanje (kratkoročni in dolgoročni cilji).
 - Dogovori o terminih popravljanja ocen, načrt učenja in konkreten sistem nagrajevanja (nagrada, ki učencu nekaj pomeni in se realizira takoj/čim prej po izboljšanju ocene, primer nagrade: ogled športne tekme).
 - Nudenje osebnostne podpore.
 - Opolnomočenje učenca.
- Pomoč učencu pri premagovanju učnih težav s specifičnimi vajami.
- Spoznavanje učenčevega učnega stila in učenje učenja.

Koncentracija pri domači nalogi

(Vir: Shutterstock.)

- Pomoč učencu pri napredovanju na njegovih močnih področjih.
- Vaje sproščanja in vnos elementov humorja.
- Uporaba IKT.

Predloge drugih strokovnih delavcev za kakovostnejšo pomoč učencem z učnimi težavami predstavljamo v več vsebinskih sklopih.

Splošna pedagoško-didaktična priporočila:

- Čas (npr. pri posameznih učencih upoštevati več časa za posamezno učno opravilo, kot sta branje in pisanje, ali za razumevanje posameznega učnega segmenta).
- Delovati na način, da učenec vzljubi zgodovino: podajati snov »z žarom«, vnos humorja, anekdot, nepričakovanega, nenavadnih idej, presenečenj, uporaba zanimivih zgodovinskih besedil.
- Didaktična raznolikost in multisenzorni pristop.
- Iskati znanje in ne neznanje.
- Odkrivati učenčeva močna področja in ga spodbujati k delovanju na teh področjih ter mu omogočiti, da predstavi svoja znanja, izkušnje in spoznanja na različne načine (npr. seminarske naloge, raznovrstne predstavitve, stripi ...).
- Ne izpostavljati učenca na njegovih šibkejših področjih pred oddelkom (dopuščati določene specifične učne težave, npr. posamezne bralno-napisovalne ali jezikovne težave).
- Upoštevati prilagoditve in vztrajati pri njih (prilagoditve za posameznega učenca so bile namensko izbrane).
- Pomoč učencu pri organizaciji in uravnavanju lastnega učnega procesa oz. učenje učenja (nekateri učenci potrebujejo usmeritev, kaj se učiti in kako).
- Ustrezna tabelska slika.
- Priprava prilagojenega učnega gradiva (prilagojeno pisno in ustno gradivo, diferenciacija nalog).
- Več samostojnega dela učencev (npr. dopolnjevanje povzetkov, iskanje podatkov ...).

- Konkretna prilagoditve pri organizaciji pouka oz. učnih dejavnosti – napovedane dejavnosti.
- Sprotno preverjanje učenčevega sledenja pouku.
- Prilagojen sedežni red – učenec z UT naj sedi spredaj, v bližini učitelja in didaktičnih sredstev:
 - Očesni stik.
 - Stalen stik z učiteljem zgodovine in boljšim učencem, ki mu pomaga pri pouku.
- Sodelovalno učenje.
- Sodelovanje s starši.
- Šolski projekti branja in pisanja (upoštevanje in sodelovanje pri projektih).

Predlogi pri posredovanju učne snovi:

- Najprej učencu predstaviti celotni okvir snovi, šele nato podrobnosti.
- Snov prikazati shematsko (poudarjanje ključnih pojmov pri razlagi in zapisih, oporne točke, zgoščeni zapisi/krajše besedilo, miselni vzorci in druge grafične opore).
- Ponazoritve in konkretizacija učne snovi.
- Zmanjšan obseg učne snovi (razdelitev učne snovi na manjše učne sklope oz. krajši sestavki učne snovi, ključne vsebine).
- Izhajati iz problemske situacije, da učenec sam izlušči, kaj je bistvo obravnavane teme oz. enote.
- Individualna obravnava zahtevnejših vsebin.
- Podajanje minimalnih učnih standardov.
- Aktivne oblike dela:
 - Več aktivnega dela učencev.
 - Individualni pristop.
 - Timsko delo oz. delo v tandemu.
 - Projektno delo.

Individualizirana razlaga:

- Dodatna razlaga besedišča, obrazložitev novih in nepoznanih pojmov.
- Bolj konkretna, jasna in plastična razlaga, podkrepljena z različnimi ponazorili.
- Preverjanje učenčevega razumevanja razlage in navodil.
- Pomoč pri prepoznavanju bistva in bistvenih podatkov.

Didaktična raznolikost in multisenzorni/veččutni pristop:

- Uporaba različnih učnih pripomočkov, virov in ponazoritev.
- Slikovno gradivo in slikovno-grafični prikazi (npr. zemljevidi, fotografije, plakati, delo s časovnim trakom, z miselni vzorci ...), barvna ponazorila.
- Avdiovizualna sredstva: poljudnoznanstvene oddaje, filmi, videoposnetki, glasba določenega zgodovinskega obdobja.
- Materialni viri: obleke iz različnih zgodovinskih obdobj, preučitev predmetov in stavb, obisk muzejev in galerij.
- Ponazoritve z zgodbami, toda manj avditivnih nalog v smislu pasivnega poslušanja (sodobna didaktika poudarja pomen multisenzorno posredovanih informacij, možne pa so tudi različne avditivne naloge, kot so: glasno branje različnih vrst besedil – npr. pesmi in izjave, izvedba debat ali diskusij, izvedba intervjujev, igra vlog in drugo;⁵ želja po manjši količini učnega dela, temelječem na učenčevem pasivnem poslušanju, je bila izražena na primeru kompleksnejših učnih težav, med njimi motnja pozornosti).
- Interaktivno delo.

Prilagojena ustna in pisna gradiva:

- **Vnaprej pripravljeno učno gradivo:** krajša ustna in pisna besedila, urejene prosojnice, vnaprej pripravljene povzetki učne snovi, prilagojeni učni listi, omogočanje fotokopij.
- **Prilagojena pisava pisnih gradiv:** ustrezna vrsta in večja velikost pisave, večji medvrstični razmik, označevanje ključnih podatkov (poudarjen tisk, podčrtanje bistvenih podatkov, posamezni deli besedila odebeljeni, več barv v besedilu), preglednejša besedila, oporne točke ...
- **Ustrezna barvna podlaga pisnih gradiv:** svetlo zelena ali svetlo rumena podlaga oz. zelenkast ali rumenkast papir (papir pastelnih barv).
- **Delo učitelja in učenca:** označevanje ključnih izročkov, razrez učnih listov po posameznih učnih nalogah, različne naloge in vprašanja (vprašanja tipa povezovanja, vpisovanje ali dopolnjevanje manjkajočih podatkov, dopolnitev besedila, delo s preglednicami, delo z miselnimi vzorci, urejanje pisnega gradiva ...), uporaba barv in označevalcev besedila.
- Pisna gradiva so pripravljena z namenom, da učenec manj piše po nareku in manj prepisuje, nuditi pa mu je treba tudi pomoč pri izdelavi zapiskov.

Navodila in pojasnila:

- Kombinacija ustnih in pisnih navodil ter konkretni prikazi postopkov dela.
- Konkretizacija ustnih vprašanj.
- Preverjanje učenčevega razumevanja ustnih in pisnih navodil.

Težave pri učenju

(Vir: Shutterstock.)

Dosledno spremljanje učenčevega učnega dela:

- Zapisi učne snovi.
- Domače naloge.
- Lepljenje učnih listov v zvezek.

Učenje učenja oz. razvijanje bralnoučnih strategij:

- Učenje iz učbenika in zgodovinskih knjig (razumevanje besedila in pogovor o vsebini, označevanje oz. podčrtovanje in izpisovanje ključnih podatkov, iskanje odgovorov na vprašanja ...).
- Delo z miselnimi vzorci (miselni vzorec je lahko oblikovan tudi iz kartic s ključnimi besedami, letnicami ipd.), s časovnim trakom, preglednicami ...
- Učne kartice.
- Seminarske naloge.

Razvijanje bralno-napisovalnih zmožnosti:

- Možnost individualnega dela in glasnega samonareka.
- Pregled zapiskov in pomoč učencu pri označevanju pomembnih pojmov (učenje iz šolskega zvezka).
- Učenec oblikuje zapiske s pomočjo računalnika.
- Učenec, ki je izrazito slušni tip, naj ima možnost poslušati zvočni posnetek.

Neposredna pomoč učencu z BN-težavami – branje:

- Učitelj pred branjem postavi vprašanja, ki pripomorejo k razumevanju besedila in razvijanju bralne motivacije.
- Učenec z bralnimi težavami prebere začetek besedila.
- Učenec z zahtevnejšimi bralnimi težavami je lahko tudi oproščen glasnega branja pred razredom.
- Branje z bralnim ravnilom (pri skotopičnem sindromu⁶ se priporočajo barvni filtri oz. barvne bralne folije ali barvna očala, pri čemer se pri vsaki osebi ugotovi, kateri barvni filter je zanjo najustreznejši).
- Učenec za domačo nalogo napiše povzetek učne snovi (npr. v obliki Paukove strategije).
- Pomoč učencu pri branju in razumevanju pisnih nalog.

Neposredna pomoč učencu z BN-težavami – pisanje:

- Grafomotorične vaje na začetku ure.
- Prilagojena pisala z nastavki in opozarjanje učenca na pravilno držanje svinčnika.
- Učencu se dovoli zapis z malimi tiskanimi črkami.
- Odsvetuje se izvajanje narekov.
- Nadomestna dejavnost: npr. učenec s težavami na področju pisanja raje prebere kakšno besedilo.
- Učenec izpiše učno snov v miselnih vzorcih ali po alinejah.

Raba opomnikov za priklic:

- Kartončki z opornimi točkami oz. z bistvenimi podatki.
- Slikovno-grafično gradivo.
- Časovne lestvice pri časovnem razvrščanju dogodkov.

Prilagoditve pri preverjanju in ocenjevanju znanja:⁷

- Napovedano preverjanje znanja ter ustno in pisno ocenjevanje znanja (urnik ocenjevanj).

⁶ Klinika za diagnostiko skotopičnega oz. Irlen sindroma (1998–2018). Dostopno na: <https://www.irlenslovenia.com/o-kliniki>, dostop, 27. 3. 2018.

⁷ Pri preverjanju in ocenjevanju znanja se upoštevajo Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja ter napredovanju učencev v osnovni šoli, odločba o usmeritvi in individualizirani program. Navedeni dokumenti imajo zakonsko podlago v Zakonu o osnovni šoli in Zakonu o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (30. in 36. člen).

- Ustno in pisno ocenjevanje znanja po delih oz. po manjših sklopih učne snovi (tematski oz. vsebinski izbor).
- Ustno in pisno ocenjevanje znanja zunaj oddelka.
- Poudarek na ustnem ocenjevanju znanja.

Prilagoditve pri pisnem ocenjevanju znanja:

- Individualno pisno ocenjevanje znanja z možnostjo podaljšanega časa.
- Pomočnik bralec in možnost dodatne razlage navodil.
- Pomočnik spodbujevalec/motivator.
- Dopuščanje slabše čitljivosti pisave oz. dopuščanje določenih specifičnih napisovalnih napak.
- Dovoljeno pisanje z malimi tiskanimi črkami.
- Ustrezno oblikovani testi – **po vsebini in količini nalog** (upoštevanje MSZ; jasna oz. razumljiva, kratka in enoznačna vprašanja; naloge objektivnega tipa – izbira, obkroževanje, povezovanje ...) in **po obliki preizkusov znanja** (ustrezna vrsta in velikost pisave, barvni testi oz. barvna podlaga, razdelitev nalog na svoje lističe).

Pomoč učencem z motnjo pozornosti in hiperaktivnosti:

- Individualni pristop.
- Omogočiti učencu, da se pozitivno izpostavi (pripravi del snovi in si tako gradi pozitivno samopodobo z ucnim področjem, ki mu ustreza in ki ga zanima; ima pomembno razredno zadolžitev).
- Možnost učenčevega umika iz razreda za krajši čas.

Pazljivost pri učnih težavah zaradi anksioznosti:

- Preveliko število ocenjevanj v enem tednu zvišuje učenčevo anksioznost.

Pazljivost pri učnih težavah zaradi drugojezičnosti oz. večjezičnosti in socialno-kulturne drugačnosti:

- Treba je ugotoviti vzrok učenčevih učnih težav.

Pomoč pri težavah zaradi drugojezičnosti in eksistenčne socialno-ekonomske ovisnosti:

- Konkretizacija učne snovi na različne načine (slike, zgodbe, filmi ipd.), več slikovnega gradiva.
- Bolj preprost jezik ter poglobljena in konkretna razlaga pojmov.
- Pomoč z vprašanji in povzetki snovi.

Težave pri učenju zgodovine:

- Čim več konkretnih primerov, slikovnih prikazov ...
- Vpeljava aktivnih bralnih učnih strategij pri pouku zgodovine.
- Delo po skupinah.
- Prilagoditve pri ocenjevanju znanja: primeri vprašanj za ocenjevanje, napovedano ocenjevanje, delno ocenjevanje po sklopih (manj snovi).

SKLEP

V prispevku so bili povzeti primeri in predlogi za delo z učenci z učnimi težavami iz pedagoške empirične raziskave, izvedene na nacionalni ravni z anketo in z namenskimi priložnostnimi intervjuji. Pri tem so se izkazala različna prizadevanja s strani učiteljev zgodovine.

vine in drugih strokovnih delavcev za kakovostnejšo pomoč učencem z učnimi težavami. Med učitelji in drugimi strokovnimi delavci poteka tudi interdisciplinarno sodelovanje, kot je predvideno v Konceptu dela Učne težave v osnovni šoli. Pridobljena spoznanja nas tudi nagovarjajo, da rezultate pri pedagoškem delu z učenci z učnimi težavami dosegamo postopoma, po majhnih korakih. Zato velja spodbuda učiteljem zgodovine in drugim strokovnim delavcem, naj vztrajajo pri svojih pedagoških prizadevanjih in vanje verjamejo. Vzgojo in izobraževanje učencev z učnimi težavami lahko primerjamo s skrbjo Malega princa za vrtnico.⁸ O pomenu drobnih korakov pa govori tudi citat Mariane Wright Edelman, znane kot borke za otrokove izobraževalne pravice: »V razmišljanju, kako bi lahko naredili nekaj velikega, ne smemo prezreti drobnih vsakdanjih stvari, ki jih lahko naredimo in ki sčasoma zrastejo v nekaj velikega, česar nismo mogli predvideti.«⁹

VIRI IN LITERATURA

- Exley, H. (2011). *Večne modrosti*. 4. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Ivanec, S. (2015). *Vloga in usposobljenost učiteljev zgodovine za prepoznavanje in odpravljanje učnih težav pri pouku zgodovine v osnovni šoli*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani.
- Klinika za diagnostiko skotopičnega oz. Irlen sindroma (1998–2018). Dostopno na: <https://www.irlenslovenia.com/o-kliniki>, dostop: 27. 3. 2018.
- Magajna, L. idr. (2008). *Koncept dela Učne težave v osnovni šoli*. Program osnovnošolskega izobraževanja. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Potočnik, M. (2018). *Razvojna motnja koordinacije – dispraksija*. Dostopno na: <https://zastarse.si/zdravje/bolezni/razvojna-motnja-koordinacije-dispraksija/>, dostop: 31. 5. 2018.
- Pravilnik o preverjanju in ocenjevanju znanja ter napredovanju učencev v osnovni šoli. Uradni list RS, št. 52/13. Dostopno na: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=PRAV11583>, dostop: 1. 6. 2018.
- Saint-Exupéry, A. de (1985). *Mali princ*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Marian Wright Edelman. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Marian_Wright_Edelman, dostop: 3. 6. 2018.
- Zakon o osnovni šoli (ZOsn). Neuradno prečiščeno besedilo št. 14. Dostopno na: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO448>, dostop: 1. 6. 2018.
- Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP-1). Uradni list RS, št. 58/11. Dostopno na: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2011-01-2714?sop=2011-01-2714>, dostop: 1. 6. 2018.

⁸ Saint-Exupéry, A. de (1985). *Mali princ*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

⁹ V: Exley, H. (2011). *Večne modrosti*. 4. ponatis. Ljubljana: Mladinska knjiga; Wikipedia (2018). Marian Wright Edelman. Dostopno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Marian_Wright_Edelman, dostop: 3. 6. 2018.

Uroš Cajnko

Osnovna šola Notranjski odred Cerknica

OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE – SAMOSTOJNO UČENJE ZGODOVINE

Uroš Cajnko

The Notranjski odred Cerknica Primary School

SLOVENIA'S INDEPENDENCE – INDEPENDENT LEARNING OF HISTORY

POVZETEK

Prispevek obravnava združitev dveh različnih bralnoučnih strategij za samostojno učenje zgodovine. Pri obravnavani temi z naslovom Osamosvojitev Slovenije v 9. razredu smo združili časovni trak in metodo ribje kosti. Učenci so tako samostojno ob uporabi zgodovinskih virov in učbenika spoznali celoten proces in pomembnejše dogodke ob osamosvojitvi Slovenije. Predstavljam primer izvedbe takšne šolske ure in analizo dosežkov samostojnega dela učencev.

Ključne besede: osamosvojitev Slovenije, bralnoučne strategije, časovni trak, ribja kost, zgodovina

ABSTRACT

The article describes the union of two different reading strategies for independent learning of history. When learning about the topic of Slovenia's independence in the ninth grade we combined the timeline and the fishbone method. Students were thus able to independently use historical sources and their textbooks in learning about the entire process and significant events during Slovenia's independence process. The author describes an example of how he implemented such lesson, and gives an analysis of students' independent work.

Keywords: Slovenia's independence, reading strategies, timeline, fishbone, history

UVOD

Čeprav je od osamosvojitve Slovenije minilo šele 27 let in se je srednja ter starejša generacija še dobro spominja, pa se večina učencev v osnovni šoli s to tematiko pobliže spozna šele pri pouku zgodovine v 9. razredu. Osamosvojitve Slovenije je tudi eden najpomembnejših mejnikov v zgodovini Slovencev in prav je, da se tej temi nameni tudi večji poudarek.

Pri pripravi učne ure nas je vodilo vprašanje, kako bi devetošolci samostojno spoznali zahteven proces osamosvojitve Slovenije v povezavi z vzroki in posledicami dogodkov, ki so pomembno vplivali na njeno osamosvojitve.

Izmed vseh bralnoučnih strategij smo se odločili za preplet in združitev dveh, in sicer uporabo časovnega traku in metodo ribje kosti. Izbrana tema Osamosvojitve Slovenije je primerna za izbiro teh dveh bralnoučnih strategij, saj si dogodki sledijo v kronološkem zaporedju in sovplivajo eden na drugega.

Po izbiri bralnoučne strategije smo se morali odločiti še, iz katerih virov bodo učenci pridobili znanje o osamosvojitvi Slovenije. Sami smo izbrali dve različici. Če se odločimo, da bi radi temo predelali v eni učni uri, si kot vir izberemo učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole.¹ V njem je vsebina že strnjena, prav tako je primerna za učno slabše učence, saj lažje prepoznajo vzročno-posledične povezave med pomembnejšimi dogodki iz časa osamosvojitve Slovenije. Če se odločimo, da bomo izbrani temi namenili dve šolski uri, kot zgodovinski vir uporabimo članke in zapise o osamosvojitvi Slovenije.² Izbor ključnih dejstev je za učence zahtevnejši in zato primeren za učno uspešnejše učence. Lahko pa uro tudi diferenciramo, tako da uspešnejšim učencem razdelimo literaturo, manj uspešni pa svoje gradivo pridobijo iz učbenika.

S samostojnim delom zbiranja podatkov iz zgodovinskih virov tako učenci razvijajo zmožnost oblikovanja samostojnih sklepov, pogledov, mnenj in stališč. Zapisi na časovnem traku v obliki ribje kosti pa so pregledni in strnjeni ter omogočajo razumevanje vzročno-posledičnih povezav med dogodki, ki so Sloveniji zagotovili samostojnost.

NAVEZAVA NA UČNI NAČRT

Širša tema iz učnega načrta	Slovenci v 20. in 21. stoletju ³
Učni sklop:	Osamosvojitve Slovenije
Operativni cilji za vsebinsko znanje (zgodovinski dogodki, pojavi, procesi)	Glavni cilj je, da učenci in učenke: ● pojasnijo vzroke za odločitev Slovencev za lastno državo Slovenijo. (Učni načrt 2011, str. 24) Operativni cilji za vsebinsko znanje so, da učenec/učenka: ● pojasni politične dogodke v Sloveniji konec 80. in na začetku 90. let, ki so pomenili utrjevanje demokratizacije in državne suverenosti Slovenije; ● navede razloge, ki so privedli do referendumu za osamosvojitve Slovenije; ● ovrednoti prizadevanja za osamosvojitve Slovenije; ● pojasni pomen razglasitve samostojnosti; ● opiše reakcije zvezne vlade in JLA ter značilnosti vojne za Slovenijo.

¹ Miranda Razpotnik, J., Snoj, D. (2015). Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett, str. 134–136.

² Uporabili smo besedilo: Hribar, S. (2011). Po poti do osamosvojitve Slovenije. V: Zgodovina v šoli: 20 let samostojne Slovenije. Letnik XX, št. 1-2, str. 2–9.

³ Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 23–24.

Širša tema iz učnega načrta	Slovenci v 20. in 21. stoletju
Učni sklop:	Osamosvojitve Slovenije
Operativni cilji za procesno znanje (spretnosti, veščine, zmožnosti)	Učenec/učenka: ● razvije zmožnost preproste analize, sinteze in interpretacije uporabljenih zgodovinskih virov in slikovnega gradiva iz izbrane strokovne literature; ● z analizo izbranih zgodovinskih virov razvije zmožnost zbiranja in izbiranja informacij in dokazov ter spretnosti časovne in prostorske predstavljalivosti.
Operativni cilji za odnosno znanje (vrednote)	Učenec/učenka: ● s pomočjo analize zgodovinskih virov, ki se dotikajo osamosvojitve Slovenije, razvije občutljivost na področju medčloveških odnosov, medsebojnega sodelovanja in strpnosti; ● razmisli in utemelji, da je bila pot v slovensko samostojnost težavna in da je treba pridobitve slovenske samostojnosti spoštovati in ohranjati.
Ključni koncepti (pojmi)	Temeljni zgodovinski koncepti: osamosvojitve Slovenije, majniška deklaracija, plebiscit, ustava. Koncepti za globlje razumevanje: vzroki in posledice, podobnosti in razlike, spremembe in kontinuiteta. Koncepti, ki izhajajo iz narave zgodovinske vede: kronologija, dokazi iz zgodovinskih virov, interpretacija.
Didaktični pristopi	Aktivne učne metode: ● metoda dela z zgodovinskimi viri, ● metoda dela s slikovnim gradivom (fotografije, ilustracije).
Učne strategije	● Branje z razumevanjem, ● časovni trak, ● ribja kost.
(Samo)refleksija učitelja	Kaj mi je pri obravnavi osamosvojitve Slovenije z zgodovinskimi viri uspelo? Kaj moram izboljšati? Ali zaradi dela z zgodovinskimi viri kakovostneje uresničujem učne cilje oz. pri učencih dosegam globlje razumevanje? Utemeljitev. Kako so učenci razbrali vzroke in posledice osamosvojitvenih dogodkov? Je ribja kost uspešna metoda za lažjo predstavljanje zgodovinskega procesa osamosvojitve Slovenije? Utemeljitev.
(Samo)refleksija učenca	Ali zaradi učenja z zgodovinskimi viri bolje razumem učno snov? Ali mi časovni trak in ribja kost omogočata boljši pregled dogodkov med osamosvojitvijo? Ali sem imel/-a težave in kako bi jih lahko odpravil/-a?

POTEK UČNEGA PROCESA

Dejavnosti učitelja	Dejavnosti učencev
<i>Uvodna motivacija in uvajanje</i> ● Učencem prikažem filmski posnetek dviga slovenske zastave ob slovesni razglasitvi samostojnosti Slovenije.⁴	● Učenci opišejo posnetek, ki so si ga ogledali, in sklepajo, ob katerem dogodku je nastal.

⁴ Menjava zastav ob razglasitvi slovenske samostojnosti. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=8b5h7rXMmuE>, dostop: 3. 6. 2018.

Dejavnosti učitelja

Usvajanje novih znanj

- Učencem podam navodila za samostojno izvedbo učne ure in pričakovanja ob njihovih izdelkih.
- Spremljam njihovo delo, pojasnujem ob morebitnih nejasnostih in jih spodbujam h kritičnemu mišljenju.
- Po predelavi zgodovinskih virov skupaj z učenci opredelimo glavne dogodke, ki so zaznamovali osamosvojitve Slovenije.

Sinteza in povzemanje

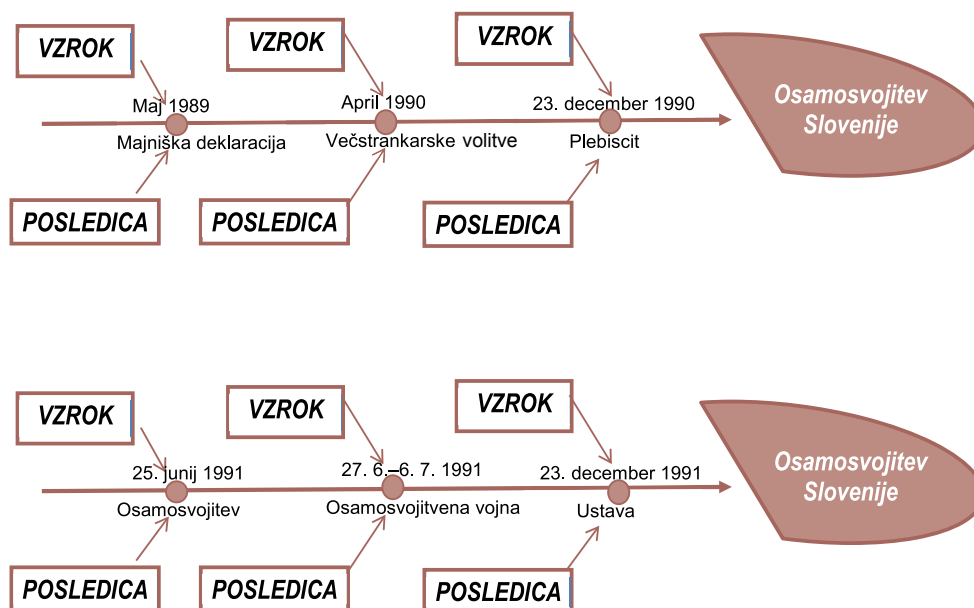
- Na tablo skupaj z učenci izpolnujemo ribjo kost po njihovih predlogih. Učence popravljam pri njihovih predstavitvah in jim podam dodatno razlago in kritični razmislek pri posameznih dogodkih v procesu osamosvajanja Slovenije.

Dejavnosti učencev

- Učenci aktivno uporabljajo zgodovinske vire in učbenik ter izkažejo razumevanje vsebine tako, da navedejo ključna dejstva in dogodke o osamosvojitvi Slovenije.
- Učenci pripravijo časovni trak s pomembnejšimi dogodki v procesu osamosvojitve Slovenije.
- Učenci časovni trak dopolnijo z vzroki in posledicami določenega dogodka ter tako oblikujejo ribjo kost.

- Učenci predstavijo svoje izdelke in dopolnijo manjkajoče podatke.
- Učenci poznajo pomembnejše dogodke, njihove vzročno-posledične povezave in kritično razmislijo o procesu osamosvajanja Slovenije.

Spodaj je prikazan pričakovan učni zapis v obliki ribje kosti na časovnem traku.

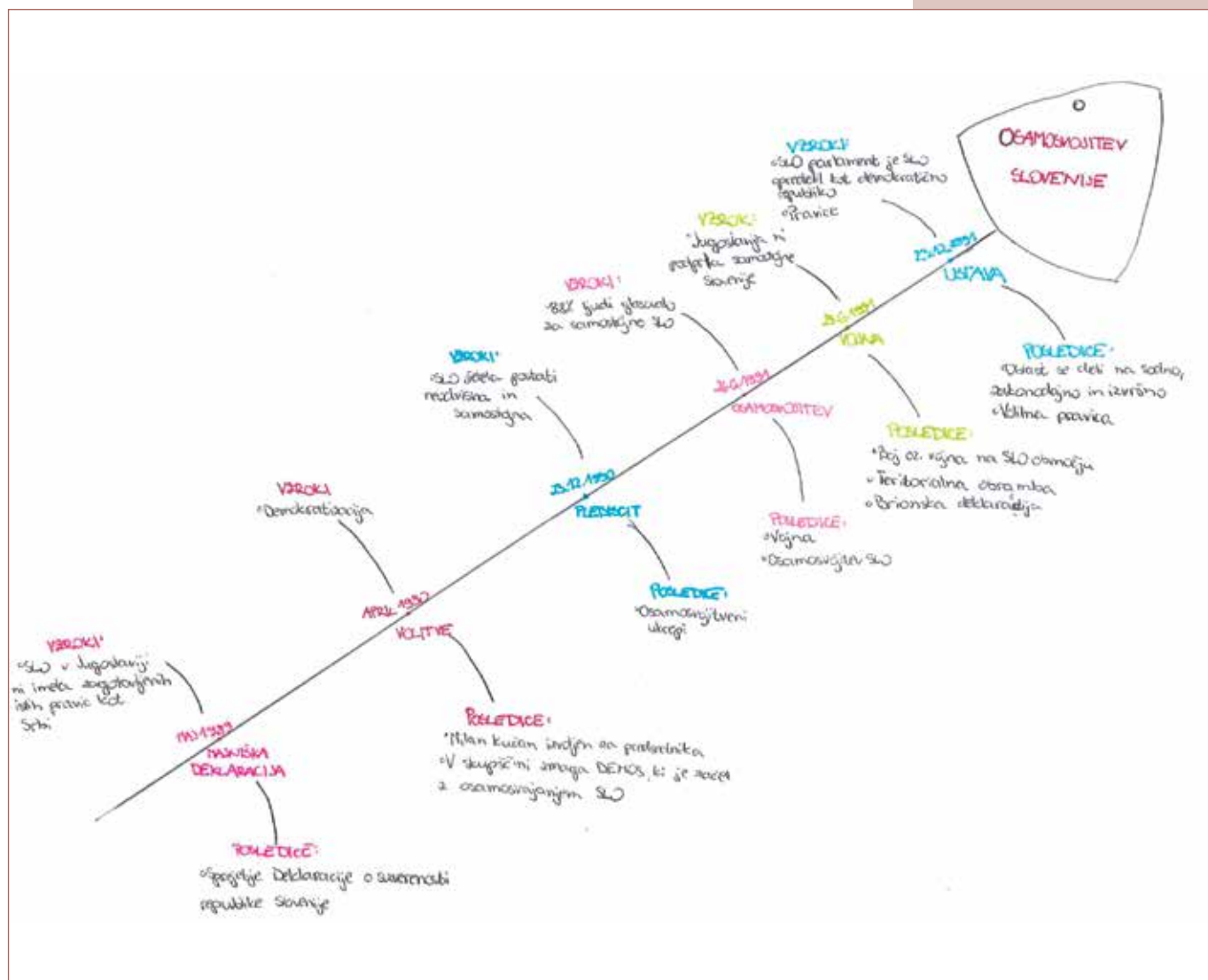

OPIS IN UTEMELJITEV POTEKA AKTIVNOSTI

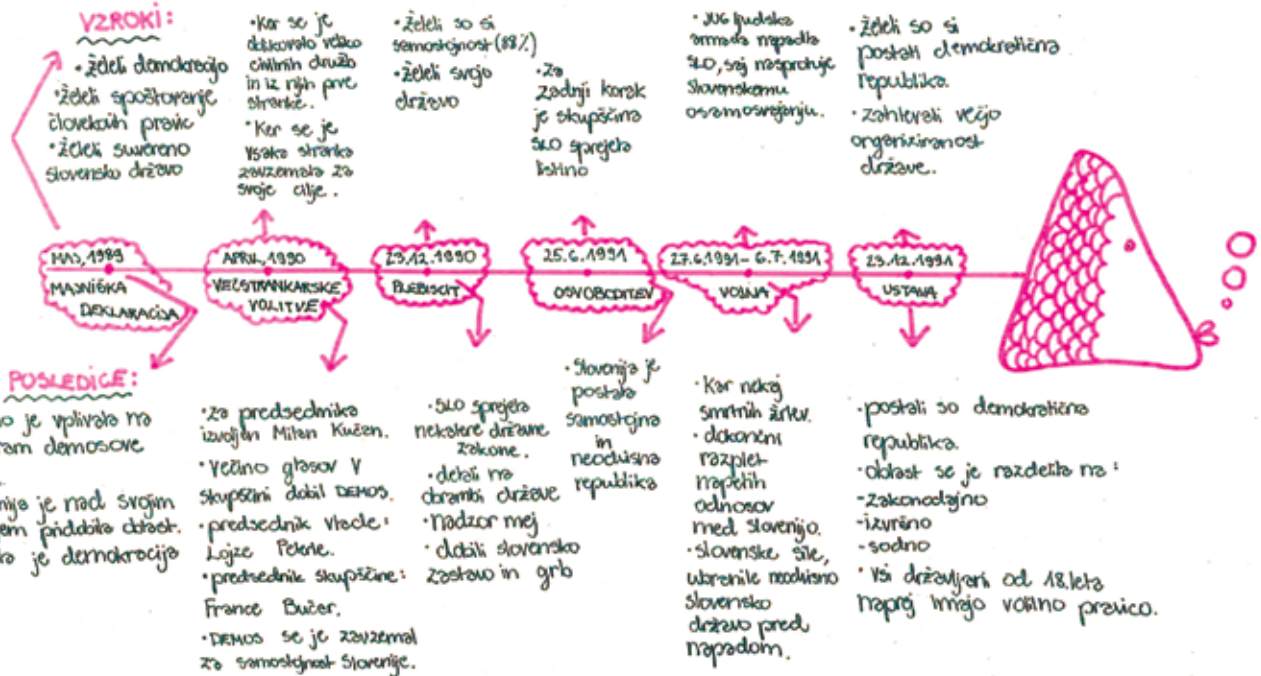
Učni cilji so bili doseženi z večinoma samostojnim delom učencev. Kot učitelj sem jim podal samo dodatno razlago in kritični razmislek pri posameznih dogodkih. Učenci so si s pomočjo časovnega traku lažje predstavljali razvoj dogodkov ob osamosvojitvi Slovenije. Ob vključitvi ribje kosti pa so razumeli tudi vzročno-posledične povezave in procese ob osamosvajanju Slovenije.

Samo razumevanje besedila učencem ni delalo večjih težav, skupaj smo razložili neznane besede. Prav tako tudi oblikovanje pomembnejših dogodkov, ki so vplivali na preobrat v osamosvojitvi Slovenije, in njihova kronološka razporeditev na časovni trak učencem nista povzročala težav. Nekateri so posamezni dogodek izpustili. Večja težava za učence je bila razbrati vzroke, ki so pripeljali do posameznega osamosvojitvenega dogodka. Učno slabši učenci so velikokrat samo opisali, kaj se je takrat zgodilo. Podobno je bilo tudi pri zapisu posledic. Po samostojnem delu je zato potrebna analiza zapisa, da učenci kritično razumejo vzročno-posledične povezave in procese. In prav to razumevanje je velika prednost uporabe ribjbe kosti pred preostalimi bralnoučnimi strategijami. Tukaj namreč ne gre za klasičen zapis dejstev v obliki ključnih besed, ampak za povezovanje osamosvojitvenih dogodkov; vsak dogodek ima svoj vzrok in posledico, ki pripelje do novega dogodka. Miselni procesi učencev so zato izrazitejši.

PRIMERI IZDELKOV UČENCEV

ČASOVNI TRAK

CASOVNICA OSVOBODITVE SLOVENIJE:

VZROKI:

• nasprihuj med SLO in Beogradom; • Kćinje zrtonega volat na po ponovni uvedbi centralizma v SLO zbudijo otpor;	Spremembe v zvezi Komunistar Slovenije (SK) znala je civilno družabno uvedbo večstrankarskega sistema; • razmah med žrtzo kom Slovenijo in skazo kom Jugoslaviji;	• 2 Deklaracija prezame vsob obost nad svojim ozemljem; • veliko osamosveženih utopov; • dokončaj rojstnega roka priide v priokojnost Slovenije; • pripran za izklog lastnega denarja;	• Veljavnost želja slovenskim po osamosveženju (prebivalci);	• Jugoslavenska vojna se ni sprejasmila z osamosveženju SLO; • zahtevali so ponovo združenje SLO z Jugoslavijo;	• razdelitev obost, demokracija, večstrankarstvo, slovenski; 23.12.1991 ustava • Slovenija postala opra deljena štet demokratska republika; • obost se je razdelila na zakonodajno izvršno, sodno, sodna premo za vse, štet okopolno 18 let • (K zavezani štet štret sabonj bo c kramanove na sodišca;
maj 1988 • majnska deklaracija • nastale so nove zahtev, štet jih je uvedla; • močno vplivala na prog. Demokracije kulevplivala na priavde za sprejete Deklaracije o suverenosti RS;	april 1990 • večstrankarske volitve • za predsednika izvoljen Milan Kučan; • večino glasov v skupščini dobil DEMOS; • Ljudez Peterle - predsednik vlade; • France Bučer - predsednik skupščine;	23.12.1990 • referendum • 88,2% volilcev se odloči za samostojnost • sprejme nekatere državne zakone;	25.6.1991 • osamosveženje • Sprejema nekatere novih Zakonov; • Vlada pozornost namenjaj varnosti in nadzoru mej; • nova letna (delovalna nova zastava, grb, himna);	27.6.1991 • vojna • po dveh dneh vojne slovenska vojska stopi v protinapad; • slovenska vojska je bila o vseh nadobnih napadkih Jugoslavije hitro obavljena; • vrtajski politični prišajuje na Beograd o prevrnitvi vojne (sprejmi dogovor o ustavnosti samostojnosti); • Jugoslavenska armada bila poražena (ni priavlenja otpora Slovenije);	

POSLEDICE:

SKLEP

Idejo združitve metode časovnega traka in ribje kosti bom uporabljal tudi pri nekaterih preostalih temah, kjer se dogodki kronološko dopolnjujejo. Z uporabo različnih učnih metod se tudi razbije monotonost pouka zgodovine.

Učni zapis na časovnem traku v obliki ribje kosti je za učence tudi bolj pregleden in zanimiv, kar so tudi sami izpostavili kot največjo prednost uporabe teh dveh bralnoučnih strategij.

S samostojnim delom učencev in njihovimi izdelki sem zadovoljen, saj prikazujejo njihovo sposobnost zajemanja bistvenih zgodovinskih pojmov iz zgodovinskega vira, razumevanje in na koncu kreativen zapis. Učence s svojimi izdelki tudi laže formativno spremljam, saj dobim vpogled v njihovo širše znanje in učne sposobnosti ter tako v razredu učinkoviteje izvajam individualizacijo in diferenciacijo.

IZBOR LITERATURE

Brodnik, V. (2018). Kako se uspešno učiti zgodovino? Gradivo seminarja Poti za izboljšanje učnih dosežkov – Zgodovina z dne 16. 4. 2018. Interno seminarsko gradivo. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Hribar, S. (2011). Po poti do osamosvojitve Slovenije. V: Zgodovina v šoli: 20 let samostojne Slovenije. Letnik XX, št. 1-2, str. 2–9.

Menjava zastav ob razglasitvi slovenske samostojnosti. Dostopno na: <https://www.youtube.com/watch?v=8b5h7rXMmuE>, dostop: 3. 6. 2018.

Miranda Razpotnik, J., Snoj, D. (2015). Raziskujem preteklost 9. Učbenik za zgodovino v 9. razredu osnovne šole. Ljubljana: Rokus Klett.

Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Janja Bec

Osnovna šola Prule, Ljubljana

VKLJUČEVANJE BRALNIH UČNIH STRATEGIJ IN FORMATIVNEGA SPREMLJANJA ZNANJA V OBRAVNAVO UČNEGA SKLOPA GRADBENIŠTVO PRVIH CIVILIZACIJ – NASTANEK PRVIH MEST

Janja Bec

The Prule Primary School, Ljubljana

INCLUSION OF READING STRATEGIES AND FORMATIVE KNOWLEDGE MONITORING IN TEACHING ABOUT THE CONSTRUCTION OF FIRST CIVILIZATIONS – CREATION OF FIRST CITIES

Rimski vojak (Vir: Shutterstock.)

POVZETEK

Prispevek predstavlja primer obravnave učnega sklopa Gradbeništvo prvih civilizacij – nastanek prvih mest v 6. razredu osnovne šole. Učna ura temelji na sodelovalnem delu v parih ter vključuje nekatere bralne učne strategije in prvine formativnega spremljanja znanja. Naloge, ki se nanašajo na kratka besedila, učenca navajajo k iskanju ključnih podatkov v besedilu in s tem k samostojnemu pridobivanju informacij. Slednje učenci po koncu obravnave strnejo v povzetke. Pri naslednji uri povzetke izmenjajo in jih kot »kritični prijatelji« po vnaprej danih opisnih kriterijih ovrednotijo. Po končanih aktivnostih izpolnijo kratek vprašalnik, v katerem podajo mnenje o izvedenem medvrstniškem vrednotenju s podano vrstniško povratno informacijo.

Ključne besede: prve civilizacije, gradbeništvo, bralne učne strategije, medvrstniško vrednotenje, formativno spremljanje znanja

ABSTRACT

The article presents an example of teaching about the Construction of first civilizations – Creation of first cities in the sixth grade of primary school. The lesson is based on work in pairs and comprises certain reading strategies and elements of formative knowledge monitoring. By reading through short texts students learn how to look for key information within a text, thus learning how to independently acquire information. The information is summarized into short abstracts. At next lesson, students exchange the abstracts and assess them as »critical friends« based on received descriptive criteria. At the end, they fill out a short questionnaire, stating their opinions about peer assessment on the basis of peer feedback.

Keywords: construction, first civilizations, creation of first cities, reading strategies, peer assessment

UVOD

Človek razmišlja, ustvarja in gradi je izbirna širša tema v 6. razredu, ki ji enako kot obvezni temi *Ostanki preteklosti* pri načrtovanju praviloma namenim posebno pozornost. Učencem je tema o gradbeništvu in izumih večinoma zelo zanimiva, hkrati pa omogoča, da pridobijo pomembna predznanja za lažje usvajanje učnih vsebin v 7. razredu. Učna snov 7. razreda je zaradi širokega časovnega razpona, ki ga je treba obravnavati, zelo obširna in zahtevna. Dober pregled po zgodovinskih obdobjih na temo gradbeništva in izumov v 6. razredu je zato več kot dobrodošel.

Z željo, da bi bili učenci pri usvajanju novih znanj kar se da samostojni, kritični in vajeni sodelovanja z vrstniki, pri svojem poučevanju poleg bralnih učnih strategij v zadnjem času preizkušam načela formativnega spremljanja znanja. V nadaljevanju predstavljam primer obravnave učnega sklopa *Gradbeništvo prvih civilizacij – nastanek prvih mest*, ki vključuje nekatere bralne učne strategije ter »kritično prijateljevanje« kot eno od prvih formativnega spremljanja. Slednje sem pri pouku preizkusila prvič. Da bi o izpeljanem medvrstniškem vrednotenju pridobila mnenje učencev, so ti po zaključku predstavljenih aktivnostih izpolnili kratek vprašalnik.

NAVEZAVA NA UČNI NAČRT IN POTEK UČNE URE

Izbirna širša tema	Človek razmišlja, ustvarja in gradi ¹
Učni sklop	Gradbeništvo prvih civilizacij – nastanek prvih mest
Cilj iz učnega načrta	Učenci: ● opišejo primere človeških bivališč in naselij v posameznih zgodovinskih obdobjih. (Učni načrt 2011, str. 8)
Deklarativni cilji	Učenci: ● s pomočjo zemljevida navedejo območja prvih civilizacij; ● razlikujejo med vasjo in mestom; ● razlikujejo med bivališči revnih in bogatih mestnih prebivalcev (materiali, velikost, urejenost in opremljenost bivališč); ● naštejejo glavne značilnosti prvih mest; ● primerjajo zigurat in egipčansko piramido.
Proceduralni/procesni cilji	Učenci: ● se urijo v uporabi zgodovinskega zemljevida (izkazujejo spretnosti prostorske predstavljenosti); ● v besedilu s podčrtovanjem ključnih besed izluščijo bistvo oz. v njem poiščejo zahtevane podatke in jih zapišejo v preglednico (izkazujejo spretnosti izbiranja informacij iz vira); ● zbrane podatke zapišejo v obliki povzetka (izkazujejo spretnost pisne komunikacije).
Odnosni cilji	Učenci: ● ob sodelovalnem učenju razvijajo socialne in komunikacijske spretnosti; ● se urijo v podajanju konstruktivne povratne informacije sošolcu v obliki kritičnega prijateljevanja.
Bralne učne strategije (BUS)	BUS pred učenjem: ugotavljanje predznanja, pregled besedil. BUS med učenjem: študijsko branje – podčrtovanje ključnih besed in besednih zvez. BUS po učenju: izpisovanje učne snovi v tabelo, povzetek.

¹ Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 8.

Izbirna širša tema	Človek razmišlja, ustvarja in gradi ¹	
Načrtovani elementi formativnega spremljanja	Kritični prijatelj – učenci po danih kriterijih sošolcu podajo povratno informacijo na povzetek. Nato na enak način poda mnenje še učitelj.	
Metode dela	Delo s slikovnim gradivom, delo z zemljevidom, delo z besedilom.	
Oblike dela	Sodelovalno delo v paru, individualno delo, frontalna oblika.	
Učila, didaktična gradiva	Rode, M., Tawitian, E., Galonja, T. (2016). Koraki v času 6. Učbenik za zgodovino v 6. razredu osnovne šole. Ljubljana: DZS. Učni listi. Besedili za delo v paru (zigurat, egipčanska piramida). Vprašalnik o medvrstniškem vrednotenju.	
Aktivnosti učitelja	Aktivnosti učencev	
UVODNI DEL (5 min) Učence pozove, naj v učbeniku primerjajo sliki prvih poljedelskih in živinorejske vasi (str. 28) s slikami prvih mest (str. 29) ter ugotovijo, v čem se vasi bistveno razlikujejo od mest. Učence pozove, naj razmišljajo o načinih življenja ljudi, ki so živeli v vaseh in mestih (s čim so se ukvarjali, s katerimi znanji so razpolagali, ureditev družbe), ter ju primerjajo. GLAVNI DEL (30 min) Opozori na zemljevid v učbeniku na str. 24, ki prikazuje območja prvih civilizacij in so ga učenci spoznali že v okviru učnega sklopa o nastanku prvih pisav. Razloži izvor besede civilizacija (lat. civitas = mesto), napove temo učne ure in s tem glavni cilj učne ure. Nato razdeli delovne liste. Učence pozove, naj rešijo 1. nalogo na delovnem listu. Poda navodila za reševanje naloge 2. a) in nato še 2. b). Vodi pregled nalog. S pomočjo slike v učbeniku (str. 29) razjasni izdelavo dveh vrst opek (sušena na soncu, žgana v pečeh). Učence pozove, da v dvojicah rešijo 3. nalogo, in vodi pregled. Poda navodila za reševanje 4. naloge in delo v paru. Vodi poročanje in pogovor o uporabi glavnih gradbenih materialov v Mezopotamiji in starem Egiptu (kamen, opeka) ter njunih prednostih in slabostih. ZAKLJUČNI DEL (10 min) Ponovitev s pomočjo kratkih vprašanj in odgovorov. Navodilo za pisanje povzetka (domača naloga).	S pomočjo slik iščejo razlike v videzu bivališč, načinu gradnje in materialih ter navajajo gradbene elemente, ki so značilni za neolitske vasi oz. prva mesta. Primerjajo življenje na vasi z življenjem v mestu. Ponovijo imena rek, ob katerih so nastale prve civilizacije. Rešijo 1. nalogo in s tem ponovijo imena rek in območij, kjer so nastale prve civilizacije. Individualno rešujejo nalogi 2. a) in 2. b) (študijsko branje s podčrtovanjem ključnih besed in izpisovanje manjkajočih podatkov v preglednico). V dvojicah pobarvajo okvirčke, v katerih so zapisane tipične značilnosti prvih mest v starem veku. Prvi učenec v paru prebere besedilo o ziguratu iz Ura, drugi pa besedilo o Keopsovi piramidi. S pomočjo besedil izpolnita vsak svoj stolpec v preglednici (naloga 4). Nato ustno izmenjata informacije, tako da izmenično dopolnita manjkajoče podatke v sosednjem stolpcu. Učenci preberejo rešitve 4. naloge, sodelujejo v pogovoru. Odgovarjajo na kratka vprašanja. Doma pripravijo povzetek. Pri naslednji šolski uri si izmenjajo izdelke in jih po danih kriterijih ocenijo (kritično prijateljevanje).	

DELOVNI LIST

GRADBENIŠTVO PRVIH CIVILIZACIJ – NASTANEK PRVIH MEST (Učbenik, str. 29)

1. Ime **civilizacija** izhaja iz latinske besede **civitas** (mesto) in pomeni skupino ljudi, ki živi skupaj. Kje so bila **središča prvih civilizacij**? Pomagaj si z zemljevidom v učbeniku (str. 24) ter ustrezno obkroži.

MED REKAMA EVFRAT IN TIGRIS	OB REKI NIL	OB ATLANTIKU	OB REKI IND	OB JADRANU	OB RUMENI REKI

2. Opis prvih mest

- a) Preberi besedilo. Izlušči njegovo bistvo tako, da podčrtaš 6–11 ključnih besed oz. besednih zvez.

Večina prebivalcev je živela v majhnih pritličnih hišah, danes bi jim verjetno rekli vrstne hiše. Med hišami so bile ozke ulice. Zaradi varnosti so mesto obdali z obzidjem. Uporabljali so materiale, ki so jih našli v okolici mesta. Hiše revnih so največkrat imele le eno sobo. Pohištvo je bilo skromno, ob ognjišču je bilo nekaj klopi. Hiše bogatejših so bile prostornejše. Zgrajene so bile iz žgane opeke, ki je bila v primerjavi s tisto, sušeno na soncu, dražja. Imele so celo kopalnico in stranišča, v katere je bila z glinastimi cevmi napeljana voda. Kanalizacijo so speljali na cesto. Mesta na Vzhodu so imela na strehah terase, na katerih so poleti tudi prespali.

(Prirejeno po: Verdev, H. (2008). Raziskujem preteklost 6. Ljubljana: Rokus Klett, str. 22.)

- b) V preglednici primerjaj bivališča revnega in bogatega mestnega prebivalstva v prvih mestih. Manjkajoče podatke poišči v besedilu.

	Bivališča revnih mestnih prebivalcev	Bivališča bogatih mestnih prebivalcev
Gradbeni material		
Značilnosti prostorov, pohištvo, oskrba z vodo		

3. Pobarvaj okvirčke, v katerih so zapisane tipične značilnosti prvih mest v starem veku.

	TRGOVINA	OBRT	
OBZIDJE	ŽELEZNICA	POLJEDELSTVO	TEMPLJI
NAPREDNA TEHNOLOGIJA	KOLIBE	ULICE, TRG	RAZVITA KULTURA

4. Vladarji so svoje bogastvo in moč države kazali z gradnjo veličastnih stavb.

V Egiptu so izstopale **piramide**, na območju Mezopotamije pa **zigurati**.

S pomočjo besedil dopolni tabelo.

(Vir: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/96/Pyramids_of_the_Giza_Necropolis.jpg, dostop: 24. 4. 2018.)

Kaj primerjamo?

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Ancient_ziggurat_at_Ali_Air_Base_Iraq_2005.jpg, dostop: 24. 4. 2018.)

	Ime stavbe:
	Ime dežele:
	Čas nastanka (stoletje):
	Višina:
	Material:
	Namen stavbe:
	Še dve zanimivosti:

VIRA ZA DELO V PARU (k nalogi 4)

Najbolj znane in največje egipčanske piramide so Mikerinova, Kefrenova in Keopsova v Gizi.

(Vir: https://en.wikipedia.org/wiki/Giza_pyramid_complex#/media/File:Pyramids_of_the_Giza_Necropolis.jpg, dostop: 24. 4. 2018.)

Keopsova piramida, poznana tudi kot **Velika piramida** ali **Kufujeva piramida**, je najvišja in najstarejša piramida v Gizi. Zgrajena je bila okoli leta 2550 pr. n. št. kot grobnica faraona Kufuja, ki so ga Grki imenovali Keops. Prvotno je bila visoka 146,6 m, zaradi izgube zunanjih oblog danes v višino meri približno 137 m. Zgrajena je bila iz več kot dva milijona kamnitih blokov, ki v povprečju tehtajo dve toni in pol. Obdelani so bili tako natančno, da reže med njimi niso širše od 0,5 mm. V bližini piramide so postavili tempelj za pogrebne svečanosti ter svetišča bogov, ki jih je pokojni faraon še posebej častil.

(Prirejeno po: Beier, B. idr. (2007). Neue Cronik der Weltgeschichte. Gütersloch/München: Wissen Media Verlag, str. 48–49.)

Rekonstrukcija zigurata iz Ura.

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Veliki_Zigurat_v_Uru#/media/File:Ancient_ziggurat_at_Ali_Air_Base_Iraq_2005.jpg, dostop: 24. 4. 2018.)

Zigurat iz Ura je okrog leta 2050 pr. n. št. dal zgraditi kralj Urnamu. Visok je bil okrog 20 m in je imel tri nadstropja. Jedro zigurata je bilo zgrajeno iz opeke, sušene na soncu. Zunanje stene so bile obložene z žgano opeko in okrašene s številnimi nišami. Do prvega nadstropja so vodila glavno in dve stranski stopnišči, drugo in tretje nadstropje sta bili dosegljivi po osrednjem stopnišču. Teraso so bile obdane z obzidjem, na najvišji se je nahajalo svetišče boga meseca Nane. Tempelj je bil hkrati tudi gospodarski objekt, od koder so upravljali deželo. Na notranji strani zidnega obroča so se nahajali podolgovati prostori, v katerih so prebivali svečeniki in uradniki. V ziguratu so imeli tudi arhiv.

(Prirejeno po: Beier, B. idr. (2007). Neue Cronik der Weltgeschichte. Gütersloch/München: Wissen Media Verlag, str. 55.)

5. S pomočjo znanj, ki si jih pridobil/-a pri reševanju nalog 1, 2, 3 in 4, zapiši **povzetek o gradbeništvu v času prvih civilizacij**. Pri pripravi povzetka uporabi tudi učbenik (str. 29). Povzetek lahko obogatiš z ilustracijami (skicami) značilnih stavb, ki so jih ljudje zgradili v času prvih civilizacij.

V pomoč pri pisanju povzetka naj ti bodo spodaj zapisani kriteriji uspešnosti v obliki semaforja, po katerih te bosta naslednjo uro ocenila tvoj sošolec/sošolka in učiteljica.

	<i>Mnenje »kritičnega prijatelja«</i>	<i>Mnenje učiteljice</i>
Povzetek vključuje vse bistvene informacije o nastanku prvih civilizacij (čas – zgodovinsko obdobje, lega – reke).	☐	☐
Povzetek vključuje glavne značilnosti prvih mest.	☐	☐
V povzetku na kratko predstavi zigurat in egipčansko piramido.	☐	☐
V povzetku razloži, zakaj je danes od gradbenih dosežkov v Mezopotamiji ostalo le malo ostankov, medtem ko so se piramide in svetišča v Egiptu ohranili do danes.	☐	☐
Povedi so kratke in razumljive.	☐	☐
Povzetek kaže na razumevanje učne snovi.	☐	☐
Nasvet sošolca/-ke – »kritičnega prijatelja« – za izboljšavo povzetka:		
Nasvet učiteljice za izboljšavo povzetka:		

SEMAFOR:

Barve semaforja: **zeleno** = drži, **rumeno** = delno drži, **rdeče** = ne drži

VPRAŠALNIK O MEDVRSTNIŠKEM VREDNOTENJU

Učenci so za domačo nalogo pripravili povzetek obravnavane učne snovi na temo gradbeništva v času prvih civilizacij. Pri naslednji šolski uri so si izdelke izmenjali in jih po danih opisnih kriterijih ovrednotili.

Primer vrednotenja povzetka s semaforjem z vrstniško in učiteljičino povratno informacijo:

	Mnenje »kritičnega prijatelja«	Mnenje učiteljice
Povzetek vključuje vse bistvene informacije o nastanku prvih civilizacij (čas – zgodovinsko obdobje, lega – reke)		
Povzetek vključuje glavne značilnosti prvih mest.		
V povzetku na kratko predstavi zigurat in egipčansko piramido.		
V povzetku razloži, zakaj je danes od gradbenih dosežkov v Mezopotamiji ostalo le malo ostankov, medtem ko so se piramide in svetišča v Egiptu ohranile do danes.		
Povedi so kratke in razumljive.		
Povzetek kaže na razumevanje učne snovi.		
Nasvet sošolca/-ke – »kritičnega prijatelja« – zaboljšavo povzetka: <i>Upoštevala si navodila in vidi se, da poznaš učno snov. Če bi hotel le povedat ali opozoriti na malo lepšo pisanost. Spis je zelo dobro napisan. 😊</i> <i>Marko</i>		
Nasvet učiteljice zaboljšavo povzetka: <i>Jz povzetka je razvidno, da učno snov zelo dobro razumeš. V pisanje si vložila veliko truda in premišleka ter ga smiselno opremila s slikami.</i>		

Ker sem medvrstniško vrednotenje v obliki kritičnega prijateljevanja v pouk vključila prvič, sem se odločila, da s pomočjo vprašalnika pridobim mnjenja učencev.

Postavila sem jim naslednja vprašanja:

Kako si se počutil/-a v vlogi »kritičnega prijatelja«?

Si pri ocenjevanju povzetka, ki ga je pripravil/-a tvoj/-a sošolec/sošolka, naletel/-a na težave?

Če je tvoj odgovor »da«, navedi, kakšne.

Kako pomembna in uporabna se ti zdita **ocena povzetka** in **nasvet za izboljšavo**,

a) ki ti ju bo podal/-a **sošolec/sošolka** za tvoj povzetek?

1	2	3	4	5

(Obkroži številko na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni ni pomembno/uporabno, 5 pa zelo pomembno/uporabno.)

b) ki ti ju bo za tvoj povzetek podala učiteljica?

1	2	3	4	5

(Obkroži številko na lestvici od 1 do 5, pri čemer 1 pomeni ni pomembno/uporabno, 5 pa zelo pomembno/uporabno.)

Odgovora utemelji.

(Vir: Shutterstock.)

podata vrstnik in učitelj, je z enako oceno ovrednotilo petnajst učencev, pet učencev je ovrednotilo učiteljevo oceno kot pomembnejšo. Iz pridobljenih odgovorov je razvidno, da večini vprašanih ocena vrstnika pomeni zelo veliko.

Med utemeljitvami, ki govorijo v prid medvrstniškemu vrednotenju, so učenci med drugim zapisali:

»Sošolec mi da orientacijo na oceno, ki mi jo bo podala učiteljica.«

»Mi je pomembno, ker hočem vedeti, kako misli moj sošolec.«

»Mi je pomembno, od sošolca pričakujem, da bo mislil drugače kot jaz.«

»To se mi zdi zelo pomembno. Ker je tvoje starosti oz. tvoj vrstnik, bo to ocenil drugače kot učiteljica.«

»To mi je všeč, saj se lahko veliko naučim. Vidim, kako razmišljajo moji sošolci in kaj bi oni izboljšali.«

»Zdi se mi, da je pomembno, da si iskren, saj s tem pomagaš prijatelju za izboljšavo.«

»Zdi se mi pomembna, ker me zanima, kako razmišlja moj sošolec. S tem lahko popravim svoje napake.«

»Ker je sošolec toliko star kot jaz in ima vsaj malo podoben način razmišljanja. Zdi se mi pomembno, da kdaj slišimo tudi mnenje drugega, ne samo učiteljice.«

Vprašalnik je izpolnilo dvajset učencev. Iz analize odgovorov je razvidno, da se je večina vprašanih v vlogi kritičnega prijatelja počutila dobro, pri tem so med drugim zapisali »bilo je zabavno«, »počutila sem se zelo pomembno«, »sem užival«, »počutil sem se kot kakšen znani kritik, ki ocenjuje umetnost«. Štirje učenci so zapisali, da se v vlogi niso počutili prijetno, pri čemer so svoj odgovor utemeljili z naslednjimi besedami »nerad sem kritičen«, »nisem hotel užaliti sošolca«, »ni mi bilo prijetno, saj ničesar nisem mogla pobarvati z zeleno«, »najtežje se mi zdi, ko si pod pritiskom, kaj ti bo sošolec rekel na tvojo oceno«.

Edina težava, ki so jo učenci izpostavili v zvezi z vrednotenjem povzetka sošolca, je bila čitljivost pisave. Na problem, da učenci niso vajeni branja vrstnikove pisave in da je ta pogosto težko berljiva, je opozorila skoraj polovica učencev.

Pomen in uporabnost povratnih informacij, ki jih učencu

SKLEP

(Vir: Shutterstock.)

Za predstavljeno učno uro lahko rečem, da je dosegla svoj namen. Učenci so usvojili vse zadane vsebinske cilje, obenem so bili v učnem procesu aktivni in precej samostojni. Z vključevanjem bralnih učnih strategij so se urili v iskanju ključnih informacij v besedilih z zgodovinskimi vsebinami. »Študijsko branje« s podčrtovanjem omejenega števila ključnih besed oz. besednih zvez je služilo kot uvod v drugo branje, pri čemer so morali učenci iz besedila izluščiti zahtevane podatke. Čeprav »študijsko branje« za večino učencev predstavlja trd oreh, so jim bile podčrtane besede pri naslednjem branju, ko se morajo osredotočiti na iskanje določenih informacij, v veliko pomoč.

Besedili o ziguratu in egipčanski piramidi sta precej kratki, a zelo povedni. Zato ju učenci zelo radi preberejo in si v dvojicah izmenjujejo podatke. Pri iskanju podatkov so bili večinoma uspešni. V sklopu vprašanja o času nastanka piramide in zigurata sem jih pozvala, naj primerjajo njuno starost in ugotovijo, katera izmed njiju je starejša. Kot pogosto opažam, se je tudi tokrat izkazalo, da so letnice pred našim štetjem za mnoge šestošolce zelo težko predstavljive. Zelo jim je pomagala ponazoritev s časovnim trakom.

Prvič sem k izvedbi predstavljene ure dodala »kritičnega prijatelja« kot element formativnega spremljanja znanja. Medvrstniško vrednotenje povzetkov s semaforji se je izkazalo kot pozitivno – večina učencev je bila pri vrednotenju natančna in zelo kritična. Opazila sem, da je povratna informacija sovrstnika učencem zelo veliko pomenila.

VIRI IN LITERATURA

Rode, M., Tawitian, E., Galonja, T. (2016). Koraki v času 6. Učbenik za zgodovino v 6. razredu osnovne šole. Ljubljana: DZS.

Verdev, H. (2008). Raziskujem preteklost 6. Ljubljana: Rokus Klett.

Beier, B. idr. (2007). Neue Cronik der Weltgeschichte. Gütersloch/München: Wissen Media Verlag.

Program osnovna šola. Zgodovina (2011). Učni načrt. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Kristina Vrtovec Repič
Šolski center Nova Gorica

INTERVJU PRI POUKU ZGODOVINE NA SREDNJI TEHNIŠKI ŠOLI

Prihod tankov JLA na mednarodni mejni prehod Vrtojba.*
(Foto: Miško Kranjec.)

Kristina Vrtovec Repič
The School Center of Nova Gorica

INTERVIEW IN SECONDARY TECHNICAL SCHOOL HISTORY CLASS

POVZETEK

V članku se ukvarjam z metodo zgodovinskega intervjuja in njegovo uporabo na srednji strokovni šoli. Zgodovinski intervju pri pouku izvedem s tako rekoč vsako generacijo dijakov in vedno znova ugotavljam, da gre za odlično učno metodo, ki dijake obogati na različnih področjih. Intervju dijakom omogoča izkušnjo dela z zgodovinskimi viri, pridobljeno znanje pri pouku pa tako konkretizirajo in nadgradijo. Pri dijakih tudi vzbuja empatijo in spoštovanje do udeležencev različnih zgodovinskih dogodkov. Pomembno je tudi, da se učijo sklepati o vplivu širšega zgodovinskega dogajanja na posameznika in o možnostih ravnanja, ki jih ima posameznik v določenih zgodovinskih okoliščinah.

Ključne besede: didaktika zgodovine, zgodovinski intervju, ustni viri, jugoslovanska kriza v 80. letih, osamosvojitve Slovenije

ABSTRACT

The article focuses on the method of a historical interview and its application in a secondary vocational school. The author assigns the task of conducting a historical interview to practically every generation of students and each time comes to the conclusion that it is in fact an excellent learning method which enriches students in various ways. By conducting an interview, students experience working with historical sources, and later on get to apply and upgrade the newly-gained knowledge in class. They feel empathy and respect towards the participants of different historical events. It is also important that they learn how to make their own conclusions about the consequences of wide-spread historical events on individuals, and about which actions those individuals could have possibly taken in specific historical situations.

Keywords: didactics of history, historical interview, oral sources, Yugoslav crisis in the 1980s, the independence of Slovenia

UVOD

Pri poučevanju zgodovine na tehniško usmerjeni šoli se pogosto srečujem s problemom motivacije dijakov. Zlasti ob začetku šolskega leta večkrat slišim »negodovanje«, v smislu: kaj bo meni zgodovina, jaz bom vendar računalniški tehnik! Nekateri dijaki elektro in računalniške smeri, ki jih poučujem, so prepričani, da se je družboslovje zanje zaključilo v osnovni šoli, in pogosto so jim družboslovni predmeti »nujno zlo«. Zato sama večkrat iščem ideje, kako obravnavano snov poenostaviti, približati, da bi jo razumeli in znali prenesti v vsakdanje življenje oziroma sodobnost. Smisel učenja zgodovine je, da nam pomaga razumeti sedanost – in to skušam pokazati tudi dijakom. Zato pri pouku pogosto aktualiziramo, vlečemo vzporednice z dogodki iz preteklosti in današnjim časom, gremo »na teren« oziroma si stvari ogledamo »v živo«, na prostem – vsaj tiste, ki so v naši bližini. Kot zelo zanimiva metoda, ki jo dijaki opravijo večinoma z veseljem, se je izkazal zgodovinski intervju. Seveda intervjuja ne moremo uporabiti za razumevanje oddaljene preteklosti, za katero nimamo več pričevalcev, lahko pa nam zelo učinkovito pomaga pri razumevanju sodobne zgodovine.

ZGODOVINSKI INTERVJU KOT METODA RAZISKOVANJA

Če izvzamemo Herodota in Tukidida, ki sta pri pisanju zgodovine uporabljala samo ustne vire, se je ustno pričevanje v zgodovini uveljavilo šele v zadnjih desetletjih. Ves preostali čas se je zgodovina lahko pisala le s pomočjo pisnih virov, ki naj bi bili edini verodostojni – toda ali so res? Vsak dokument je nekdo napisal in napisal ga je s svojega zornega kota. Prav tako je vsak dokument nastal v točno določenih okoliščinah, ki so zagotovo zaznamovale njegovo vsebino; poleg tega se od današnjih bistveno razlikujejo. Zgodovinar mora razlikovati, s kakšnim namenom je nastal dokument. Dokumenti, ki niso nastali z namenom poročati, so bolj verodostojni od tistih, ki so bili napisani z namenom poročanja – pri tem moramo upoštevati interes avtorjev.¹ Tako je naloga zgodovinarja, da prehaja od podatkov k njihovi razlagi oziroma, kot pravi Marta Verginella: »*dognati stopnjo lažnosti dokumenta, tako da ga dekonstruira ne le z osredotočanjem na subjektivno resnico tistega, ki ga je zapisal, temveč da to resnico razume kot križišče vplivov okolja in časa, v katerem je nastal*«. ² Tudi ustno pričevanje ni objektivno, toda o tem nekoliko kasneje. S kakšnimi razlogi je ustno pričevanje sploh »vdrla« v zgodovinopisje?

Najpomembnejši razlog je zagotovo ta, da o mnogih pojavih, ki so vredni zgodovinskega zapisa, nimamo nobenega pisnega dokumenta ali pa so ti zelo skopi. To se jasno pokaže pri preprostih, »malih« ljudeh, ki za seboj pustijo le malo pisnih dokumentov. V začetku 20. stoletja so se zgodovinarji začeli ukvarjati tudi s socialno zgodovino. Pri pisanju le-te pa seveda naletimo na težavo: Kje črpati podatke? Kako napisati zgodovino, če pa »o malih ljudeh«, ki niso pomembne zgodovinske osebnosti, nimamo nikakršnih pisnih virov? Lahko se ustavimo pri dejstvu, da doživljanje zgodovine malih ljudi ni pomembno, in je ne zapišemo. Sama sem prepričana o nasprotnem: doživljanje pomembnih zgodovinskih prelomnic skozi oči malega človeka nam pomembno osvetli zgodovinsko dogajanje nekega časa. Teza, da so mali ljudje samo pasivni odjemalci tega, kar jim vsili velika politika, se izkaže za neresnično: ljudje vedno v danem zgodovinskem trenutku oblikujejo svoj »prostor«, ki je na specifičen način prilagojen zunanjim silam na eni in potrebam skupnosti na drugi strani. Poleg tega so za politiko pomembna

* Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zavzetje_mednarodnega_mejnega_prehoda_Vrtojba#/media/File:DOG9103_2_26_Vrtojba_BWX.jpg, dostop: 17. 7. 2018.

1 Brodnik, V. (2014). Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov. V: Zgodovina v šoli, letnik 23, št. 1-2, str. 23–45.

2 Verginella, M. idr. (1995). Ljudje v vojni: Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, str. 9.

le določena dejstva in ne vsa; kaj se bo ohranilo in kaj ne, je odvisno tudi od političnega sistema v neki družbi. Zagotovo pa nam noben pisni oziroma uradni dokument ne more posredovati doživljanj ljudi ob nekem zgodovinskem dogodku. Na primer: kako so se ljudje odločali za neko politično idejo, kaj so ob tem čutili, kako so si ob določenem kriznem obdobju pomagali preživeti s »sivo« ekonomijo. Zato se mnogi zgodovinarji upravičeno sprašujejo, ali naj zato, ker pisnih virov preprosto ni ali pa jih je zelo malo, določene segmente naše preteklosti pustimo neraziskane, nezapisane in s tem dovolimo, da prej ali slej tonejo v pozabo. Eden takšnih fenomenov, ki ima svetovne razsežnosti, o njem pa imamo zelo pomanjkljivo pisno dokumentacijo, je zgodovina holokavsta. Prav na primeru holokavsta dijakom po navadi obrazložim pomen ustnega pričevanja. Pisnih dokumentov o genocidu nad Judi tako rekoč ni, poleg tega si je nacistični uničevalni stroj kot enega svojih ciljev zadal nalogo, da zabriše vsako sled tega zločina z umorom poslednjega Juda in s tem utiša še zadnjega pričevalca. Anette Wieworka, zgodovinarica judovskega rodu, v eni svojih knjig piše: »Nacisti so hoteli z oblička zemlje izbrisati celoten narod, vključno s spominom nanj.« Zgodovinar Ignacij Schiper, ki so ga nacisti ubili v Majdaneku, je to prelepo izrazil takole: »Vse je odvisno od tistih, ki bodo svoje pričevanje zapustili prihodnjim rodovom, od tistih, ki bodo zapisali zgodovino našega časa. Zgodovino po navadi pišejo zmagovalci. Vse, kar vemo o pomorjenih narodih, je to, kar so nam o njih pripravljene povedati njihovi klavci. Če bodo zmagali naši moralci, če bodo oni tisti, ki bodo pisali zgodovino te vojne, bo naše izginotje predstavljeno kot ena najlepših strani svetovne zgodovine ... «³ Pravi »bum« pa je pričevalec doživel z Eichmannovim procesom leta 1961 v Izraelu. Proces je trajal več mesecev in odmeval po vsem svetu. Bistveno pa je to, da je več kot sto preživelih pričalo o posameznih fazah genocida. Svetovna javnost je šele ob tem procesu, torej s pomočjo pričevanj, izvedela, kakšne razsežnosti je imel zločin nad Judi – da je pravzaprav šlo za genocid. »Ustna pričevanja, ki so se na zahtevo tožilca nizala dan za dnem, so pridobila enakovreden status dokumentarnim dokazom in nanje so se odtlej opirali vsi procesi proti nacističnim zločincem.«⁴ Prav z vprašanjem genocida nad Judi je pričevalec dobil svoj prostor v zgodovini. Ustna zgodovina je največ privržencev dobila med raziskovalci sodobne zgodovine. V Italiji na primer so začeli raziskovati nenapisano zgodovino fašizma.

Pri ustni zgodovini moramo seveda najprej razčistiti z žgočim metodološkim spoznanjem, kako objektivna je lahko ustna zgodovina. Vsako pričevanje je edinstveno in nujno subjektivno. Vendar prav s pomočjo subjektivne zgodovine lahko postavimo nova vprašanja pri odkrivanju preteklosti in tako dobimo globlji, kompleksnejši pogled na celotno zgodovino. Ustna zgodovina ne more nadomestiti zgodovine, temelječe na pisnih virih, lahko pa zapolni praznine, ki nastajajo zaradi pomanjkanja pisnih virov, in lahko opozori na dejstva, ki jih s pomočjo uradnih dokumentov ne moremo zaznati. Pričevanji dveh ljudi o istem dogodku nista nikoli enaki, saj je vsak pričevalec neki dogodek »obdelal« s svojega zornega kota. V ustnih pričevanjih opazimo veliko napak, ki se ne ujemajo z dejanskimi zgodovinskimi dejstvi. Vendar lahko prav to dejstvo zgodovinar, ki mora poznati tudi nekaj psiholoških veščin, koristno uporabi – številne napake, zamolčanja oziroma potlačitve nam dajo osnovo za interpretacijo pričevanj. Interpretacija ustnih pričevanj je nujna, saj le tako odkrijemo pomembne vzgibe delovanja pričevalcev.

Slovenska miličnika branita mednarodni mejni prehod Vrtojba.

(Foto: Miško Kranjec.)
(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Zavzetje_mednarodnega_mejnega_prehoda_Vrtojba#/media/File:DOG9104_2_09_Vrtojba_BWX.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

³ Wieworka, A. (2000). Kako sem hčerki razložila Auschwitz. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 30.

⁴ Verginella, M. (2000). Zgodovina žrtev in krivnikov. V: Benz, W. (2000). Holokavst. Ljubljana: Inštitut za civilizacijo in kulturo, str. 121.

Ustna pričevanja seveda še niso zgodovina, pač pa gre za vire prve roke, na temelju katerih je napisana zgodovina, ki temelji na različnih dostopnih zgodovinskih virih.⁵

PRIPRAVA DIJAKOV NA IZVEDBO ZGODOVINSKEGA INTERVJUJA

Dijakom sem pred izdelavo intervjuja poskušala pojasniti smisel zgodovinskega intervjuja: zanima nas, kako so njihovi sorodniki, starši, znanci ... preživeli neko izbrano časovno obdobje. Možne teme raziskovanja pri pouku zgodovine v srednji šoli so številne: temo lahko oblikujemo zelo široko, npr: druga svetovna vojna in čas po njej, življenje v Jugoslaviji, Jugoslovanska kriza v 80. letih. Lahko izberemo temo iz socialne zgodovine, pri čemer se prilagajamo stroki, za katero se dijak izobražuje: npr: zabava njihovih staršev, ko so bili mladi; razvoj avtomobilizma v njihovi družini (vprašanja so iz dijakov kar »vrela«: Kdo v njihovem sorodstvu je imel prvi avtomobil? Kakšne znamke? Koliko časa je delal zanj? Kakšne zmogljivosti je imel ta avtomobil? Koliko časa so ga uporabljali? Kako drag je bil bencin?). Ker poučujem na Primorskem, dijake spodbujam, naj, če poznajo koga, ki hrani spomine (seveda prenesene že od svojih staršev) na življenje v času fašizma, z njim opravijo intervju – pričevalcev iz tega obdobja namreč skoraj ni več. Izberemo temo, za katero želimo, da dijaki o njej poglobijo in razširijo svoje znanje.

V 3. letniku programa računalniški tehnik sem za temo intervjuja izbrala prelomne dogodke leta 1990 in 1991 na Slovenskem. O tej temi so intervjuje v preteklih šolskih letih izvedli tudi dijaki poklicnega izobraževanja.

Skladno s cilji, zapisanimi v katalogu znanj, smo pri pouku obravnavali temo Jugoslovanska kriza in slovenska pot v samostojnost. Zasedovala sem naslednje učne cilje:

- dijaki opišejo položaj Slovenije kot ene od 6 jugoslovanskih republik;
- dijaki poznajo vzroke za razpad Jugoslavije (naštejejo konkretne primere, kako se je kazala kriza v Jugoslaviji v 80. letih);
- dijaki navedejo dogodke na Slovenskem, ki so privedli do nastanka političnega pluralizma (pluralne strankarske demokracije) konec 80. in na začetku 90. let (izid 57. številke Nove revije, vloga Društva pisateljev, afera JBTZ, Jože Pučnik, DEMOS, prve demokratične volitve);
- dijaki poznajo razloge za razpis plebiscita in njegov rezultat;
- opišejo, kako je potekala razglasitev samostojne in neodvisne Slovenije in kako sta se na to odzvala JLA in jugoslovanski politični vrh;
- razložijo potek vojne za Slovenijo;
- razložijo pot do mednarodnega priznanja Slovenije (dijakom sem razložila, da polnopravno članstvo Slovenije v OZN pomeni dejanski uspešen zaključek procesa slovenskega osamosvajanja).

Ko smo končali z obravnavo predpisane učne snovi, sem eno učno uro namenila spoznavanju vloge ustne zgodovine in spoznavanju metode zgodovinskega intervjuja ter navodilom za izdelavo intervjuja. Z dijaki smo najprej ponovili znanje o zgodovinskih virih in osmislili rabo ustnih virov. Skupaj smo v pogovoru iskali razloge, zakaj uporabiti ustne vire oziroma z nekom narediti intervju: gre za raziskovanje tega, kako preprosti, mali ljudje doživljajo dogodke, na katere nimajo veliko vpliva, so jim vsiljeni prek velike politike, vendar jih morajo živeti. Ljudje v vsakdanjem življenju vedno najdejo način, kako se najbolje prilagoditi

⁵ Brodnik, V. (2014). Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov. V: Zgodovina v šoli, letnik 23, št. 1-2, str. 23-45.

veliki politiki. Tudi doživljanje preprostih ljudi je zgodovina. Razloge v prid izdelavi intervjuja smo sproti zapisovali na tablo. Izpostavili smo dilemo o objektivnosti pripovedovanja intervjuvancev: ustna zgodovina nikakor ni objektivna, saj nam predstavi le pogled pripovedovalca na neki dogodek. Kljub temu pa ta zgodovina lahko pomembno zapolni praznino zgodovine, temelječe na pisnih virih. Naš pogled na neko dogajanje bo tako globlji in celovitejši. V zadnjem delu ure sem dijakom posredovala navodila o »tehnični« izvedbi intervjuja: izpostavili smo najpomembnejše smernice izdelave intervjuja in povzetke sproti zapisovali v zvezek. Na intervju se je treba skrbno pripraviti. Intervju mora biti sestavljen iz:

- naslova,
- uvoda, v katerem predstavijo sogovornika,
- sledijo vprašanja in odgovori,
- ob koncu se intervjuvancu zahvalimo,
- na koncu intervjuja se vedno podpišemo.

Navodila za izvedbo intervjuja:

- Osebo, s katero želijo narediti intervju, naj najprej vprašajo, ali se s tem strinja. Potem naj ji povedo temo intervjuja in dejstvo, da jih zanima samo to, kaj je on/ona počel/-a v tem času, kakšni so njegovi/njeni spomini na ta čas in ne to, kaj je takrat počela uradna politika.
- Z intervjuvancem naj se v začetku dogovorijo za datum in uro, ko bodo opravili intervju, in določijo tehniko zapisa: če oseba privoli, intervju lahko posnamejo, sicer pa naj si raziskovalci pripoved zapišejo. Dijake sem opozorila, da imajo mnogi ljudje strah pred snemalnimi napravami in da lahko zaradi tega njihova pripoved zamre.
- Dijakom sem svetovala, naj si pred izvedbo intervjuja izdelajo »skico« intervjuja, to je, zastavijo naj si vsaj okvirna vprašanja. Pazijo naj, da vprašanja ne bodo preveč ozko usmerjena, saj bodo tako zatrli pripoved. Pripovedovalca ne smemo nikoli popravljati, češ da njegov odgovor ni pravilen. Če hočemo, da bomo izvedeli čim več, moramo kazati zanimanje za pripoved, se strinjati s pripovedovalcem in biti radovedni.
- Naslednjo težavo, zlasti učno šibkejšim dijakom, je predstavljalo zastavljanje vprašanj: Kakšna vprašanja naj zastavijo? Poudarila sem, da ne iščemo zgodovine, kot je zapisana v knjigah, ampak konkretne občutke ljudi, njihovo doživljanje, njihovo ravnanje, njihova čustva v konkretni zgodovinski situaciji. S postavljanjem vprašanj se niso obremenjevali dijaki, ki so obravnavano snov razumeli že pri pouku. Zato sem dijakom pojasnila, da je prvi pogoj za postavljanje vprašanj iz določenega obdobja poznavanje najpomembnejših zgodovinskih dogodkov, ki so se zgodili v času, o katerem delamo intervju. Torej, preden izvedejo intervju, naj se iz šolske literature (zvezek, učbenik) naučijo temo o Sloveniji v 80. letih in slovenskem osamosvajanju, šele nato bodo lahko zastavljali smiselna vprašanja. Če namreč ne veš, kaj moraš vprašati, tudi izvedel ne boš nič. Za lažje delo učno šibkejših dijakov smo z metodo »nevihta možganov« nanizali nekaj primernih vprašanj, ki so se nanašala na čas gospodarske in politične krize v Jugoslaviji v 80. letih, ustanovitev prvih političnih strank, izvedbo plebiscita, razglasitev neodvisnosti, vojno za Slovenijo, prva leta po osamosvojitvi ...
- Dijaki so izrazili strah pred tem, da bodo odgovori napačni. Poudarila sem, da napačnih odgovorov ni, saj iščemo konkretne izkušnje ljudi in ne znanja posameznika o npr. zgodovinskih pogodbah.

Vojaki in občani pred spopadom na mednarodnem mejnem prehodu Rožna Dolina.

(Foto: Peter Božič.)

(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Spopad_za_mejni_prehod_Ro%C5%BEna_Dolina#/media/File:Vojaki_JLA_in_ob%C4%8Dani_pred_spopadom_v_Ro%C5%BEni_Dolini.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Teritorialci so z armbrustom zadeli tank v križišču pred mednarodnim mejnim prehodom Rožna Dolina.

(Foto: Peter Božič.)
(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Spopad_za_mejni_prehod_Ro%C5%BEna_Dolina#/media/File:Teritorialci_so_z_armbrustom_zadeli_tank_v_kri%C5%BEi%C5%A1%C4%8Du_pred_MMP_Ro%C5%BEna_Dolina.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

Ob koncu ure smo določili rok za oddajo intervjuja in omejitve pri dolžini. Intervju naj bodo dolgi približno eno tipkano stran (robovi in pisava določeni, prav tako razmiki med vrsticami). Vsak dijak mora zastaviti vsaj 7 vprašanj.

KOGA NAJ INTERVJUVAJO?

To, s kom bodo opravili intervju, sem prepustila njihovi izbiri: lahko so to starši, stari starši, kdo od sorodnikov, prijateljev, znancev ... Dijake sem spodbujala tudi s tem, da naj zapišejo vsaj delček zgodbe iz njihove družine, saj bodo tako veliko vedeli o svojih najbližjih in bodo lahko nanje tudi ponosni; sami starši ali stari starši pa so po navadi navdušeni, da se nekdo zanima za njihovo preteklost. Veliko dijakov se je navdušilo nad tem, da bodo lahko zapisali zgodbo svojega očeta, ki je bil vojak teritorialne obrambe, ali mame, ki je bila zdravnica med osamosvojitveno vojno ... Ker imamo na šoli nekaj dijakov, ki prihajajo iz predelov bivše Jugoslavije, so intervjuvali starše o tem, kako se spominjajo razpada skupne države.

KAKO OCENITI INTERVJU?

Veliko težavo pri ocenjevanju predstavlja nevarnost, da ocenjujemo odgovore – kaj hitro se zgodi, da namesto dijakovega ocenimo delo intervjuvanca! Zato pri ocenjevanju pregledam obliko intervjuja in strukturo vprašanj: Se ta nanašajo na predpisano zgodovinsko temo? Je dijak pokazal izvirnost pri postavljanju vprašanj? Si vprašanja logično sledijo, sledijo pripovedi intervjuvanca? Z oceno odlično so bili ocenjeni izdelki, kjer je dijak smiselno postavljaj vprašanja, le-ta sledijo pripovedi intervjuvanca, iz zastavljenih vprašanj se vidi, da dijak pozna zgodovinsko obdobje, o katerem sprašuje, oblika intervjuja ustreza predpisanim pravilom. Z oceno prav dobro sem ocenila izdelke, kjer dijak ni najbolje sledil pripovedi intervjuvanca in je morda prekinil tok njegove pripovedi ali pa ni v celoti zadostil obliki intervjuja. Z oceno dobro sem ocenila izdelke, kjer je dijak večkrat prekinil pripoved intervjuja, oblikovno slabo zasnoval izdelek, vendar zadostil standardom pri dolžini intervjuja. Z oceno zadostno sem ocenila izdelke, ki so imeli minimalno število zastavljenih vprašanj, so bili slabo oblikovno zasnovani, vprašanja pa niso kazala na dijakovo izvirnost oziroma so bila v celoti prepisana iz predlaganih vprašanj, ki smo jih »za vajo« navedli pri pouku. Z oceno nezadostno so bili ocenjeni dijaki, ki intervjuja niso oddali ali so ga oblikovali izjemo slabo, ni ustrezal predpisanim navodilom glede dolžine ali določene teme.

ODLOMKI IZ INTERVJUJEV O OSAMOSVOJITVI SLOVENIJE⁶

Dijakinja B. P., 3. letnik SSI, smer računalniški tehnik, intervju z očetom

Kako se spominjaš življenja pod Jugoslavijo?

»Spominjam se bonov za bencin, še bolj pa se spominjam tega, da ob torkih niso smeli voziti avtomobili, ki so imeli na tablici parno številko, ob četrkih pa niso smeli voziti avtomobili,

⁶ Navedb dijakov in njihovih intervjuvancev ne preverjam in jih pri pouku ne komentiram. Dijaki namreč vedno, preden se lotijo intervjujev, izrazijo pomisleke, da njihovi starši ne vedo vsega natančno, da niso strokovnjaki in se bojijo, da bodo njihovi odgovori napačni. Zato vedno znova poudarjam, da napačnih odgovorov ni, da gre za njihove spomine, ki nam lahko dodatno osvetlijo dogajanje v nekem obdobju.

ki so imeli zadnjo številko na tablici liho. Tisti čas je bila pomembna številka na tablici, tako da tisti, ki je bil bolj premožen, je imel dva avta, enega s parno in drugega z neparno številko. V primerjavi s finančnim stanjem je sedaj boljše kot takrat, vendar je bilo takrat tudi manj materialnih dobrin, kot jih imamo sedaj. Ker so bile plače in štipendije precej majhne, se spominjam tega, kako sem iz Italije »prišvercal« za srednjo šolo kalkulator v spodnjih hlačah. Za eno polno prikolico (od avta) opek so bile potrebne 4 prepustnice. Na mesec si lahko iz Italije prinesel 2 kilograma kave. Ko so bile volitve, sem volil za DEMOS.«

Kakšen je bil tvoj odziv na osamosvojitve Slovenije in kakšno je tvoje mnenje danes?

»Ko se je začel proces osvoboditve, smo bili veseli, da se bomo osamosvojili, imeli smo velika pričakovanja, vendar danes sem razočaran nad vsem tem. Od osamosvojitve so Slovenijo prodali in pokradli, tovarne, ki so zdržale 1. in 2. svetovno vojno, kot je na primer bil PEKO, so prodali drugim lastnikom.«

Dijak T. H., 3. letnik SSI, smer računalniški tehnik, intervju z očetom

Kako se spominjaš življenja v Jugoslaviji pred osamosvojitvijo?

»Ko smo imeli Zastavo 750, bolj znano kot »fičo«, je veljalo pravilo par-nepar. To pomeni, da so ob določenih dnevih vozili samo avtomobili, katerih registrska številka se je končala na sodo, ob drugih pa liho številko. Na to pravilo je moj oče enkrat pozabil, in ko ga je takratna milica ustavila, se je kazni izognil z izgovorom, da je moj brat bolan in ga peljemo k zdravniku. Bonov za bencin se bolj bežno spomnim, vendar mi je ostalo v spominu to, da smo na bencinski črpalki čakali polnoč, da smo unovčili bone za naslednji mesec.«

»V tem času se je zelo splačalo zidati hišo, saj so po nekaj letih banke klicale občane, naj pridejo plačat preostanek kredita, ker je bil papir, na katerem je bila natisnjena položnica, več vreden kot kredit. Spomnim se, da sem v času šolanja leta 1989 imel štipendijo takratnih 45 milijonov dinarjev.«

»V Italijo smo hodili kupovat kavo in oblačila, saj je bila v Jugoslaviji kriza in je blaga primanjkovalo, če je blago že bilo, je bilo izjemno drago. To blago smo skrivali pod rezervne gume, sedežne prevleke, moja mama si je enkrat oblekla krilo pod krilo. Delavci, ki so delali v tujini, so lahko po toliko letih dela uvozili avtomobil brez davka. Takrat je moj stric iz Nemčije uvozil Audi 80 letnik 1983.«

Se spominjaš demonstracij in procesa proti četverici?

»Za nas so bili takrat junaki in z njimi smo sočustvovali. Sam se demonstracij nisem udeležil, sem jih pa spremljal po televiziji.«

Se spomniš plebiscita?

»O prvih volitvah in plebiscitu se ne spomnim veliko, vem pa da so vsi glasovali za samostojno Slovenijo razen takratnih oficirjev JLA in zavednih pripadnikov drugih jugoslovanskih republik.«

Kako je bilo ob razglasitvi samostojnosti?

»Vsi smo se veselili in spomnim se izjave Milana Kučana: "Danes so sanje dovoljene, jutri je nov dan." In naslednji dan se je začela desetdnevna vojna.«

Povej kaj o vojni!

»Spremljali smo poročila, ob našem bloku je bila takratna vojašnica Srečka Kosovela, kjer je bil tank, ki je bil s topovsko cevjo usmerjen proti našemu bloku. Ob vsakem alarmu za zračni napad smo odhiteli v klet. Na Hubeljskem mostu so bile betonske protitankovske blokade. Takrat sem delal na Mlinotestu in spomnim se, da so stare neregistrirane tovornjake odpeljali na poljske poti, da so tankom preprečevali poti proti Vrtojbi in Rožni dolini. Spomnim se tudi letalskih napadov na komunikacijske antene na Nanosu. V spalnici sem nad glavo imel radiatorske cevi, in ko sem se pretegoval, sem imel navado, da sem jih prijel. Neke noči ob treh zjutraj sem kot po navadi prijel za cevi in začutil rahel potres. Naslednje jutro smo izvedeli, da so v Črnem Vrhu raztreli skladišče streliva. V tem vojnem času je v družini prevladovalo nelagodje, saj je neposredna bližina vojašnice predstavljala grožnjo.«

Dijak A. Š., 3. letnik SSI, smer računalniški tehnik, intervju z očetom

V desetdnevni vojni, ki se je dogajala leta 1991, je sodeloval tudi moj oče. Takrat je bil star 23 let in je študiral v Ljubljani. Za sodelovanje se je odločil zaradi slabe izkušnje pri služenju vojaškega roka v JLA, kjer so jih oficirji JLA leta 88 poskušali obrniti proti lastnemu narodu. Oče je deloval večinoma na opazovalnicah, saj so bili kot radioamateriji poklicani kot pomoč za komuniciranje ter opazovanje zračnega prostora na lokacijah Trnovo, Sveta gora, Renški hrib, Rožna Dolina. Njihova naloga je bila varovanje civilistov ter opozarjanje na morebitne napade iz zraka. Na opazovalnicah so bili oskrbljeni s hrano, pijačo in šotori, ti so bili zamaskirani, zaradi varnosti pred bombardiranjem. Opazovalnice niso bile del ožjega borišča, vendar so imeli stalno nekoga budnega na opazovanju. Pogosto so bili v strahu, saj niso vedeli, ali so vojaki, ki so varovali njih, opravljali svoje delo.

V Rožni Dolini je pa prišlo do spopada zaradi groženj poveljnika enote JLA. Ker so grožnje postajale vedno hujše, je bila tja poslana specialna enota, kasneje tudi protitankovski minomet. Hitro za tem se je začelo neorganizirano streljanje iz obeh strani. Mladi vojaki JLA, ki se niso hoteli bojevati, so izginjali tako, da so jih teritorialci jemali v vozila in prepeljali v zaklonišče v Novi Gorici. Po končani vojni so se jim matere prišle osebno zahvalit za to dejanje. Občutek na bojiščih je bil večinoma obupen, saj se ti prizor mladih fantov, ki so obležali težko ranjeni, zarije globoko v spomin in te spremlja še dolgo časa. Bili so zaskrbljeni, saj niso vedeli, koliko časa bo trajala ta vojna. Na srečo je JLA naredila taktično napako, ker so prišli do meje z Italijo. Tam so jih pričakali oboroženi Italijani, saj so branili svoje ozemlje in niso vedeli, kaj se dogaja. Poti nazaj pa tudi niso imeli, saj so narobe ocenili, kako se bo odzval slovenski narod. Pričakovali so strah, dobili pa so boj, saj jim je naš narod preprečil umik in so se zaradi pomanjkanja osnovnih potrebščin morali predati.

Tako je moj oče doživljal deset dnevno vojno za samostojno Slovenijo. Čeprav je bila vojna kratka, je to čas, ki se ga bo spominjal še dolgo.

SKLEP

Dijaki so nad izdelavo intervjuja večinoma navdušeni in ob koncu zadovoljni, da so nalogo opravili. Eden od njih je celo pripisal, »da sem se končno spomnila nekaj zanimivega«, čeprav se trudim v tej smeri ... Pomembno je, da dijaki začutijo, da je zgodovina del nas, našega življenja, in ne nekaj oddaljenega od trenutnih družbenih razmer. Prav tako je pomembno, da vsi dijaki pridobijo konkretno izkušnjo raziskovanja – in zgodovinski intervju vsekakor oboje omogoča. Z izdelavo intervjuja pa tudi bistveno poglobijo znanje o temi, ki jo raziskujejo.

VIRI IN LITERATURA

Brodnik, V. (2014). Pouk zgodovine o vojnah skozi oči otrok in mladostnikov. V: Zgodovina v šoli, letnik 23, št. 1-2, str. 23–45.

Verginella, M. (2000). Zgodovina žrtev in krvnikov. V: Benz, W. (2000). Holokavst. Ljubljana. Inštitut za civilizacijo in kulturo.

Verginella, M. idr. (1995). Ljudje v vojni: Druga svetovna vojna v Trstu in na Primorskem. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Wievorka, A. (2000). Kako sem hčerki razložila Auschwitz. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Miličniki in občani vodijo zajete vojake na mednarodnem mejnem prehodu Rožna Dolina.

(Foto: Peter Božič.)
(Vir: https://sl.wikipedia.org/wiki/Spopad_za_mejni_prehod_Ro%C5%BEna_Dolina#/media/File:Zajeti_vojaki_v_Ro%C5%BEni_Dolini.jpg, dostop: 17. 7. 2018.)

POPRAVEK

Dopolnitev k članku Nataše Šekoranja Špiler z naslovom »Peščica zemlje«: izgon ljudi iz Posavja v času druge svetovne vojne – delo z zgodovinskimi viri (Zgodovina v šoli, letnik 26, št. 1)

Vir pesnitve z naslovom 3011 bizeljskih izgnancev avtorice Mace Demšič, por. Jogan je Vabilo na prireditev ob 60. Letnici izгона večine krajanov Bizeljskega v nemška taborišča. Prireditev je bila 10. 11. 2001 v telovadnici Osnovne šole Bizeljsko, organizirala pa jo je Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko. Pesnitev je objavljena kot vir št. 26 na str. 76.

Vir št. 13 (Pričevanje izgnanke Ane Iljaš) na str. 71 in vir št. 17 (Pričevanje izgnanke Marije Fila) na str. 73 sta iz knjige: Jogan, Maca, Kržan, Metka ur. (2011). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko, str. 54 in str. 42.

Seznam virov in literature na str. 81 pa se dopolni še z deloma:

Demšič, Maca, por. Jogan (2001). 3011 bizeljskih izgnancev. Vabilo na prireditev ob 60. letnici izгона večine krajanov Bizeljskega v nemška taborišča dne 10. 11. 2001. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko

Jogan, Maca, Kržan, Metka ur. (2011). Bizeljsko: 3011 jih je šlo. Bizeljsko: Krajevna organizacija Društva izgnancev Slovenije Bizeljsko.

Gabrijela Šturm, Mitja Turk

Kmetijska šola Grm in biotehniška gimnazija Novo mesto

ZGODOVINSKO IN SOCIALNO OZADJE CANKARJEVEGA ROMANA *NA KLANCU* – TIMSKO POUČEVANJE UČITELJEV ZGODOVINE IN SLOVENŠČINE

Gabrijela Šturm, Mitja Turk

The Agricultural School Grm and Biotechnical Grammar School Novo mesto

THE HISTORICAL AND SOCIAL BACKGROUND OF CANKAR'S NOVEL *NA KLANCU* – TEAM TEACHING BY HISTORY AND SLOVENE TEACHERS

POVZETEK

V prispevku je predstavljeno timsko poučevanje na temo Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana *Na klancu*. Dijaki so za izbirno domače branje v 3. letniku gimnazije prebrali roman *Na klancu*, pri zgodovini pa obravnavali učni sklop Agrarna kriza in izseljevanje. V dveh urah timskega pouka sva učitelja povezala vsebine iz zgodovine in slovenščine, tako da so dijaki z delom v skupinah ob izbranih odlomkih iz romana prepoznavali zgodovinske in družbene značilnosti ob koncu 19. stoletja na Slovenskem (kot so jih spoznali že pri pouku zgodovine). Hkrati so tudi vrednotili zgodovinske razmere in dejanja literarnih oseb, razmišljali o problematiki izseljevanja nekoč in danes ter aktualizirali današnje dogajanje v svetu.

Za predstavitev vsebin, splošnih in operativnih ciljev pri timskem poučevanju sva se naslonila na učna načrta za zgodovino in slovenščino v gimnazijah.

Ključne besede: timski pouk, agrarna kriza, izseljevanje, *Na klancu*, aktualizacija

ABSTRACT

The article presents team teaching based on the topic of historical and social background of Ivan Cankar's novel *Na klancu* (On the hill). Third-year students read the novel as required reading at home, while in the same period learning about the topic of Agricultural crisis and emigration. In the two hours of team teaching, the teachers interlaced the contents from Slovene and history lessons, so that the students, working in groups, received selected excerpts from the novel and learned about historical and social characteristics at the end of the 19th century in the Slovene territory (as previously learned about at history class). At the same time, they discussed the historical situation and the actions of literary characters, they contemplated the problem of emigration in the past as well as today, and linked everything with current world events.

The teachers based their topic presentation as well as general and operative objectives of team teaching on the syllabi for history and Slovene in general upper secondary schools.

Keywords: team lessons, agricultural crisis, emigration, *Na klancu*, actualizing

UVOD

Povezovanje znanja več predmetov pouku zagotavlja dodano vrednost, saj je eden glavnih ciljev poučevanja »razvijanje zmožnosti učencev, da razumejo vsebino in da samostojno razmišljajo«. ¹ Pri doseganju tega cilja učitelji uporabljajo različne didaktične strategije, med drugimi tudi timsko poučevanje, pri katerem sodelujeta dva ali več učiteljev. Poznamo več vrst timskega poučevanja (kolaborativno, tradicionalno, komplementarno, suportivno, alternacijsko, paralelno, diferencirano), ² zato lahko učitelji v različnih učnih situacijah uporabijo katero izmed njih. Njihova dodana vrednost je v tem, da dijakom omogočajo, da s pomočjo dveh (ali več) učiteljev celostneje spoznajo in obravnavajo izbrano učno temo. Pri pouku zgodovine se tako lahko zelo dobro dopolnjujemo z drugimi predmeti, med drugim s slovenščino, saj lahko literarna besedila uporabljamo kot zgodovinski vir. Njihova vrednost je v tem, da bo slikovit literarni zapis »s svojo sugestivnostjo in z bogastvom umetniškega izraza zelo pritegnil učence, obogatil njihove predstave o določnih zgodovinskih razmerah ter jih motiviral k razmišljanju, ki bo izhajalo iz aktualnega in izkustvenega učenja«. ³ Tudi zato je uporaba literarnih del pri pouku zgodovine zelo smiselna.

AGRARNA KRIZA IN IZSELJEVANJE

Slovensko podeželje je konec 19. stoletja preživljalo zelo težke čase. S prihodom železnice v slovenske dežele in modernizacijo industrijskih obratov so usihali fužinarstvo, založništvo, prevoznništvo, kmečka trgovina in domača obrt, zato je bil kmet vse bolj odvisen od prodaje svojih pridelkov. Tem je veliko konkurenco z nizkimi cenami predstavljalo predvsem rusko in ameriško žito, ki je zniževalo cene na avstrijskem tržišču. Ker so kmetje vse svoje obveznosti plačevali v gotovini, so vedno težje zbrali dovolj denarja za poplačilo vseh obveznosti, predvsem državnih (davki, odškodnina od zemljišče obveze). Zato so se pogosto morali zadolževati. Ker na slovenskem ozemlju v drugi polovici 19. stoletja (še) ni bilo bank in posojilnic, so se zadolževali predvsem pri vaških mogotcih, špekulantih in oderuhih. Kmečko zadolževanje je postajalo vedno večja obremenitev za slovenskega kmeta, saj »je bila v osemdesetih letih približno petina slovenskih kmetov prezadolžena, petina močno zadolžena in petina manj oziroma znosno zadolžena. Preostalih 40 odstotkov slovenskih kmetov naj ne bi bilo zadolženih.« ⁴ Pogosto se zato kmetom ni splačalo več obdelovati zemlje, še posebej zato, ker so se zemljišča pogosto delila in prodajala po delih. Tako je bilo na Kranjskem »v letih 1868–93 na dražbah prodanih več kot 10.000 (okoli 14 % vseh) kmečkih posestev«. ⁵ Kmečki sloj se je zato začel naglo razslojevati. Na eni strani je hitro raslo število malih kmetov, kajzarjev, bajtarjev, dninarjev, viničarjev in drugih, hkrati pa se je pojavil sicer maloštevilni, a kapitalsko močan sloj velikih in bogatih kmetov, ki so se vedno bolj ukvarjali tudi z neagrarnimi dejavnostmi, med katerimi so prednjačili denarni in trgovinski posli. ⁶

Kmetje so zato možnost zaposlitve iskali v mestnih obrtnih, industrijskih in trgovskih obratih, a pogosto neuspešno. Te razmere so povzročile, da so se številni kmetje začeli ozirati po delu v bližnjih avstrijskih, nemških in francoskih industrijskih območjih, drugi pa so se začeli izseljevati v Ameriko. S slovenskega ozemlja se je do konca 19. stoletja izselilo okoli 150.000 ljudi, v obdobju do začetka prve svetovne vojne pa še okoli 100.000,

Ivan Cankar (1876–1918).

(Vir: Narodna univerzitetna knjižnica Ljubljana, Zbirka upodobitev znanih Slovencev).

¹ Teoretik učenja Thomas Shuell to navede kot skupni in najslovesnejši cilj vseh teorij učenja. Dostopno v Rutar Ilc, Z., ur. (2012). Ugotavljanje kompleksnih dosežkov. Priročnik za učitelje. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 19.

² Pavlič Škerjanc, K. (2012). Mali pojmovnik kurikularnih povezav (Priloga 2). V: Ugotavljanje kompleksnih dosežkov. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 110, in Pavlič Škerjanc, K. (2009). Vrste interaktivnega timskega poučevanja. Projekt Usposabljanje učiteljev za uvajanje posodobitev gimnazijskih programov. Interno gradivo. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

³ Potočnik, D. Sodobne metode pri pouku zgodovine, str. 6. Dostopno na: <http://www.draganpotocnik.com/wp-content/uploads/2017/05/Sodobne-u%C4%8Dne-metode-pri-pouku-zgodovine.pdf>, dostop: 15. 8. 2018.

⁴ Lazarevič, Ž. Dvestoletne poti slovenskega kmetijstva. Dostopno na http://www.tms.si/fck_files/image/Dogodki11/TE/kmetijstvo.pdf, dostop: 15. 8. 2018.

⁵ Štih, P., Simoniti, V., Vodopivec, P. (2016). Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja. Ljubljana: Modrijan, str. 458.

⁶ Povzeto prav tam.

Cankarjeva rojstna hiša, ki je danes spremenjena v muzej na naslovu Na klancu 1 na Vrhniki.

(Foto: Vekoslav Kramarič.)
(Vir: Slovenski etnografski muzej.)

nas popelje po tej trpki in pogosto tragični poti malega človeka, zato roman sodi v zvrst t. i. socialno-proletarskega romana.

V nadaljevanju je predstavljena shema načrtovanja timskega poučevanja zgodovinskega in socialnega ozadja Cankarjevega romana *Na klancu*.

kar pomeni, da je v tem obdobju odšlo v tujino kar okoli 20 odstotkov slovenskega prebivalstva.⁷

Cankarjev roman *Na klancu* med drugim izriše tudi podobo socialnega in družbenega življenja malih ljudi na slovenskem podeželju konec 19. stoletja. V njem se jasno kaže ekonomska problematika kmetov in propadajočih obrtnikov ter malih trgovcev, katerih življenje je zaznamovano z revščino in trpljenjem. Opis življenja glavne junakinje Francke

NAČRTOVANJE TIMSKEGA POUČEVANJA

Kolaborativno timsko poučevanje

Značilnosti timskega poučevanja: dva učitelja sočasno v istem prostoru poučujeta v nenehnem medsebojnem dialogu. Oba skupaj izvajata vse učne dejavnosti in dele učnega procesa.⁸

Predmeta: zgodovina, slovenščina

Število ur: 2 (blok uri)

Obvezna širša tema pri zgodovini: Slovensko nacionalno oblikovanje⁹

Učni sklop: Agrarna kriza in izseljevanje¹⁰

Učna enota: Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana *Na klancu*

Ključne kompetence:

- razvijanje kompetenc v maternem jeziku (zmožnost poslušanja, literarnega branja, pogovarjanja; kritičnega razčlenjevanja, vrednotenja, aktualiziranja . . .);¹¹
- učenje učenja z uporabo in vrednotenjem literarnih besedil;
- spodbujanje digitalne pismenosti (spletna evalvacija).

Tematski cilji so, da dijaki/dijakinje:

- ključne pojave in procese umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor;
- razvijejo spretnost izbiranja informacij iz literarnih virov, kritično presodijo njihovo uporabno vrednost;
- oblikujejo svoje sklepe, mnenja, stališča in interpretacije;
- razvijejo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja.

⁷ Povzeto prav tam, str. 459.

⁸ Pavlič Škerjanc, K. (2012). Mali pojmovnik kurikularnih povezav (Priloga 2). V: Ugotavljanje kompleksnih dosežkov. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 110, in Pavlič Škerjanc, K. (2009). Vrste interaktivnega timskega poučevanja. Projekt Usposabljanje učiteljev za uvajanje posodobitev gimnazijskih programov. Interno gradivo. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

⁹ Učni načrt. Zgodovina (2008). Gimnazija. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 32.

¹⁰ Prav tam, str. 32.

¹¹ Učni načrt. Slovenščina (2008). Gimnazija. Splošna, klasična, strokovna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 6, 7.

OPERATIVNI CILJI

ZGODOVINA

Vsebinski:

- Dijaki opišejo položaj kmečkega, delavskega in meščanskega razreda na Slovenskem v 19. stoletju;
- opredelijo vzroke in posledice (zlasti migracije) agrarne krize za kmečko prebivalstvo;
- na temelju ključnih umetniških (npr. literarnih) del z zgodovinskim ozadjem sklepajo in pojasnijo značilnosti vsakdanjega življenja v mestih in na podeželju.

Proceduralni:

- dijaki razvijejo in izkažejo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja in pri timskega pouku;
- oblikujejo svoje zaključke, mnenja in razlage;
- umetniške stvaritve umestijo v ustrezen zgodovinski čas in prostor.

SLOVENŠČINA

- Dijaki prebrano besedilo dojemajo kot del družbenega, nacionalnega, zgodovinskega in kulturnega dogajanja v času in prostoru;
- ob prebranem besedilu oblikujejo vrednostni sistem (razmišljajo o pomenu družine, izobrazbe, dela, odgovornosti ...);
- dijaki razvijejo zmožnost literarnega branja in interpretacije umetnostnega besedila;
- razvijejo sposobnost različnih oblik komunikacije (branje, poslušanje, govorjenje, pogovarjanje);
- razvijejo socialne spretnosti pri različnih oblikah sodelovalnega učenja.¹²

PRIČAKOVANI REZULTATI

ZGODOVINA

- Dijaki poznajo položaj kmečkega sloja na Slovenskem konec 19. stoletja;
- prepoznajo zgodovinske in družbene značilnosti konca 19. stoletja iz odlomkov romana *Na klanecu*;
- znajo umestiti dogajanje romana *Na klanecu* v zgodovinski čas in prostor;
- naštejejo poglavne vzroke za izseljevanje Slovencev;
- povežejo obravnavano tematiko z današnjim časom in jo aktualizirajo na konkretnih primerih glede na pričakovane dosežke v učnem načrtu.¹³

SLOVENŠČINA

- Dijaki poznajo zgodbo romana *Na klanecu*;
- prepoznajo biografske in avtobiografske podatke v romanu;
- znajo povezati značilnosti zgodovinskega časa z dogajanjem v romanu;
- na temelju nekaterih izbranih odlomkov prepoznajo zgodovinske in družbene značilnosti konca 19. in začetka 20. stoletja in to povežejo z znanjem zgodovine;
- med poročanjem skupin poslušajo sošolce in jih dopolnjujejo z ugotovitvami, ki so jih drugi spregledali.

OPISNI KRITERIJI ZA VREDNOTENJE ZNANJA PRI ZGODOVINI

Minimalni standard

Dijak delno opiše pojem izseljevanja.

Dijak delno ustrezno časovno umesti proces izseljevanja na Slovenskem.

Dijak delno opiše položaj kmečkega sloja na Slovenskem konec 19. stoletja.

Dijak delno navede vzroka za izseljevanje Slovencev v tem obdobju.

Dijak v besedilu prepozna eno posledico propadanja kmetov in malih obrtnikov.

Dijak navede en primer aktualizacije problema izseljevanja v sodobni družbi.

Temeljni standard

Dijak kratko opiše pojem izseljevanja.

Dijak ustrezno časovno umesti proces izseljevanja na Slovenskem.

Dijak ustrezno opiše položaj kmečkega sloja na Slovenskem konec 19. stoletja.

Dijak navede dva vzroka za izseljevanje Slovencev v tem obdobju in enega ustrezno pojasni.

Dijak v besedilu prepozna več posledic propadanja kmetov in malih obrtnikov in eno ustrezno razloži.

Dijak pojasni en primer aktualizacije problema izseljevanja v sodobni družbi.

Višji standard

Dijak podrobno opiše pojem izseljevanja.

Dijak ustrezno časovno umesti proces izseljevanja na Slovenskem, navede tudi regiji, kjer je bilo izseljevanje največje.

Dijak ustrezno opiše položaj kmečkega sloja na Slovenskem konec 19. stoletja, pri tem navaja različne podpore (socialni, ekonomski, družbeni položaj).

Dijak navede več vzrokov za izseljevanje Slovencev v tem obdobju in jih ustrezno pojasni.

Dijak v besedilu prepozna več posledic propadanja kmetov in malih obrtnikov in jih ustrezno razloži.

Dijak navede več primerov aktualizacije problema izseljevanja v sodobni družbi in poišče dva primera izseljevanja, opisanega v časopisih ali revijah (izseljevanje Slovencev in primer iz tujine).

¹² Prav tam, str. 6.¹³ Učni načrt. Zgodovina (2008). Gimnazija. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, str. 51.

OPISNI KRITERIJI ZA VREDNOTENJE ZNANJA PRI SLOVENŠČINI

Minimalni standard

Dijak je prebral in pozna roman *Na klancu*; pozna zgodbo romana, predstavi literarne osebe in jih poveže s Cankarjevim življenjem. Delo zna umestiti v zgodovinski čas, iz katerega pozna nekaj zgodovinskih dejstev.

V odlomkih iz romana prepozna vsaj eno od zgodovinskih dejstev.

Temeljni standard

Dijak je prebral in pozna roman *Na klancu*; pozna zgodbo romana, predstavi literarne osebe in jih poveže s Cankarjevim življenjem. Delo zna umestiti v zgodovinski čas, iz katerega pozna več zgodovinskih dejstev.

V odlomkih iz romana prepozna več zgodovinskih značilnosti tistega časa ter ugotavlja, katere od teh značilnosti so vplivale na usodo Cankarjeve družine.

Višji standard

Dijak je prebral in pozna roman *Na klancu*; pozna zgodbo romana, predstavi literarne osebe in jih poveže s Cankarjevim življenjem. Delo zna umestiti v zgodovinski čas, iz katerega pozna vsa pomembna zgodovinska dejstva.

V odlomkih iz romana prepozna vse pomembne zgodovinske značilnosti časa, ugotavlja, katere od teh značilnosti so usodno vplivale na usodo Cankarjeve družine. O tem izreka tudi svojo presojo in vrednoti zgodovinske razmere ter dejanja literarnih oseb, na katere so te razmere vplivale.

DEJAVNOSTI UČITELJEV

Učiteljica slovenščine izvede kratek uvod v temo romana *Na klancu*.

Učitelj zgodovine predstavi organizacijo dela v skupinah. Z dijaki ponovi zgodovinsko in družbeno dogajanje v slovenskih deželah v drugi polovici 19. stoletja. Vsebino romana *Na klancu* umesti v prostor in čas.

Dijake razdelita v skupine.

Razdelita delovne liste in krožita med dijaki ter jih usmerjata pri reševanju nalog.

Ob poročanju dijakov izmenično vodita razpravo dijakov o obravnavani temi. Pokrivata svoje strokovno področje (slovenščina, zgodovina).

Učiteljica slovenščine oblikuje povzetke, kako se v romanu odražajo zgodovinske razmere tistega časa.

Učitelj zgodovine oblikuje povzetke o zgodovinskih okoliščinah, ki so povzročile izseljevanje ljudi v tujino.

Eden od učiteljev pošlje dijakom povezavo do e-ovalvacije.

DEJAVNOSTI DIJAKOV

Dijaki med jesenskimi počitnicami preberejo izbirno domače branje *Na klancu*. Pripravijo si kratke zapiske o vsebini, literarnih osebah, času dogajanja, aktualnosti prebrane vsebine. Sodelujejo pri uvodni osvežitvi že obravnavane teme o položaju Slovencev konec 19. stoletja in pozorno poslušajo uvodna navodila za delo.

Aktivno sodelujejo pri delu v skupinah. S pomočjo odlomkov umestijo vsebino romana v zgodovinski okvir. Ugotavljajo, kako se zgodovinske in družbene razmere ob koncu 19. stoletja odražajo v prebranem romanu.

Sodelujejo pri poročanju skupine, v kateri so sodelovali, in v skupni razpravi. Predstavijo svoje razmišljanje in odzive na prebrano besedilo.

Pozorno poslušajo razmišljanja drugih dijakov.

Razmišljajo o problemih izseljevanja nekoč in danes ter migracije aktualizirajo glede na današnje dogajanje v svetu.

EVALVACIJSKI VPRAŠALNIK

Evalvacijski vprašalnik so dijaki izpolnjevali v spletni obliki.

EVALVACIJA: Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana *Na klancu*

1. Pri vsaki trditvi obkroži številko, ki najbolj ustreza tvojemu mnenju, pri čemer 1 pomeni »ne drži« in 4 »popolnoma drži«.

	ne drži	delno drži	drži	popolnoma drži
Tako predstavljena učna snov je bila razumljivejša.	1	2	3	4
Timsko poučevanje je spodbudilo moje zanimanje za učno snov.	1	2	3	4
Pri uri sem aktivneje sodeloval(a) kot običajno.	1	2	3	4
Vzdušje med uro je bilo prijetno in sproščeno.	1	2	3	4
Pridobljeno znanje je bolj osmišljeno in uporabno.	1	2	3	4
Učitelja sta usklajeno sodelovala in se dopolnjevala.	1	2	3	4
Želim si več takšnih ur.	1	2	3	4

2. Moje pripombe in predlogi:

Hvala za sodelovanje.

EVALVACIJA: Zgodovinsko in socialno ozadje Cankarjevega romana *Na klancu*

TIMSKO POUČEVANJE

	Ne drži	Delno drži	Drži	Popolnoma drži
Tako predstavljena učna snov je bila razumljivejša.	☐	☐	☐	☐
Timsko poučevanje je vzpodbudilo moje zanimanje za učno snov.	☐	☐	☐	☐
Pri uri sem aktivneje sodeloval(a) kot običajno.	☐	☐	☐	☐
Vzdušje med uro je bilo prijetno in sproščeno.	☐	☐	☐	☐
Pridobljeno znanje je bolj osmišljeno in uporabno.	☐	☐	☐	☐
Učitelja sta usklajeno sodelovala in se dopolnjevala.	☐	☐	☐	☐
Želim si več takšnih ur.	☐	☐	☐	☐

Moje pripombe in predlogi:

ZAKLJUČEK
Hvala za sodelovanje.

POTEK DELA PRI TIMSKEM POUČEVANJU

A) UVOD V TIMSKO POUČEVANJE

Dijaki pred začetkom dela v skupinah z učno metodo pogovora ponovijo osnovne pojme, povezane s položajem prebivalstva na Slovenskem konec 19. stoletja. To snov že deloma

poznajo, saj so jo pri pouku zgodovine obravnavali pri temi Industrializacija in rast prebivalstva na Slovenskem.

Z dijaki ponovimo že znano o položaju prebivalstva na Slovenskem konec 19. stoletja:

- Na katere sloje se je delilo prebivalstvo na Slovenskem v tem obdobju?
- Kateri je bi najštevilčnejši sloj?
- Katere so značilnosti tega sloja?
- Kateri so bili vzroki za zmanjševanje deleža kmečkega prebivalstva?
- Kako se je kmečki sloj razslojeval?

Leto	Delež kmečkega prebivalstva	Skupaj prebivalcev v slovenskih deželah
1880	81,1 %	1.519.422
1890	75,8 %	1.587.711
1900	73,3 %	1.652.635
1910	66,7 %	1.788.022

(Vir: Cvirn, J., Studen, A. (2010). Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 162., in Fischer, J. (1983). O virih za gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 1-2. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, str. 40.)

Dijaki prejmejo za spremljanje snovi pri zgodovini delovni list, ki ga sproti dopolnjujejo. Pomagajo si z učnikom Zgodovina 3 (str. 150–152, 231–232).

DELOVNI LIST: Timsko poučevanje

AGRARNA KRIZA IN IZSELJEVANJE

Slovensko ozemlje se je v 19. stoletju delilo na agrarno podeželje s kmečkim prebivalstvom (80 %), urbana mesta z meščani (10 %) in industrijske obrate z delavstvom (10 %).

Razslojevanje na podeželju se je krepilo pod vplivom kapitalističnih trendov in industrializacije. Tisti kmetje, ki so posodobili mehanizacijo ali so se ukvarjali z dodatnimi posli, so predstavljali maloštevilčen sloj bogatih veleposestnikov. Preostali kmetje (srednji, mali, kajžarji) so se srečevali s številnimi težavami.

Leto	Delež kmečkega prebivalstva	Skupaj prebivalcev v slovenskih deželah
1880	81,1 %	1.519.422
1890	75,8 %	1.587.711
1900	73,3 %	1.652.635
1910	66,7 %	1.788.022

(Vir: Cvirn, J., Studen, A. (2010) Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 162; in Fischer, J. (1983). O virih za gospodarsko in družbeno zgodovino Slovencev od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. V: Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, št. 1-2. Ljubljana: Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, str. 40)

VZROKI za propadanje kmetov.*Dopolni.*

- propadanje domače obrti –
- plačevanje odškodnine –
- nižanje cen kmetijskih pridelkov –
- širjenje boleznih rastlin –

_____ je želel preprečiti propadanje kmetov z ustanavljanjem **hranilnic** in **posojilnic** (ugodna posojila) ter organiziranjem **zadru**g (ugoden odkup, cenejša prodaja orodja in potrebščin).

POSLEDICE propadanja kmetov:

-
-
-
-

IZSELJEVANJE:

- ekonomski in socialni razlogi, želja po hitrem zaslužku in vrnitvi domov
- v obdobju od 1870–1910 se je s Kranjske izselilo 150.000 ljudi
- $\frac{2}{3}$ izseljencev je odšlo v ZDA
- moški
- ženske

PRIČAKOVANE REŠITVE DELOVNEGA LISTA**VZROKI za propadanje kmetov:**

- propadanje domače obrti (propadejo fužinarstvo, kmečka trgovina, prevoznništvo, brodarstvo, svilarstvo, krčmarstvo) zaradi vpliva industrializacije (nova prometna sredstva, kapitalistična konkurenčnost, odmaknjenost od industrijskih središč);
- plačevanje odškodnine za zemljiško odvezo iz leta 1848;
- nižanje cen kmetijskih pridelkov, predvsem pšenice (konkurenca iz Rusije in ZDA);
- širjenje boleznih rastlin (vinogradi – peronospora, trtna uš, pepelasta plesen);
- nov dedni zakon leta 1868 – omogočal je delitev kmečke posesti (zadolževanje za izplačilo dedičev, pravdanje);
- prepočasno posodabljanje kmetijstva ...

POSLEDICE propadanja kmetov:

- zadolževanje kmetov – najemanje oderuških obresti pri vaških mogotcih;
- razslojevanje na vasi – veleposestnik, srednji, mali kmet, kajzar, dninar, hlapec;
- iskanje zaposlitve v mestih – ker je bila industrializacija počasna, mesta niso mogla preživeti veliko obubožanih kmetov;
- izseljevanje v industrijsko bolj razvite dele Evrope in ZDA.

IZSELJEVANJE:

- ekonomski in socialni razlogi, želja po hitrem zaslužku in vrnitvi domov;
- 2/3 izseljencev v ZDA, preostali v Kanado, Nemčijo (Westfalija – rudarji), Francijo, na Dunaj, Gradec, opravljanje težaških in slabo plačanih del;
- moški, kmečki sloj, stari 20–40 let, sinovi obrtnikov, rudarji, delavci;
- ženske (aleksandrinke) v Egipt kot dojilje (5000), iz Vipavske doline, Krasa, Goriške;
- največ izseljencev s Kranjske (v obdobju od 1870–1910 se je izselilo 125.000 ljudi);
- v obdobju od 1900 do 1910 je 1/4 vseh priseljencev v ZDA iz Avstro-Ogrske.

B) DELO V SKUPINAH

Dijaki najprej povzamejo zgodbo romana *Na klanecu* ter izpostavijo glavne motive, temo(e) ter oblikujejo sporočilo celotne zgodbe.

Dijake razdelimo v 8 skupin s po 3 ali 4 člani po sistemu »preštevanja«. Po 2 skupini dijakov imata isti odlomek, da se lahko pri poročanju skupine dopolnjujejo. Vsi dijaki dobijo vse 4 odlomke, aktivno v skupini rešujejo en odlomek, pri poročanju pa dopišejo ugotovitve drugih skupin k preostalim odlomkom.

I. ODLOMEK: Propad ljudi

II. ODLOMEK: Vzroki za odhod v tujino

III. ODLOMEK: Razraščanje revščine

IV. ODLOMEK: Odnos bogati – revni

Stric Sam se klanja in ponuja lovorjev venec slovenskemu mladeniču in deklici, oblečena v narodno nošo z ameriško zastavo v levi in »kranjsko« v desni roki kot poziv k ameriško-slovenskemu prijateljstvu.

(Vir: Ilustracije Ivana Vavpotiča iz knjige *Amerika in Amerikanci* iz leta 1912 avtorja Jurija Mateja Trunka, str. 606, 608. Hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.)

I. ODLOMEK: Propad ljudi

Kdo se je naseljeval na klanecu? Kje so prej živeli ti ljudje? V čem vidite razloge za propad ljudi, ki so se morali umakniti iz trškega okolja?

V odlomku poiščite poved, iz katere razberete, česa so se klanški ljudje najbolj bali. S čim pripovedovalec primerja klanec? Kako razumete to primerjavo?

»Mihovi so se preselili na klanec, tja, kjer so gledale umazane kože z mrkim in zavidnim pogledom dol na bela poslopja. Na klanecu jih je stanovalo mnogo, ki so živeli prej doli v tistih lepih hišah; skrili so se in so se borili v temi za življenje. Strašen boj je bil – lica so plahnela, oči so se udirale, gledale so iz globokih jam nezaupno in pričakovale so strahoma, ko se je bližalo poslednje zlo, goli, ostudni, neusmiljeni glad. Velika družina je bila, v tesno ogrado jih je nagnala ista skrb, nič ni bilo skritega med njimi. Življenje je bilo enako, tudi

obrazi so si bili podobni in, kar so govorili, je bilo zmerom isto – ena sama strašna skrb v tisočernih besedah ... Propali obrtniki, kmetje, ki so jim prodali kočo in zemljo, pijanci, ki niso bili za nikakršno delo in so samo čakali, da poginejo kakor živina, v jarku, za plotom – vsi so se skrili na klance, v nizke kočice z nizkimi okni in slamnatimi strehami. Klanec se je vil po kamniti grapi; na obeh straneh se je dvigalo nevisoko pusto hribovje, poraščeno samo z neplodnim grmičevjem in posuto z belim kamenjem, tako da je bilo podobno od daleč velikanskemu pokopališču. <<

(Cankar, I. (1998). Na klancu. Ljubljana: Založba Karantanija, str. 77.)

II. ODLOMEK: Vzroki za odhod v tujino

Zakaj je Tone Mihov odšel od doma in pustil ženo samo z otroki? Kako je ženi razložil, zakaj odhaja? Kaj je verjel, da bo našel v svetu? Ali se je po vašem mnenju takšna vera ljudi, ki so odhajali v tujino za zaslužkom, tudi uresničila?

»Stran pojdem, Francka! Kdo bi živel tako? Jaz ne morem – stran pojdem, ali pa se obesim. Ti delaš zame, glej, zato da pijem žganje, in otroci stradajo in se me boje, zato ker nisem več njih oče ... Jaz ne morem tako, Francka, stran pojdem. <<

Čakal je odgovora, ali Francka ni odgovorila.

»Svet je velik, dobim dela povsod. Pošiljal ti bom na mesec, Francka ... tam zunaj je zaslužek ves drugačen. In kadar se dobro ustanovim, pridete za mano, ti in otroci ... Tukaj poginemo vsi skupaj, Francka: greh je tukaj živeti, kakor da bi videl človek smrt in bi ne bežal ... <<

(Cankar, I. (1998). Na klancu. Ljubljana: Založba Karantanija, str. 99.)

(Vir: Shutterstock.)

III. ODLOMEK: Razraščanje revščine

Stric Sam kot prisposoba Amerike vrti zemljino oblo saj so ZDA v 19. stoletju postale svetovna velesila. Plačilo za delo je bilo v ZDA boljše kot v izseljenskih deželah, vendar tudi trdo zaslužen.

(Vir: Ilustraciji Ivana Vavpotiča iz knjige Amerika in Amerikanci iz leta 1912 avtorja Jurja Mateja Trunka, str. 5, 542. Hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani.)

Katero nasprotje Cankar uporabi v tem odlomku? Kako razumemo dejstvo, da bolj ko se polni bogati trg, več je ljudi tudi na klanecu? Kako razumete prisposodbo: »kolikor večja je bila kuhinja – toliko več je bilo pomij«?

»Ljudje so se starali, so se izpremenili, klanec sam pa se ni nič izpremenil. Komaj je umrl siromak, je prišel drugi v prazno izbo in zdelo se je, da je čisto podoben umrlemu. Isti sesušeni obraz in iste vdane in temne oči. Tudi siromašne kože se niso izpremenile; razpadale so tako počasi, da je bilo opaziti komaj v desetih letih majhno izpremembo; ometa ni bilo več na nobeni; na slami, kolikor je ni bil izruval in razmetal jesenski vihar, je rasel mah; okna so bila tu pa tam

zadelana s papirjem ... Spodaj v trgu pa se je izpreminjalo življenje; nove hiše so vstajale, prihajali so novi ljudje, zmeraj bolj veselo in glasno je bilo; ali kolikor bolj se je trg širil, tem bolj je bil klanec poln. Prej so bile nekatere izbe čisto prazne; nihče ni stanoval v njih in veter je pihal skozi razbita okna. Zdaj so gostovali celo pod streho – sami ljudje, ki jih je bilo vrglo življenje preko vsega. Trg se je širil in klanec se je polnil – kolikor večja je bila kuhinja, toliko več je bilo pomij.«

(Cankar, I. (1998). Na klanecu. Ljubljana: Založba Karantanija, str. 157.)

IV. ODLOMEK: Odnos bogati – revni

Kakšen je bil odnos bogatih do revnih? Na katerih mestih v romanu je ta odnos še posebej izpostavljen? Preberite odlomek in komentirajte besede sodnikove žene o revežih.

Kakšne možnosti so torej imeli otroci revežev (propadlih kmetov in obrtnikov)?

»Pritisnila je na gumb, zazvonilo je s tankim zvokom. Komaj je odprla dekla in je Francka vstopila, je že prišla gospa po mostovžu. Suha je bila, siva v lice, nosila je naočnike in spodnja ustnica je bila velika in napeta.

Preden je Francka izpregovorila, je zakričala gospa: »Kaj pa vi? Po kaj pa ste spet prišli? Še vas sem čakala!«

»Zaradi sina, ki študira ... «

»Naj gre krave past! Berači naj ostanejo doma! Na tuje stroške je lahko študirati. Kdor ne more, naj pusti. Take gospôde bi imeli lahko dovolj ... danes ta, jutri oni ... ves klanec bi si naprtili ... Naj gre krave past! Zbogom!«

Gospa je bila že daleč na mostovžu, stopila je v izbo in je zaloputnila duri za sabo. Francka je stala mirno, lica so ji gorela od sramu in od žalosti.«

(Cankar, I. (1998). Na klanecu. Ljubljana: Založba Karantanija, str. 137.)

(Vir: Shutterstock.)

C) EVALVACIJA

EVALVACIJA UČITELJEV

Med timskim poučevanjem so imeli dijaki možnost izraziti svoje razmišljanje o obravnavanem delu, še posebej pri izbranih odlomkih. S tem je bila njihova motivacija za delo višja kot običajno. Povezovanje zgodovine in slovenščine ter interaktivno dopolnjevanje učiteljev sta dala dodaten pomen analizi vsebine izbranih besedil v luči poglobljenega razumevanja obnašanja in položaja posameznih literarnih oseb. Učitelj zgodovine se je med izvajanjem pouka bolj posvetil časovni in vsebinski opredelitvi izseljevanja ter vzrokom in posledicam agrarne krize, učiteljica slovenščine pa doživljanju, razumevanju in vrednotenju izbranih besedil, poznavanju literarnoteoretičnih pojmov in izražanju. Oba učitelja sva bila pozorna na ustrezno obliko komunikacije, vsebino in širino aktualizacije ter povzemanje ugotovitev.

Oblika dela v skupinah pa intenzivno pripomore k razvijanju socialnih spretnosti prek sodelovalnega učenja.

EVALVACIJA DIJAKOV

Rezultati elektronske evalvacije dijakov so pokazali njihovo izrazito naklonjenost timskemu poučevanju in delu z literarnimi viri predvsem pri trditvah *Tako predstavljena snov je bila razumljivejša, Pridobljeno znanje je bolj osmišljeno in uporabno in Vzdušje med uro je*

bilo prijetno in sproščeno. Zanimiv komentar dijaka je bil, da so bili s strani obeh učiteljev deležni več pozornosti kot sicer pri rednih urah. Preostali priporočili dijakov sta bili: več časa za razpravo in več takšnih ur.

SKLEP

Obravnava teme Agrarna kriza in izseljevanje s pomočjo literarnega besedila in z načinom timskega poučevanja je potekala tako, kot je bilo načrtovano. Dijaki so bili za delo bolj motivirani, saj so pri pouku z dvema učiteljema lažje povezovali znanje z dveh področij, zgodovine in slovenščine. To se je še posebej jasno izkazalo pri odkrivanju in povezovanju značilnosti zgodovinskega časa z dogajanjem v romanu. S pomočjo odlomkov iz literature so podrobneje spoznali položaj ljudi s slovenskega podeželja, kjer sta se v tem obdobju razraščala revščina in propad ljudi, kar je pogosto vodilo do izseljevanja v tujino. Dijake sta pritegnila tudi aktualizacija odnosov bogati – revni nekoč in danes ter spoznavanje značilnosti oblikovanja kapitalistične družbe, kar jim med drugim omogoča tudi lažje prepoznavanje in razumevanje perečih problemov sodobnega sveta.

VIRI IN LITERATURA

- Cankar, I. (1998). Na klancu. Ljubljana: Založba Karantanija.
- Cvirn, J., Studen, A. (2010). Zgodovina 3. Učbenik za tretji letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Lazarevič, Ž.: Dvestoletne poti slovenskega kmetijstva. Dostopno na: http://www.tms.si/fck_files/image/Dogodki11/TE/kmetijstvo.pdf, dostop: 15. 8. 2018.
- Pavlič Škerjanc, K. (2012). Mali pojmovnik kurikularnih povezav (Priloga 2). V: Ugotavljanje kompleksnih dosežkov. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo, str. 98– 110.
- Pavlič Škerjanc, K. (2009). Vrste interaktivnega timskega poučevanja. Projekt Usposabljanje učiteljev za uvajanje posodobitev gimnazijskih programov. Interno gradivo. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Potočnik, D. Sodobne metode pri pouku zgodovine. Dostopno na <http://www.draganpocnik.com/wp-content/uploads/2017/05/Sodobne-u%C4%8Dne-metode-pri-pouku-zgodovine.pdf>, dostop: 15. 8. 2018.
- Rutar Ilc, Z., ur. (2012). Ugotavljanje kompleksnih dosežkov. Priročnik za učitelje. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Štih, P., Simoniti, V., Vodopivec, P. (2016). Slovenska zgodovina: od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja. Ljubljana: Modrijan.
- Trunk, J. M. (1912). Amerika in Amerikanci. Celovec: HYPERLINK "<https://www.dlib.si/results/?query='keywords=samozaložba'&publisher=samozaložba>" Samozaložba. Dostopno na: <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-M1C9SGOV>, dostop: 17. 12. 2018.
- Učni načrt. Slovenščina (2008). Gimnazija. Splošna, klasična, strokovna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Učni načrt. Zgodovina (2008). Gimnazija. Splošna gimnazija. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.

Dr. Mojca Šorn

Inštitut za novejšo zgodovino

POMANJKANJE IN LAKOTA V LJUBLJANI V ČASU PRVE IN DRUGE SVETOVNE VOJNE

Dr. Mojca Šorn

Institute of Contemporary History

SHORTAGE AND FAMINE IN LJUBLJANA DURING WWI AND WWII

POVZETEK

Študija primera rekonstruira tok dogodkov, ki so v času prve in druge svetovne vojne Ljubljano pripeljali iz pomanjkanja v lakoto. Poda primerjavo obdobj izrednih razmer in prikaže stisko posameznikov v boju za preživetje.

Prispevek poudari, da so se gospodarske priprave na obe vojni v vseh državah in na vseh ravneh izkazale za nezadostne. Podobno je bilo tudi na primeru mesta Ljubljane, čeprav je med pripravami na drugo vojno zaradi slabih izkušenj iz prve zaznati razlike, saj so se začele prej in so potekale bolj sistematično. Kljub vsemu so bili prebivalci ne le zaradi draginje, temveč tudi zaradi pomanjkanja živil prisiljeni k varčevanju in skromnejšemu načinu prehranjevanja že pred začetkom prve in druge svetovne vojne. Po uvedbi vojnega gospodarstva je položaj v Ljubljani ostajal nestabilen, omejitvam v preskrbi je sledila še večja draginja in najprej pomanjkanje moke oz. kruha, ki sta bila prva racionirana. V obeh primerih je kmalu sledilo pomanjkanje in racioniranje preostalih pomembnih živil. Zaradi vsesplošnega pomanjkanja so dnevni obroki racioniranih živil nezadržno padali, sledilo je nižanje življenjskega standarda in tonjenje v pomanjkanje in lakoto ter bolezni. Pomanjkanje, lakota ter bolezni so torej stalnice obeh vojn, ki ju, kar se tiče prizadetosti zaledja oz. preskrbe civilistov s hrano, lahko označimo za totalni. Ljubljana in Ljubljančani so tako ostali osamljeni in prepuščeni sami sebi in lastni iznajdljivosti.

Ključne besede: pomanjkanje, lakota, Ljubljana, prva svetovna vojna, druga svetovna vojna

ABSTRACT

The case study reconstructs the flow of events during WWI and WWII which both resulted in shortage and later on famine in Ljubljana. It gives a comparison between the two periods of extreme conditions, and illustrates the distress of individuals in their battle for survival.

The article emphasizes that economic preparations for both wars proved to be insufficient in all countries and at all levels. The town of Ljubljana was no exception, although some differences could be seen between the preparations for the First and the Second World War on account of bad past experience. The preparations for WWII namely started sooner and were implemented more systematically. Nonetheless, due to increasingly higher living costs and food shortage, inhabitants were forced to make cutbacks on spending and to prepare very modest meals even before the very beginnings of WWI and WWII. After the implementation of war economy, the situation in Ljubljana was still unstable, and the limited supply of living goods was followed by an even higher increase in prices, and, afterwards, the shortage of flour and bread which were the first ones to be rationalized. In both cases, the shortage and the rationalization of other important foodstuffs followed. On account of general shortage, the daily amounts of rationalized foodstuffs were unstopably decreasing, resulting in increasingly lower living standard, and leading to growing shortage, famine and diseases. The shortage, famine and diseases are, thus, something which occurred in both wars and could be, considering the situation in hinterland and food security among the civilians, seen as a general state in the land. Ljubljana and its inhabitants were, thus, left isolated and were forced to come up with their own creative solutions on how to survive.

Keywords: shortage, famine, Ljubljana, WWI, WWII

UVOD

- 1** O študiji primera več: Mesec, B. (1998). Študija primera v socialnem delu. Ljubljana. Dostopno na: ŠTUDIJA PRIMER-RAVSD.doc, <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVs-dGRvbWVpbnxrdmFsaXRhdG12bmFZXRvZG9sb2dpamF8Z3g6MjVjY2EwZGNkM2I0Y2QxOQ>, dostop: 25. 1. 2018.
- 2** Millman, S. in Robert W. K. (1995). Toward Understanding Hunger. V: Hunger in history. Food Shortage, Poverty, and Deprivation, ur. Lucile F. Newman. Oxford UK in Cambridge USA: Blackwell, str. 3–24, tu str. 3; Montanari, M. (1998). Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi. Ljubljana: Založba / *cf., str. 7.
- 3** Del, ki obravnava obdobje prve svetovne vojne, temelji na: Šorn, M. Pomanjkanje in lakota v Ljubljani v času prve svetovne vojne. V: Lakote in pomanjkanje: slovenski primer, ur. Rendla, M. in Šorn, M. (v tisku). Pri izdelavi študije so bila avtorici v pomoč predvsem naslednja dela: Brodnik, V. (1988). Preskrba Ljubljane z živilii med 1. svetovno vojno: diplomatska naloga. Ljubljana, ki mdr. sistematično oriše organizacijo preskrbe v Ljubljani. Temeljne študije s področja preskrbe je za Celje priobčil Himmelreich, B. (2001). Namesto zemlje črni kruh. Organizacija preskrbe z živilii v Celju v času obeh svetovnih vojn. Celje: Zgodovinski arhiv.
- 4** Studen, A. in Kresal, F. (2005). Živiljenjske razmere. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 150–153, tu str. 151.
- 5** Himmelreich, B. Namesto zemlje.
- 6** Watson, A. (2014). Ring of Steel. Germany and Austro-Hungary at War, 1914–1918. Penguin Books, str. 199.
- 7** Himmelreich, B. Namesto zemlje, str. 20, 22. Ta ukaz je veljal do julija 1917, ko je vlada z novim zakonom dobila oblast nad celotnim gospodarstvom. – Lazarevič, Ž. (1995). Vojno gospodarstvo. V: Slovenska kronika 20. stoletja: 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, str. 187.
- 8** Več in podrobneje o zakonodaji Himmelreich, B. Namesto zemlje, str. 22.
- 9** Šega, J. (2014). Kranjska pred prvo svetovno vojno. V: Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod!: Kranjska v prvem letu velike vojne. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, str. 7–12, tu str. 10.
- 10** Ta je bil ustanovljen leta 1908 zaradi nekontrolirane rasti cen. – Drnovšek, M. (1984). Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850–1914 s posebnim poudarkom na Hribarjevi dobi. V: Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani. Ljubljana: Kronika in Zgodovinsko društvo, str. 212–237, tu str. 229.

V pričujoči študiji primera¹ je rekonstruiran tok dogodkov, ki so v času prve in druge svetovne vojne Ljubljano pripeljali iz pomanjkanja v lakoto. Cilj ni le primerjava obdobjih izrednih razmer, temveč tudi prikaz stiske posameznikov v boju za preživetje oz. za hrano kot eno najosnovnejših in najnujnejših človekovih potreb.²

Prispevek, ki temelji na znanstvenih izsledkih, literaturi, dnevniških zapisih, časopisnem in arhivskem gradivu, oriše položaj v Ljubljani pred vojnama ter odstre priprave nanju, predstavi organizacijo preskrbe med vojnama, v zaključku pa strne misli v obliki primerjave, pri čemer je vseskozi v ospredju stiska posameznikov v primežu neprikritega pomanjkanja in lakote.

PRESKRBA LJUBLJANE MED PRVO SVETOVNO VOJNO³

Avstro-Ogrska, samozavestna zaradi dejstva, da je velika izvoznica žita in živine, v pripravah na prvo svetovno vojno vprašanju sistema preskrbe civilnega prebivalstva ni posvečala večje pozornosti. Čeprav gospodarstvo monarhije na vojno ni bilo pripravljeno, je bila organizacija preskrbe civilnega prebivalstva zapostavljena tudi po začetku vojne, saj je Dunaj največje napore posvečal koncentraciji v vojno industrijo, hkrati pa, kot mnogi, špekuliral s prepričanjem, da bo vojna trajala »kvečjemu kakšno leto«.

Že kmalu se je pokazalo več težav. Prva je bila pomanjkanje moške delovne sile, vprežne živine in tudi krmil ter gnojil, druga pa dejstvo, da je preskrba države skoraj na vseh področjih temeljila na ogrskem delu, ki se je do avstrijskega dela glede pošiljk živil obnašal zelo mačehovsko.⁴ Ogrska je namreč menila, da že tako ali tako pokriva temeljni delež oskrbe skupne vojske. Avstrija je morala zato večino živil uvažati, pri čemer ji je preglavice delala britanska zapora, ki je onemogočala uvoz pomembnih gospodarskih in prehrambnih artiklov; tako se je po pomoč obračala na sosednjo Nemčijo.⁵ Izpostaviti je treba še eno težavo, ki je prav tako terjala hude in dolgoročne posledice. Te je monarhija utrpela po ruski invaziji v Galicijo, saj je bila ta nepogrešljiv člen avstrijske preskrbe s hrano.⁶

Dunaj je nekaj predpisov, ki so predstavljali prilagajanje na vojne razmere, sprejel že kmalu po začetku vojne, šele 10. oktobra pa je izšel cesarski ukaz, ki je vlado pooblastil za sprejem vseh odločitev, vezanih na pospeševanje gospodarskih razmer. V sklop tega je spadalo tudi vprašanje aprovizacije prebivalstva.⁷

Sprejete uredbe⁸ so se izkazale za nezadostne, do pomanjkanja osnovnih živil je prišlo že konec leta 1914. Sledilo je racioniranje preskrbe, ki je veljalo za celotno prebivalstvo, pri čemer je treba poudariti, da je bilo do živilskih kart upravičeno samo nekmečko prebivalstvo oz. prebivalstvo, ki ni imelo večjih zalog. Za urejanje racionirane preskrbe je bilo zadolženo kmetijsko ministrstvo na Dunaju, ob strani mu je stal žitnopr prometni zavod, pomembno vlogo pa so imele aprovizijske centrale za posamezna živila. Na lokalnem nivoju so za razdeljevanje živil skrbeli občinski ali aprovizijski odbori.

V Ljubljani, ki je pred začetkom prve svetovne vojne kot glavno deželno mesto štela 41.727 prebivalcev,⁹ se je odsek za preskrbo mesta, imenovan aprovizijski odsek, oblikoval leta 1912 iz draginjskega odseka.¹⁰ Vzrok za reorganizacijo je bil strah zaradi vojne med Turčijo in Italijo oz. motenj v trgovini in prometu, ki so po izbruhu vojne na Bal-

kanu meseca oktobra v avstro-ogrski monarhiji povzročile gospodarsko krizo. Ena najpomembnejših nalog odseka je ostajal nadzor nad tržnimi cenami najvažnejših živil, da bi vsaj ta ostala dostopna vsem slojem prebivalstva. Kljub aktivnostim odseka so cene kazale težnjo stalnega naraščanja. Ljubljana je, kar se tiče draginje, prehitela tudi Gradec. Njenim prebivalcem ni preostalo drugega, kot da so začeli stiskati pasove: »Številke potrjujejo, da Ljubljančan uživa dandanes manj mesa, da uživa manj zabeljene in mastne hrane nego še pred letom ali celo preje. / ... / da si je ljudstvo začelo pri ustih kratkomalo pritrgovati ter stradati.«¹¹

Po izbruhu vélike vojne je bil na izredni nujni tajni seji občinskega sveta ljubljanskega, ki je potekala 3. avgusta 1914, izvoljen permanentni oz. stalni odsek za aprovizacijo mesta.¹² Poleg odseka za aprovizacijo mesta je pri preskrbi Ljubljančanov pomembno vlogo odigralo tudi mestno tržno nadzorstvo, ki je nadzorovalo higieno živil, s katerimi so oskrbovali mesto okoliški kmetje.¹³ Ena prvih nalog, ki so si jih zastavile mestne oblasti, je bila omogočiti dostop do hrane tudi finančno šibkejšim slojem. Tem so v prvi vrsti želele omogočiti dostop do žita, katerega cena se je zaradi slabih letin v letih 1912–1914 ter posledično kopičenja pri manjšini naglo dvigovala. Zaradi strahu pred pomanjkanjem tega osnovnega živila je bil 1. decembra 1914 objavljen cesarski odlok, ki je dovoljeval peko kruha samo iz mešanice mok. Ta je lahko obsegala največ 70 odstotkov pšenične ali ržene moke, ostanek pa je moral biti iz krompirjeve, ječmenove ali koruzne moke.¹⁴ Ker ukrep v boju s pomanjkanjem ni bil uspešen, je bila februarja 1915 omejena poraba krušne moke na 200 gramov na osebo dnevno, od aprila leta 1915 pa je bilo moko in kruh mogoče kupovati le z nakaznicami.¹⁵ Posameznik je bil na teden upravičen do 1,4 kg mešane koruzno-pšenične moke oz. 1960 gramov »vojnega« kruha, pečenega iz take moke. Ljubljančane je uvedba racionirane preskrbe vznejevoljila, ženske so proti kartam 8. maja 1915 celo protestirale.¹⁶ Neke vrste protest je bilo tudi poimenovanje vojnega kruha – zaradi težke prebavljivosti so mu ljudje rekli kar »granata«.¹⁷ Pritožb čezenj ni manjkalo, npr.: »Včeraj je bil kruh sprijet in neprepečen. Danes ga je nesla žena na pritožni urad.«¹⁸

V letu 1915 je začelo primanjkovati tudi drugih živil. Pomanjkljiva je bila preskrba z govejim in svinjskim mesom. Poleg pomanjkanja (žitne) krme in posledične prodaje živine

Oblasti so za preskrbo otrok organizirale posebno dobavo mleka.

(Fototeka Muzeja novejše zgodovine Slovenije.)

11 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 489, Reg. I, šk. 1794, ovoj 1626, št. 860. O razmerah na Kranjskem Hodnik, M. (2015). Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem. V: V zaledju soške fronte. Koper: Pokrajinski arhiv, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Jesenice: Gornjesavski muzej in Tolmin: Tolminski muzej, str. 18–20.

12 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod VI, Rokopisne knjige, t. e. 139, a. e. 5, Zapisnik tajnih sej občinskega sveta 1914–1916: Zapisnik izredne nujne tajne seje občinskega sveta ljubljanskega, 3. 8. 1914.

13 Brodnik, Preskrba Ljubljane, str. 9.

14 Slovenski narod, 2. 11. 1914, str. 4, Pozor, pekli.

15 Kresal, F. (1998). Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji. Ljubljana: Cankarjeva založba, str. 41.

16 O t. i. ženskih demonstracijah proti slabi preskrbi Selišnik, I. (2005). Ženske v zaledju vojnih zubljev. V: Velika vojna in Slovenci: 1914–1918, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst. Ljubljana: Slovenska matica, str. 185–198.

17 Vrhovnik, I. (1933). Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana: Učiteljska tiskarna, str. 157. Izseki iz pisem, ki pričajo o slabi kvaliteti kruha tudi v Svotlšak, P. (2005). Slovenci v primežu avstrijske cenzure. V: Velika vojna in Slovenci: 1914–1918, ur. Peter Vodopivec in Katja Kleindienst. Ljubljana: Slovenska matica, str. 122.

18 Milčinski, F. (2000). Dnevnik 1914–1920, ur. Goran Schmidt. Ljubljana: Slovenska matica, str. 237. Watson piše, da vojni kruh sprva niti ni bil slabega okusa, ljudje so v glavnem pogrešali hrustljivost belega hleba. Kasneje pa so ga opisovali kot rumenega, lepljivega in neokusnega. – Watson, Ring of Steel, str. 334.

Izkaznica za dobivanje sirove masti, izdelkov iz masti in jedilnega olja.

(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.)

¹⁹ Kos, M. (2014). Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna? V: Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod! Kranjska v prvem letu velike vojne. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, str. 30–38, tu str. 36.

²⁰ Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike, str. 41.

²¹ Brodnik, Preskrba Ljubljane, str. 36.

²² Milčinski, Dnevnik, str. 204.

²³ Selišnik, Ženske v zaledju, str. 188.

²⁴ Watson, Ring os Steel, str. 330.

²⁵ Kresal, Zgodovina socialne in gospodarske politike, str. 41.

²⁶ Prav tam.

²⁷ Več gl. v: Triller, K. (1862–1926) – Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi722817/>, dostop: 8. 1. 2018.

²⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod III, Rokopisne knjige, šk. 118, a. e. 75 (1916), Zapisnik javne seje občinskega sveta Ljubljanskega, 28. 11. 1916.

²⁹ Milčinski, Dnevnik, str. 179.

³⁰ Fischer, J. (2005). Gospodarstvo v vojnih razmerah. V: Slovenska novejšja zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšjo zgodovino, str. 149.

je bil razlog predvsem potreba vojske po velikih količinah mesa za lastno prehrano. Ker je bil dotok živine iz Srbije in Galicije prekinjen, so bili leta 1915 hlevi skoraj prazni.¹⁹ Sledila je uvedba brezmesnih dni, najprej dveh, od leta 1916 pa treh, kar je pomenilo, da na te dneve mesarji niso smeli prodajati mesa, prepovedana pa je bila tudi njegova konzumacija. Ko so bile septembra 1916 za nakup mesa uvedene karte, je bil posameznik upravičen do samo 18 gramov na vsak mesni dan,²⁰ nosečim in doječim ženskam pa so bile dodeljene posebne dodatne nakaznice.²¹ Kot je razvidno iz dnevniških zapisov Frana Milčinskega, so pristojni organi kontrolno na brezmesne dni, ki so jo zapovedale oblasti, dejansko tudi izvajali in kršitelje kaznovali: »Po hišah hodijo gledat v lonce. Pri eni družini našel policaj

navzlic prepovedanemu dnevu pečenko. Kuharica se opravičevala: ‚Za jutri jo pečem, da se ne pokvari.‘ Policaj je izrekel, da je dobro – a zvečer je nepričakovano prišel gledat po pečenki, namenjeni za jutri – pa je ni več bilo. Kazen 60 K.«²²

Kljub pozivom k omejenemu uživanju mesa je bil naval na mesnice, ko se je razvedelo, da bo naprodaj nekaj kilogramov, nepopisen. Ljudje so na skromen zalogaj v vrstah čakali tudi po več ur: »Tako so se recimo vrste pred mesnicami pričele že ob 2. uri zjutraj, ženske in otroci pa so tam čakali po štiri ali tri ure.«²³ Podobno je bilo tudi v drugih evropskih mestih. Pri tem pa nesreča ni vedno počivala. V Hamburgu sta bili aprila 1916 v gneči ljudi, ki so želeli kupiti meso, ubiti dve ženski, šestnajst oseb pa je bilo hospitaliziranih.²⁴

Nič manjša zagata in boj nista vladala niti glede maščob, ki so jih na karte prodajali od septembra 1916. Posameznik je bil upravičen do $\frac{3}{4}$ kg masti na mesec.²⁵ Marca 1916 so bile uvedene tudi karte za nakup sladkorja, posameznik je bil upravičen do 1 kilograma sladkorja vsake štiri tedne. Motena je bila tudi preskrba s krompirjem, saj se je zaradi njegove večje porabe (ker ni bilo kruha, so ljudje več posegali po krompirju) dvignila tudi njegova cena. Vlada je prosto prodajo krompirja prepovedala spomladi 1915, ko je ugotovila, da so ga prekupčevalci začeli kopiciti, od oktobra 1916 pa so ga prodajali samo na karte, in to 300 gramov na osebo na dan.²⁶ Ljubljanci so občutili tudi hudo pomanjkanje mleka, drugega najpomembnejšega živila. Največja težava je bila v tem, da je bilo mesto vezano na dovažanje mleka iz okolice, nič manjša pa zaradi rekviriranja mleka za potrebe vojske in zaradi pomanjkanja krmil za molznice.

Čeprav je mestna aprovizacija svoje zaloge popolnjevala z zakonskimi zablembami, je bilo pomanjkanje vsako leto vojne večje. Dr. Karel Triller, predsednik aprovizacijskega odbora,²⁷ je leta 1916 v poročilu odseka za aprovizacijo poudaril, »da je cela tozadevna preskrba nezadostna in pomanjkljiva« in da »stoji Ljubljana brez živil tik pred lakoto«.²⁸ Jedilniki so postali skromnejši tudi v bolj stoječih družinah: »Naš jedilni list postaja vedno preprostejši. Danes opoldne: juha, krompir v krhljeh s čebulo in zelena solata s prav malo olja.«²⁹ Še bolj kritično je bilo leto 1917. Podatki za Kranjsko za to leto izkazujejo zmanjšanje pridelave pšenice in koruze za kar četrtno, rži za več kot tretjino in ječmena ter ovsu celo za polovico. Slabši je bil tudi pridelek zelenjave, krompirja, zelja in repe, tudi fižola. Poljedelstvo je upad utrpelo tako zaradi vremenskih težav kot tudi zaradi pomanjkanja vprežne živine, krmil in gnojil.³⁰ Tega leta je dr. Triller poročal, da se je položaj v mestu bistveno poslabšal, primanjkovalo je namreč celo fižola za seme. Leto 1918 se je tako začelo v znamenju lakote. Župan Ivan Tavčar je dejal: »Pogled v bodočnost je teman

*in obupen. Prebivalstvo bo potrebovalo velikanske potrpežljivosti in napeti bo moralo vse moči, da mu pogum ne upade. /.../ V zalogi imamo vsega skupaj nekako vagon suhih hrušk in češpelj. Toliko se nam je posrečilo nastrgati s cele deže!*³¹

Ker mestna aprovizacija zalog ni imela, promet z okolico pa je bil čedalje bolj moten, je mesto v letu 1918 ostalo skoraj brez masti, mleka, mesa, krompirja ... Živilske nakaznice so vse bolj izgubljale svoj pomen. Čeprav je bil posameznik uradno na teden upravičen do 750 gramov moke, 30 gramov masti ter 550 gramov krompirja in do 750 gramov sladkorja na mesec,³² se je velikokrat zgodilo, da je prejel manjše nakazilo oz. sploh ni prejel ničesar. Posledično je vse bolj cvetela trgovina »na črno«, ki pa za večino zaradi zelo visokih cen ni bila dostopna. Ljubljana se je soočila z lakoto:³³ »Za kupit se ne dobi ničesar, niti lasnice. /.../. zadnjih 14 dni nismo na krušne karte dobili nič moke.«³⁴ Odras dejanskega stanja je bila ljubljanska tržnica: »Danes je bilo na prodaj lipovo cvetje, drugega skoraj nič.«³⁵ In: »Danes še peteršilja ni bilo na trgu. Ženi od shujšanja prstan uhaja s prsta.«³⁶

Pred skladiščem s hrano za Bežigradom v Ljubljani, 11. 4. 1941.

(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.)

PRESKRBA LJUBLJANE MED DRUGO SVETOVNO VOJNO³⁷

Evropske države so se zaradi strahu pred nemško politiko in morebitnim vojaškim napadom ter slabih izkušenj iz prve svetovne vojne, ko so bile pomanjkljivo preskrbljene z živežem, v drugi polovici tridesetih let 20. stoletja začele organizirano pripravljati na vojne razmere. Vojno gospodarstvo je postalo predmet resnega preučevanja strokovnjakov, z zakoni so poskušali že vnaprej urediti vse potrebno za čim manj moteno preskrbo. Kljub optimističnim načrtom sta bila v evropskih državah močno ovirana uvoz in izvoz, prekinjeni so bili mnogi prometni tokovi. Posledica tega sta bila zmanjševanje obsega proizvodnje in hkratna rast cen. Povečala se je špekulacija, svoje pa so prispevale tudi množice prestrašenih potrošnikov, ki so praznile trgovine, in množice zaskrbljenih varčevalcev, ki so tiščale na kljuko bank. Tem težavam ni ubežala niti Jugoslavija, ki je bila v mnogih pogledih močno navezana na evropske države: »V letu 1938 so bili že vidni znaki, ki so kazali na izboljšanje tudi našemu kmetijstvu. To izboljšanje naj bi prišlo v prihodnjih letih, če bi živeli v normalnih razmerah. Živeli pa smo vso preteklo pomlad in poletje pod stalnim pritiskom dogodkov izven naše države. Četudi mi nismo neposredno prizadeti, se vendar ne bomo mogli ubraniti vplivom, ki jih tako velika vojna mora imeti tudi za naše kmetijsko gospodarstvo.«³⁸

Kljub temu da je bila tudi v Jugoslaviji že pred začetkom druge svetovne vojne posebna skrb usmerjena v preskrbo prebivalstva, se je Slovenija znašla v vrtincu druginje že konec leta 1939, že leto kasneje je začelo primanjkovati osnovnih življenjskih potrebščin. Organi oblasti so porajajoče se težave poskušali urediti z raznimi uredbami, kmalu pa se je pokazala potreba po omejitvi v preskrbi oz. po uvajanju dirigiranega gospodarstva. Kot se je pokazalo takoj po okupaciji, pa vse skupaj ni imelo večjega učinka. V zvezi z omenjenimi omejitvami v preskrbi, ki so bile v Sloveniji izpeljane od jeseni 1939 do okupacije aprila 1941, naj omenim le dve uredbi: uredbo o varčevanju z mesom in ukrepe oz. uredbe v zvezi s peko in prodajo kruha.

³¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod III, Rokopisne knjige, šk. 118, a. e. 76, Zapisnik javne seja občinskega sveta ljubljanskega, 22. 1. 1918.

³² Himmelreich, B. (1998). Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje. Celje: Zgodovinski arhiv, str. 5.

³³ Leta 1918 je Milko Brezigar zapisal: »Naravno je, da so one pokrajine najbolj trpele, ki so bile neposredno za fronto, oziroma po katerih so se bili krvavi boji. Najbolj prizadeti sta Koroška in Kranjska, najmanj Štajerska.« – Brezigar, M. (1918). Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje: »Omladina«, str. 70.

³⁴ Milčinski, Dnevnik, str. 315.

³⁵ Vrhovnik, Trnovska župnija, str. 163 (datum vpisa 2. 7. 1917).

³⁶ Milčinski, Dnevnik, str. 232.

³⁷ Del, ki obravnava obdobje druge svetovne vojne, temelji na Šorn, M. (2007). Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšjo zgodovino.

³⁸ Arhiv Republike Slovenije, AS 77, Banski svet Dravske banovine 1930–1941, fasc. 14, Poslovno poročilo Kmetijskega oddelka kraljevske banke uprave Dravske banovine za XII. redno zasedanje, str. 4.

Ljubljčančani čakajo na kruh, Gradišče v Ljubljani.

(Fototeka Muzeja novejšje zgodovine Slovenije.)

39 Arhiv Republike Slovenije, AS 208, Urad za kontrolo cen v Ljubljani 1940–1945, fasc. 1, Kontrola cen I: ponatis iz Trgovskega tovariša, 1940, št. 9/10, str. 9, Ustalitev cen je potrebna.

40 Vodnikova pratika 1944. Ljubljana, str. 48, Zgodovina živilskih nakaznic. O živilskih nakaznicah v Ljubljani med prvo svetovno vojno: Slovenski dom, št. 179, 6. 8. 1941, str. 3, Živilske nakaznice v letih 1914–1918.

41 Pavlin, M. (2004). Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja. Ljubljana: Modrijan, str. 27.

42 O prebivalcih Ljubljane, ki jih je bilo leta 1939 več kot 79.000: Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945–1955 (1965). Ljubljana: Mestni arhiv: Kronika, str. 7; Statistički godišnjak 1938–1939, knjiga IX (1939). Beograd, str. 25; Vrišer, I. (1956). Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane. Ljubljana: Kronika, str. 29. O beguncih: Slovenska narodna pomoč v okupirani Ljubljani med 1941–1945, ur. Kikelj, T. idr. (1995). Ljubljana: Mestni odbor medvojnega aktiva OF, str. 44.

43 Milač, M. (2003). Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno. Prevalje: Kulturno društvo Mohorjan; Celje: Mohorjeva družba, str. 55 isl.

Spomladi leta 1940 je postalo občutno predvsem pomanjkanje mesa, saj se je v tem času zelo povečala njegova poraba. Znatno delež je namreč odpadel na moške, ki so bili na obveznih vojaških vajah: »Konzumirali so dnevno večje količine mesa, katerega so prej mogoče trošili enkrat na teden.«³⁹ Da bi bila preskrba čim manj motena, je bila meseca maja predpisana uredba o varčevanju z mesom. Ta uredba je določila dva dneva v tednu za brezmesna dneva. Oblasti pri pisanju te uredbe niso bile povsem brezčutne, saj je bilo v mesnicah oz. v gostinskih lokalih meso drobne, perutnine in divjačine na ceniku vse dni v tednu. Konec istega leta, se pravi leta 1940, so zaradi slabe letine pšenice (v Jugoslaviji je bilo pridelanih kar 100.000 vagonov pšenice manj kakor leto prej) in njenih nezadostnih zalog oblasti začele uravnavati tudi promet s pšenico in koruzo, poleg tega pa so določile normative za izdelavo

t. i. enotnega oz. ljudskega kruha. Peki, ki so smeli kruh najprej pripravljati iz 70 % enotne pšenične moke in 30 % koruzne moke, so se morali s prvim dnem leta 1941 prilagoditi novi banovi uredbi, ki je dovoljevala peko kruha iz 40 % enotne presejane pšenične moke ter iz 60 % koruzne moke. Ker ti ukrepi pomanjkanja pšenične moke niso odpravili, so oblasti začele razmišljati o uvedbi živilskih nakaznic: »Živilska nakaznica je potrebna vedno, ko postane svobodna prehrana iz tega ali onega vzroka nezanesljiva. Zagotovi in prepreči nepotrebno in neprijetno čakanje v dolgih vrstah pred trgovinami ter nesocialno kopičenje nujnih prehranjevalnih sredstev.«⁴⁰ Tako so bile s 1. februarjem 1941 v Dravski banovini kot v prvi banovini Kraljevine Jugoslavije uvedene karte oz. nakaznice za kruh in moko. Odrasli so vsak mesec na živilsko nakaznico smeli kupiti 4 kg pšenične moke, otroci pa so bili upravičeni do dveh oz. treh kilogramov. Ljudje so se »počasi privadili oz. so se morali privaditi na nakaznice za kruh in moko in na količino živil, ki jih nudijo te nakaznice. Težko pa se je privaditi na koruzni kruh; zunaj trda skorja, znotraj je koruzni kruh vlažen. Ta pekarski proizvod je podoben pečeni polenti v obliki kruha.«⁴¹

V prvih tednih vojne se je v zvezi s preskrbo na italijanskem okupacijskem področju še posebno slabo pisalo prebivalcem Ljubljane, ki je skupaj z begunci štela okrog 93.000 ljudi.⁴² Nova državna meja je mesto odrezala od gospodarskega zaledja, svoje pa so prispevale tudi vojaške operacije oz. njihove posledice. Ljubljčančani so morali do junija, ko je bil obnovljen železniški promet in vzpostavljen stik s pokrajino, živeti od skromnih zalog. V tem času je bila kritična predvsem preskrba s kruhom: »Povpraševanje po kruhu je bilo v tistem času zelo veliko, njegova kakovost pa zelo slaba; krajevna pekarna se je odprla vsak dan ob sedmih in to samo za kratek čas. Za hlebec kruha smo morali v vrsto že ob petih zjutraj.«⁴³ Nekoliko lažje je bilo, ko je italijanska oblast junija 1941 racionirala kruh in moko, pri čemer je v veljavi ostal predpis o peki kruha iz mešane moke. Na živilsko nakaznico je posameznik poleg 7,5 kg kruha oz. 6 kg krušne moke lahko vsak mesec kupil še 1 kg riža. Kmalu je sledilo racioniranje maščob, sladkorja in mleka. Posameznik je na mesec lahko kupil 200 g masti, 100 g slanine, 100 g jedilnega olja in 0,7 kg sladkorja. Dojenčki do enega leta so bili upravičeni do enega litra mleka dnevno, otroci od 2 do 7 let do pol litra, otroci od 8 do 10 let do četrta litra in osebe, starejše od 60 let, bolniki in nosečnice, do pol litra. V teku vojne urad za razdeljevanje mleka ni mogel vedno zagotoviti teh količin, tako je obroke nižal, večkrat pa je mleko dodelil le dojenčkom. Poleti 1941 je bila omejena tudi prodaja mesa. Ljubljčančani so morali meso kupovati pri točno

določenih mesarjih. Jeseni leta 1941 je bila omejena tudi prodaja krompirja. Posamezna družina je bila upravičena do nakupa 10 kg tega gomolja na teden. Nakup je bil mogoč le s posebnimi knjižicami, podobnimi kot za meso. V teku vojne je izostal tudi redni dovoz krompirja v mesto, tako so ga ljudje v znatno manjših količinah, kot je bilo sprva določeno, lahko kupovali le enkrat mesečno: »Vsak mesec enkrat so pripeljali krompir. Ob štirih si moral vstati, če si hotel biti ob petih, ko je bilo konec policijske ure, pri barakah na tržnici, kjer so ga delili /.../ Ponavadi sem čakal za hišnimi vrati, da je na šentjakobu odbilo pet, potem sem se pogibal v dir proti tržnici. Kup dirjajočih fantov in punc, stopicajočih starčic in možakarjev s cekarji in bisagami je bilo že na poti k tržnici. Če sem dobro tekel in pametno prehitel druge, sem bil v štirih minutah tam. A na trgu, /.../ je stala pred vsako izmed treh barak že debela množica najmanj petstotih ljudi. Od kje so se vzeli? So prespali po vežah okoliških hiš? Ali pa so imeli nočne prepustnice? Ob šestih so šele začeli tehtati. Na vsako osebo je prišlo pol kilograma. /.../. Nisi mogel preveriti ne vage, ne prebirati /.../ čeprav je bilo vmes dosti gomoljev črnih, zmrznjenih, stolčenih, puhlih ali že v cvetju.«⁴⁴

Podporne ustanove so omogočale preskrbo s hrano.

(Fototeka muzeja novejše zgodovine Slovenije.)

Vsaj prvo leto vojne je drugačno podobo od trgovin oz. stojnic z racioniranimi živili kazala ljubljanska glavna tržnica, ki je blago dobivala iz bližnje okolice ter Dolenjske in iz uvoza iz Italije (predvsem iz zaledja Trsta in Gorice), vendar se je tudi ta spremenila po izolaciji Ljubljane z žico (februarja 1942), še bolj pa v teku vojne, ko je izostal uvoz blaga: »Zelenjava pride samo domača na trg, uvožene nobene. Sadje – samo s težko mujo borovnice. Še fižola ne dobiš, če nimaš protekcije pri kakšni branjevki. Edino zelja in ohrovta je zaenkrat dovolj. Naši želodci so kakor vrt, samo zeleno plava notri, pomešano z makaroni v vsaki obliki.«⁴⁵ Da je bilo res tako, naj potrdi še sledeči citat: »Vsak dan je na dnevnem redu prodaja kislega zelja, odnosno kisle repe. V sredo je bilo na trgu mnogo regrada, /.../, mnogo svežih kopriv.«⁴⁶ Iz povedanega je razvidno, da so bile posledice obžičenja in vojne za Ljubljance iz leta v leto hujše. Izbira je bila čedalje slabša, količine blaga, ki so ga ljudje lahko kupili le z nakaznicami, pa so se tako rekoč iz meseca v mesec spreminjale – nižale, cene pa višale.

Poleg maloštevilnih ljubljanskih kmetov in polkmetov so bili le redki, ki zaradi pomanjkljive prehrane prva leta vojne verjetno niso imeli problemov z zdravjem, saj so si lahko privoščili nakupe na t. i. črnem ali svobodnem trgu:⁴⁷ »Kar smo dobivali živil na karte, še zdaleč ni zadostovalo. Počasi sem morala začeti prodajati: servise, zlatnino, kristal, blago. Kokosovi tepihi iz predsobe so bili prodani v hotel Union. Prodati sem morala dragocen srebrni pribor, stensko uro in še in še.«⁴⁸ V prid trditvi, da so bili konec leta 1944 prav vsi prebivalci Ljubljane na pragu lakote priča dejstvo, da je predvsem zaradi vesplošnega pomanjkanja klecnil celo črni trg.⁴⁹ Prebivalci prestolnice, ki so svoje mesto imenovali kar Revnograd,⁵⁰ so se kritičnega položaja dobro zavedali in skrb kaj radi delili drug z drugim: »Kljub velikemu dogajanju v svetu bi se lahko reklo, da je poglobljena skrb Ljubljančanov uravnavana venomer v preskrbo z najvažnejšimi živilskimi potrebščinami. Okrog tega se sučejo vsi pogovori.«⁵¹

⁴⁴ Kovačič, L. (2007). Prišleki: pripoved. Ljubljana: Slovenska matica, str. 306, 307.

⁴⁵ Osebni arhiv avtorice, Pismo, naslovljeno na M. P., 20. 7. 1944.

⁴⁶ Slovenec, št. 88, 19. 4. 1945, str. 2, Vsakdanja Ljubljana. Živilski trg med tednom.

⁴⁷ S črnim trgovom so se ukvarjali moški in ženske, stari in mladi. V: Slovenec, št. 152, 6. 7. 1944, Vsakdanja Ljubljana po kronistovih zapiskih.

⁴⁸ Tozon, M. (2005). Rože in trnje. Moje življenje. Celje: Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, str. 183.

⁴⁹ O ostalih »krivcih« za to v: Arhiv Republike Slovenije, AS 202, Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo 1941–1945, fasc. 39, št. 613/4; Arhiv Republike Slovenije, AS 202, Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo 1941–1945, fasc. 74, 4021/44, št. 613/5.

⁵⁰ Osebni arhiv avtorice, Dnevnik družine K.

⁵¹ Slovenski narod, št. 9, 26. 2. 1945, str. 4, Ljubljana pred pomladjo.

SAMOPOMOČ

V obeh vojnah so oblasti Ljubljance spodbujale k obdelavi vrtov, njiv in parkov širom mesta: »Ob sodišču 4 krat toliko kakor prvo leto, za sodiščem vsa ledina, pod Tivoli ves obronek pod baldahinom in višji deli ob progi.«⁵² Pri tem so bili deležni nasvetov in usposabljanja na tečajih, saj večina ni bila veščica kmetovanja. Spodbude in pomoči so bili deležni tudi glede reje malih živali, ki je značilna za mesta v času vojn.⁵³ Med Ljubljance so bili priljubljeni predvsem zajci in kokoši: »V letu 1943 je bilo v mestu 76.320 kunčjih repov in 55.872 kljunov.«⁵⁴

Značilno za vojno je tudi romanje z nahrbtniki po živež na deželo: »Nekatere družine so že mesece brez mleka. Meščani hodijo ob nedeljah in tudi ob delavnikih opremljeni z nahrbtniki na kmete, prosjačit moke, mleka, krompirja in drugih živil, a za denar ne dobe ničesar, le kdor prinese tobaka, sladkorja, kave, kaj odnese.«⁵⁵ Ko je v prvi svetovni vojni minister za prehrano prepovedal prosto trgovino, je bilo živila dovoljeno kupovati samo prek javne aprovizacije, kar je pomenilo, da tudi nahrbtništvo ni bilo več dovoljeno. To je sprožilo hude proteste, ki sta se jim pridružila celo ljubljanska občina in aprovizacijski odsek, ki sta menila, da si vsaj nekateri Ljubljance tako lahko pomagajo sami: »Pomisliti je, da bo mesa vedno manj, vedno manj masti in da pride do katastrofe, če se zapre mestnemu prebivalstvu pot do pridelkov, ki si jih sme kmetovalec pridržati za sebe. Zato se pridružuje mestna občina energičnemu protestu aprovizacijskega odseka proti strogi izvedbi ukaza ministra Paula glede prometa živil v nahrbtnikih. Pač smo proti vtihotapljanju po prekupcih in navijalcih cen, vsakemu pa naj se prepusti, da si po možnosti preskrbi živil pri znancih na kmetih.«⁵⁶

Ker Ljubljana v teh protestih ni bila osamljena, je bilo romanje na deželo izvzeto iz odloka, se pravi dovoljeno za vse, ki so si preskrbeli dovolilnice oz. propustnice, pri čemer nakupljeno blago ni smelo presežati 20 kilogramov.⁵⁷

POSLEDICE NEZADOSTNE PREHRANE

Prebivalci Srednje Evrope so si v času prve in druge svetovne vojne delili isto usodo. Pomanjkanje in lakota sta negativno vplivala na njihovo zdravje. Shujšali so in oslabei ter tako postali manj odporni za razne bolezni. V Ljubljani je bilo zaradi pomanjkljive prehrane ogroženo predvsem zdravje nižjih nameščencev in delavcev, se pravi večine prebivalcev.⁵⁸ Splošna umrljivost je leta 1918 narastla na 18,1 promila, medtem ko je bila v zadnjem petletju pred vojno 14,9 promila. Zdravje so najbolj načenjale pljučne bolezni. V zadnjih letih prve svetovne vojne je tuberkuloza po svojih žrtvah presešla vse druge bolezni; umrlo je 161 Ljubljancev⁵⁹ – to pomeni, da je od vseh umrlih skoraj vsak šesti podlegel prav tej bolezni.⁶⁰

Tako kot na splošno v Avstriji je tudi v Ljubljani od leta 1915 število rojstev začelo hitro padati. Leta 1915 so zabeležili 993 živorojencev, leta 1916 953, leta 1917 836. Leta 1918 so sicer zabeležili 866 živorojenih otrok, kljub temu pa je ta prirastek glede na predvojno obdobje, ko je bilo na leto rojenih povprečno 1028 živih otrok, kar je pomenilo 23 živorojencev na 1000 prebivalcev, neznamenit. Hkrati s padanjem in nizkim številom rojstev je naraščalo število umrlih otrok; leta 1918 je npr. v starosti enega meseca umrlo 79 otrok, v prvem letu starosti 167, otrok, starih do 5 let, 262, otrok v starosti od 5 do 15 let pa 91. Mestni fizik je v poročilu kot glavnega krivca označil nepravilno in nezadostno prehrano,

52 Milčinski, Dnevnik, str. 169.

53 O vojnih vrtovih in reji malih živali v Nemčiji in Avstriji Watson, Ring of Steel, str. 337.

54 Slovenski dom, št. 16, 21. 1. 1943, str. 2, V Ljubljani je 76.320 kunčjih repov.

55 Vrhovnik, Trnovska župnija, str. 162 (datum vpisa 30. 5. 1917).

56 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod. III, Rokopisne knjige, šk. 118, a. e. 76, Zapisnik javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 17. 9. 1918.

57 Brodnik, Preskrba Ljubljane, str. 48.

58 Podatki za drugo svetovno vojno kažejo, da je v ogroženo skupino spadalo kar 85 % Ljubljancev. – Arhiv Republike Slovenije, AS 1893, Pokrajinski podporni zavod v Ljubljani, fasc. 86, I, T 50, št. 569/43-6, Die öffentlichen Küchen in Laibach.

59 Leta 1916 je za tuberkulozo umrlo 126 Ljubljancev. – Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod. III, Rokopisne knjige, šk. 118, a. e. 75 (1916), Zapisnik javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 6. 2. 1917: Poročilo mestnega fizikata o zdravstvenem stanju civilnega prebivalstva v Ljubljani v letu 1916.

60 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod. III, Rokopisne knjige, šk. 119, knjiga 1919, Zapisnik javne seje občinskega sveta ljubljanskega, 11. 2. 1919: Poročilo mestnega fizikata o zdravstvenem stanju civilnega prebivalstva v Ljubljani za leto 1918.

ki je oslabila odpornost in postala usodna za otroško telo.⁶¹ Večina otrok, ki je pomanjkanje preživela, pa je posledice verjetno nosila vse življenje. Neki münchenski zdravnik je namreč ugotovil, da so bili otroci pred vojno 2–3 centimetre višji in 2 do 3,5 kg težji. V času vojne so bili dunajski dvanajst- do štirinajstletni fantje videti kot bolehnih osem- do desetletniki ...⁶²

V času druge svetovne vojne so se posledice nezadostne prehrane pokazale tretje leto vojne. Predstavnik mestnega fizikata je v poročilu o zdravstvenih razmerah v Ljubljani v letu 1943 poročal o podhranjenosti mnogih otrok in mladostnikov in o tipičnih posledicah pomanjkanja pri odraslih. Izpostavil je hujšanje, slabokrvnost, živčno izčrpanost, neprestano utrujenost, oslABLJENO srce, kožne bolezni, neredno oz. izostalo menstruacijo pri ženskah. Opazen pa je bil tudi porast tuberkuloze in smrti zaradi nje. Žrtve te zahrbtnih bolezni so bile predvsem osebe, starejše od 60 let, in otroci do 15. leta: »V zadnjih letih so bolj naglo izčrpali svoje telesne sile (morda tudi duševne) ter so »dozoreli« hitreje. Socialne razmere se niso poslabšale tako zelo zaradi stanovanjske krize kakor zaradi sprememb v prehrani.«⁶³

SKLEP

Gospodarske priprave na obe svetovni vojni so se v vseh državah in na vseh ravneh izkazale za prepočasne, premalo aktivne, nefleksibilne, skratka nezadostne. Tudi na primeru mesta Ljubljane ni bilo dosti drugače, čeprav je med pripravami na drugo svetovno vojno zaradi slabih izkušenj iz prve zaznati razlike, saj so se začele prej in so do neke mere potekale bolj sistematično.

Kljub vsemu pa so bili prebivalci ne le zaradi draginje, temveč tudi zaradi pomanjkanja določenih živil prisiljeni k varčevanju in vsaj delno spremenjenemu, skromnejšemu načinu prehranjevanja že pred začetkom prve in druge svetovne vojne. Po uvedbi vojnega gospodarstva je položaj v Ljubljani, ki v času miru ni posvečala večje pozornosti ne kmetijstvu v mestu ne kmetijski proizvodnji v okolici mesta, ostajal nestabilen, omejitvam v preskrbi je kmalu sledila še večja draginja in najprej pomanjkanje osnovnega živila takratnega časa: moke oz. kruha, ki sta bila tudi prva racionirana – v prvi svetovni vojni šele po osmih mesecih, v drugi pa že pred okupacijo. V obeh primerih je kmalu sledilo pomanjkanje in racioniranje preostalih pomembnih živil. Zaradi vsesplošnega pomanjkanja so dnevni obroki racioniranih živil nezadržno padali, sledilo je nižanje življenjskega standarda in tonjenje v pomanjkanje in lakoto ter bolezen. Pomanjkanje, lakota ter bolezen so torej stalnice obeh vojn, ki ju, kar se tiče prizadetosti zaledja oz. preskrbe civilistov s hrano, lahko označimo za totalni. Ljubljana in Ljubljančani so ostali osamljeni in prepuščeni sami sebi in lastni iznajdljivosti, vendar solidarnost kljub temu ni zamrla. Prebivalci mesta so veliko darovali za prehrano revnejših slojev, begunce idr., pri čemer jo je v prvi dodatno obremenjevala materialna skrb za vojaštvo, v drugi pa je njen položaj dodatno otežilo obžičenje. Seveda ni zanemariti podatka, da je Ljubljana v času druge svetovne vojne štela dvakrat več prebivalcev kot v času prve svetovne vojne.

Stane Krašovec je v knjigi Človeštvo, kruh in lakota zapisal: »Ob prvem glasu o grozečem pomanjkanju nastane panika in začne se zbiranje zaloga za vsako ceno ter prikrivanje blaga. To povzroči splošno draginjo, ki poslabša položaj daleč bolj, kot je res. Ljudje prodajajo kos za kosom svoje imetje / ... / na koncu jedo že vse, kar se da žvečiti. Dobršen del dneva in največ pogovorov posvečajo iskanju hrane, le-ta obvlada vso miselnost in duševnost.«⁶⁴ Njegove besede

⁶¹ Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod. III, Rokopisne knjige, šk. 119. knjiga 1919, Zapisnik javne seje občinskega sveta Ljubljanskega, 11. 2. 1919, Poročilo mestnega fizikata o zdravstvenem stanju civilnega prebivalstva v Ljubljani za leto 1918. Zaradi slabe preskrbe Trsta so bili tamkajšnji otroci še bolj na udaru bolezni, vendar, kot piše Nadliškova: »Končno so se srečnejši kraji oglasili, da sprejmejo na hrano otroke iz Istre, iz Trsta in s Krasa. Tudi jaz sem pejlala svojega najmlajšega sinka Nenada, o katerem je dejal zdravnik, da bo podlegel, ako ne dobi izdatnejše hrane. Pripeljala sem ga z drugimi svetoivanskimi šolskimi otroki mimo Zagreba v Varaždin. /.../ Tu niso nič vedeli o grozotah vojne, o bombah in zrakoplovih, o pomanjkanju in gladi. /.../ Bel kruh, obilo mesa, klobas, pečenke, z eno besedo vsega, o čemer smo mogli mi siromaki samo še sanjati. Videli smo, jedli smo, a verjeti nismo mogli, da je vse to res, da more biti taka razlika med državljani iste države. /.../ Sinka sem pustila v Varaždinu, kjer se mu je dobro godilo in si je kmalu opomogel.« – Nadlišek, M. (2005). Na obali: kratka proza. Trst: ZTT = EST, str. 336, 337.

⁶² Watson, Ring of Steel, str. 338.

⁶³ Domovina in kmetijski list, št. 19, 11. 5. 1944, str. 6, Je Ljubljana zdravo mesto?.

⁶⁴ Krašovec, S. (1970). Človeštvo, kruh in lakota: včeraj, danes, jutri. Ljubljana: Državna založba Slovenije, str. 25.

so značilne za obe vojni. Vsepovsod in ves čas prisotna misel na hrano se je jasno izrazila v najpogostejših pogovorih Ljubljančanov, ki so se največkrat vrteli le okrog iskanja in priprave živil: »Ljudje ne govore o vojni, le o živilih in kako bodo prebili zimo.«⁶⁵

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije, AS 77, Banski svet Dravske banovine 1930–1941.
 Arhiv Republike Slovenije, AS 202, Šef pokrajinske uprave v Ljubljani, Oddelek za trgovino, obrt in industrijo 1941–1945.
 Arhiv Republike Slovenije, AS 208, Urad za kontrolo cen v Ljubljani 1940–1945.
 Arhiv Republike Slovenije, AS 1893, Pokrajinski podporni zavod v Ljubljani.
 Osebni arhiv avtorice.
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod III, Rokopisne knjige.
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 488, Cod VI, Rokopisne knjige.
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, 489, Reg. I.

Časopisni viri

Domovina in kmetijski list, št. 19, 11. 5. 1944, str. 6, Je Ljubljana zdravo mesto?
 Slovenec, št. 152, 6. 7. 1944, Vsakdanja Ljubljana po kronistovih zapiskih.
 Slovenec, št. 88, 19. 4. 1945, str. 2, Vsakdanja Ljubljana. Živilski trg med tednom.
 Slovenski dom, št. 179, 6. 8. 1941, str. 3, Živilske nakaznice v letih 1914–1918.
 Slovenski dom, št. 16, 21. 1. 1943, str. 2, V Ljubljani je 76.320 kunčjih repov.
 Slovenski narod, 2. 11. 1914, str. 4, Pozor, peki!
 Slovenski narod, št. 9, 26. 2. 1945, str. 4, Ljubljana pred pomladjo.

Elektronski viri

Mesec, B. (1998). Študija primera v socialnem delu. Ljubljana. Dostopno na: ŠTUDIJA PRIME-RAVSD.doc, <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFPbnxrdmFsaXRhdGl2bmFtZXRvZG9sb2dpamF8Z3g6MjVjY2EwZGNkM2I0Y2QxOQ>, dostop: 25. 1. 2018.
 Triller, K. (1862–1926) - Slovenska biografija, <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi722817/>, dostop: 8. 1. 2018.

Literatura

Brezigar, M. (1918). Osnutek slovenskega narodnega gospodarstva. Celje: »Omladina«.
 Brodnik, V. (1988). Preskrba Ljubljane z živili med 1. svetovno vojno: diplomatska naloga. Ljubljana.
 Drnovšek, M. (1984). Oris odnosa ljubljanskega občinskega sveta do mestnega razvoja 1850–1914 s posebnim poudarkom na Hribarjevi dobi. V: Zgodovina Ljubljane: prispevki za monografijo: gradivo s Posvetovanja o zgodovini Ljubljane, 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani. Ljubljana: Kronika in Zgodovinsko društvo, str. 212–237.
 Fischer, J. (2005). Gospodarstvo v vojnih razmerah. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 148–150.
 Gradivo o razvoju Ljubljane v prvem desetletju po osvoboditvi 1945–1955 (1965). Ljubljana: Mestni arhiv: Kronika.
 Himmelreich, B. (1998). Prva svetovna vojna v dokumentih Zgodovinskega arhiva Celje. Celje: Zgodovinski arhiv.

- Himmelreich, B. (2001). Namesto žemlje črni kruh. Organizacija preskrbe z živili v Celju v času obeh svetovnih vojn. Celje: Zgodovinski arhiv.
- Hodnik, M. (2015). Zaostrene gospodarske razmere na Kranjskem. V: V zaledju soške fronte. Koper: Pokrajinski arhiv, Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Jesenice: Gornjesavski muzej in Tolmin: Tolminski muzej, str. 18–20.
- Kos, M. (2014). Kaj v vsakdanje življenje prinese vojna? V: Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod!: Kranjska v prvem letu vélike vojne. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, str. 30–38.
- Kovačič, L. (2007). Prišleki: pripoved. Ljubljana: Slovenska matica.
- Krašovec, S. (1970). Človeštvo, kruh in lakota: včeraj, danes, jutri. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Kresal, F. (1998). Zgodovina socialne in gospodarske politike v Sloveniji. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Lazarevič, Ž. (1995). Vojno gospodarstvo. V: Slovenska kronika 20. stoletja: 1900–1941. Ljubljana: Nova revija, str. 187.
- Milač, M. (2003). Kdo solze naše posuši: doživetja slovenskega dijaka med drugo svetovno vojno. Prevalje: Kulturno društvo Mohorjan; Celje: Mohorjeva družba.
- Milčinski, F. (2000). Dnevnik 1914–1920, ur. Goran Schmidt. Ljubljana: Slovenska matica.
- Millman, S. in Kates, W. R. (1995). Toward Understanding Hunger. V: Hunger in history. Food Shortage, Poverty, and Deprivation, ur. Lucile F. Newman. Oxford UK in Cambridge USA: Blackwell, str. 3–24.
- Montanari, M. (1998). Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi. Ljubljana: Založba /*cf.
- Nadlišek, M. (2005). Na obali: kratka proza. Trst: ZTT = EST.
- Pavlin, M. (2004). Ljubljana 1941. Pričevanja fotoreporterja. Ljubljana: Modrijan.
- Selišnik, I. (2005). Ženske v zaledju vojnih zubljev. V: Velika vojna in Slovenci: 1914–1918, ur. Vodopivec, P. in Kleindienst, K. Ljubljana: Slovenska matica, str. 185–198.
- Slovenska narodna pomoč v okupirani Ljubljani med 1941–1945, ur. Tone Kikelj idr. (1995). Ljubljana: Mestni odbor medvojne aktivna OF.
- Statistički godišnjak 1938–1939, knjiga IX (1939). Beograd.
- Studen, A. in Kresal, F. (2005). Življenjske razmere. V: Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, str. 150–153.
- Svoljšak, P. (2005). Slovenci v primežu avstrijske cenzure. V: Velika vojna in Slovenci: 1914–1918, ur. P. Vodopivec in K. Kleindienst. Ljubljana: Slovenska matica, str. 109–127.
- Šega, J. (2014). Kranjska pred prvo svetovno vojno. V: Kuge, lakote in vojske – reši nas, o Gospod!: Kranjska v prvem letu vélike vojne. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, str. 7–12.
- Šorn, M. (2007). Življenje Ljubljančanov med drugo svetovno vojno. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Šorn, M. (2018). Pomanjkanje in lakota v Ljubljani v času prve svetovne vojne. V: Lakote in pomanjkanje: slovenski primer, ur. M. Rendla in M. Šorn.
- Tozon, M. (2005). Rože in trnje. Moje življenje. Celje: Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba.
- Vodnikova pratika 1944. Ljubljana.
- Vrhovnik, I. (1933). Trnovska župnija v Ljubljani. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.
- Vrišer, I. (1956). Razvoj prebivalstva na območju Ljubljane. Ljubljana: Kronika.
- Watson, A. (2014). Ring of Steel. Germany and Austro-Hungary at War, 1914–1918. Penguin Books.

SLO SLOVENSKI ZGODOVINSKI MAGAZIN. ČASI, KRAJI, LJUDJE. September 2018/3, št. 19.

Poljudnoznanstvena zgodovinska revija SLO, ki jo štirikrat na leto izdaja založba Družina, bo konec leta 2018 zaokrožila peto leto izhajanja. Pred nami je devetnajsta redna številka, dejansko pa že dvajseta, saj je junija izšla prva, zelo odmevna tematska številka, posvečena prvi svetovni vojni.

V Zgodovini v šoli o reviji doslej še ni bilo mogoče prebrati nobenega poročila, ocene ali mnenja, zato je čas, da SLO vsaj kratko predstavimo tudi na njenih straneh. Urednik in trije

področni uredniki, vsi doktorji znanosti, se skupaj z oblikovalcem trudijo približati slovensko preteklost najširšemu krogu bralcev. Bogato ilustrirana barvna revija, v kateri sta slikovni in besedilni del zastopana skoraj enakovredno, lahko nagovori strokovnjaka in laika ter vse generacije od osnovnošolske dalje.

Tudi v pričujoči številki najdemo običajno število enajstih prispevkov na 6–8 straneh. Uvodnik z naslovom In vendar so jih brali!, posvečen cenzuri tiskane knjige, je tokrat prispeval področni urednik Luka Vidmar, avtor razstave o prepovedanih tiskih v zgodnjem novem veku, ki je bila do srede septembra leta 2018 na ogled v NUK-u.

Tako kot v vseh številkah doslej lahko prebiramo o zelo različnih temah od prazgodovine do sodobnosti. Prvi prispevek, izpod peresa Janje Železnikar, vključuje dejansko celoten spekter obdobj. Govori namreč o življenju na kamniških planinah od prvih arheoloških najdb do danes in se navezuje na stalno razstavo Medobčinskega muzeja Kamnik. Boštjan Laharnar v luči grških in rimskih piscev predstavlja Noriško kraljestvo do njegove podreditve Rimljanom, plemensko zvezo, ki je iz središča na današnjem avstrijskem Koroškem segala tudi v slovenski prostor. Srednji vek je zastopan z dvema prispevkoma. Martin Bele piše o Sigfridu Marenberškem, ki je v 13. stoletju opazno zaznamoval Štajersko in o čigar žalostnem koncu na vislicah natančno poroča Avstrijska rimana kronika. Avtor tako nadaljuje serijo prispevkov o pozabljenih srednjeveških »junakih« na Slovenskem. Umetnostnozgodovinski

prispevek Dejana Mantaroskega nam približa naslednje, 14. stoletje, in najvzhodnejšo slovensko pokrajino, Prekmurje. Mojster Janez Akvila iz Radgone je v župnijski cerkvi v Martjancih potrdil svoj avtorski prispevek s podpisom in lastno upodobitvijo, ki velja za enega najstarejših ohranjenih avtoportretov umetnika v Evropi. Silverster Gabršček želi v letu evropske kulturne dediščine osvetliti v krščanstvu vsebovane genetske »klice«, ki so v stoletjih vidneje vplivale na (so)oblikovanje slovenske kulturne biti in omike, začenši z antiko. O velikem prešernoslovcu in vzgojitelju Tomu Zupanu piše Damijan Janežič v obsežnejšem članku, ki se bo zato nadaljeval še v naslednji številki. Zupan je sicer slovenski javnosti najbolj znan kot zbiratelj Prešernove zapuščine, a je bilo njegovo delovanje bistveno bolj razvejano. Kot odmev na stoto obletnico smrti dr. Janeza Evangelista Kreka v letu 2017 predstavlja starosta slovenskih zgodovinarjev, prof. dr. Ignacij Voje, Krekove pomnike, raztresene po Ljubljani in drugod. Zrasli so predvsem v prvih letih po Krekovem nenadnem odhodu, usoda pa jim ni vedno prizanašala. Etnološko obarvan je prispevek Bojane Rogelj Škafar o oblikovanju t. i. narodnega likovnega sloga v burnem obdobju med obema svetovnima vojnama. Prizadevanja po izražanju slovenskosti v unitaristično urejeni jugoslovanski državi so med drugim našla izraz v poskusih rekonstrukcije sloga, ki so ga sestavljale iz kmečkega življenja vzete in stereotipizirane sestavine s funkcijo simbolov za izražanje identitete slovenskega naroda. O spregledani simboliki piše Primož Lampič v obravnavi Plečnikovega načrta za grobnico generala Maistra, ki jo vključuje v širši kontekst časa in prostora. Skozi 20. stoletje vse do danes nas na poseben način popelje Marko Kumer v prispevku o slovenski pirotehniko s povednim naslovom Od čudežne svečke do ognjemeta! Z zadnjo tematiko, Ljubljano in njenim zaledjem v času socializma, pa Jelka Piškurić bralca sooči z velikimi razlikami med mestom in podeželjem na primeru slovenske prestolnice, ki se je urbanistično najbolj spreminjala in doživela največjo demografsko rast v šestdesetih in sedemdesetih letih minulega stoletja.

Tudi zadnja številka revije SLO stremi k tematski raznolikosti, čim bolj uravnoteženi zastopnosti celotnega slovenskega prostora in vseh zgodovinskih obdobj, atraktivnosti in zmožnosti nagovoriti zelo široko bralstvo. Kazalnika uspešnosti leta 2014 začetega projekta sta nedvomno za današnji čas visoka naklada in naraščajoča prodaja. Kot takšna, edina te vrste na Slovenskem, opravlja revija tudi poslanstvo približati zgodovino šolajoči se mladini na nevsiljiv, kar se da neposreden način.

Dr. Boris Golec

Formativno spremljanje v podporo učenju

Priročnik za učitelje in
druge strokovne sodelavce

Priročnik obsega 7 zvezkov, zbranih v mapi,
cena 12,40 €

- Zakaj formativno spremljati
- Nameni učenja in kriteriji uspešnosti
- Dokazi
- Povratna informacija
- Vprašanja v podporo učenju
- Samovrednotenje, vrstniško vrednotenje
- Formativno spremljanje v vrtcu

Priročniki po predmetih in področjih

Formativno spremljanje
na RAZREDNI STOPNJI

Formativno spremljanje
pri MATEMATIKI

Formativno spremljanje
pri ZGODOVINI

11,90 €

11,90 €

11,90 €

Napovedujemo:

Formativno spremljanje pri DELU SVETOVALNIH DELAVCEV

Formativno spremljanje kot PODPORA UČENCEM S POSEBNIMI POTREBAMI

izid
2019